

Gårdskäl

– ett gravfält och en bytomt vid Skiftinge

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Eskilstuna 245:1-2 och 432:1
Skiftinge 1:1
Eskilstuna socken och kommun
Södermanlands län och landskap

Maud Emanuelsson, Jonas Rox, Henrik Runeson, Erica Strengbom & Ann Vinberg

Gårdskäl

– ett gravfält och en bytomt vid Skiftinge

Arkeologisk undersökning

Fornlämning Eskilstuna 245:1-2 och 432:1

Skiftinge 1:1

Eskilstuna socken och kommun

Södermanlands län och landskap

Maud Emanuelsson, Jonas Ros, Henrik Runeson, Erica Strengbom & Ann Vinberg

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2013

Omslagsfoto: Västra delen av gravfältet Eskilstuna 245:1. Foto Ann Vinberg.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-224-1

Tryck: Just Nu, Västerås 2013.

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning.....	6
Målsättning.....	6
Topografi	6
Antikvarisk bakgrund och fornlämningsmiljö.....	8
Metod och genomförande	11
Kronologi och fasindelning.....	14
Gravfält Eskilstuna 245:1.....	16
Inledning.....	16
Fas 6 och 7 – Lämningar från historisk och sen tid.....	18
Fas 3 och 4 – Gravfält	19
Lager och stratigrafier.....	24
Gravar	25
Undersökta gravar	27
Gravformer, inre gravskick, gravgåvor och de gravlagda	27
Fas 1 – Boplatslämningar.....	32
Fas 1 – Boplatslämningar i Östra åkermarken.....	34
Fynd.....	36
Analyser	43
Kronologiska och sociala mönster	44
Jämförelser med gravfält i närområdet	46
Utvärdering – Återkoppling till undersökningsplanen	47
Bytomt Eskilstuna 432:1	49
Områdesbeskrivning.....	50
Allmänt om anläggningar.....	51
Delområde 1	51
Fas 7 – Sentida lämningar	51
Fas 6? – Anläggningar	54
Fas 2 – Boplatslämningar.....	54
Delområde 2	56
Fas 7 – Sentida lämningar	57
Fas 6 – Syllstenshus.....	59
Fas 2 – Boplatslämningar.....	73
Delområde 3 med angränsande ytor	75
Fas 7 – Sentida lämningar	75
Fas 3 – Boplatslämningar.....	77
Fynd	79
Analyser	83
Dateringar.....	85
Stratigrafi	86
Utvärdering – Återkoppling till undersökningsplanen	87
Utvärdering av förundersökningen	90
Ett försök att tolka spåren efter Gårdskäls historia.....	92
Potential.....	94
Referenser.....	95
Tekniska och administrativa uppgifter	97
Bilagor.....	98

Figur 1. Utdrag ur digitala Gröna kartan. Platsen för förundersökningen är markerad med en blå ring. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Eskilstuna kommun detaljplanerar ett område vid Gårdskäl inom fastigheten Skiftinge 1:1. En arkeologisk förundersökning utfördes därför under sex veckor hösten 2012. Förundersökningen omfattade två tidigare kända fornlämningar: gravfältet Eskilstuna 245:1 och bytomten Eskilstuna 432:1. Dessutom utfördes förundersökningen i till fornlämningarna angränsande områden i syfte att undersöka om ytterligare fornlämningar, främst förhistoriska boplatzlämningar, fanns inom den yta som planeras för exploatering.

Vid förundersökningen påträffades ett stort antal gravar och möjliga gravar på gravfältet, totalt 113 stycken. Gravarna som överlagrats av yngre gravar framkom i enstaka fall då ett urval av gravarna undersöktes. Ytterligare överlagrade gravar kan därför antas finnas inom gravfältet och förundersökningens resultat kan lägga grund till uppskattningar av detta fenomen. De gravar som undersöktes kunde med ledning av fyndmaterialet huvudsakligen dateras till yngre järnålder, med tyngdpunkt i vikingatid. Inom gravfältet fanns även andra förhistoriskt daterade lämningar, främst härdar. Dateringar tyder på att flera av dessa anläggningar härrör från tidigare perioder, förromersk järnålder och yngre bronsålder. Det är inte klart om dessa lämningar representerar rester efter bebyggelse då inga tydliga stolphål identifierats. En skålgrop med oklart läge i FMIS, Eskilstuna 245:2, eftersöktes men kunde inte säkert lokaliseras inom området.

Inom bytomten fanns på kartmaterialet från 1646 två lägen för bebyggelse belägna på två plåtår i området. På det västra läget (delområde 1) framkom inga tydliga spår efter bebyggelse från 1600- eller 1700-tal. Med all sannolikhet har dessa lämningar förstörts vid den tidigare exploateringen för köpcentret ”Rondellen”. Däremot framkom på platsen ett flertal anläggningar av förhistorisk typ, av vilka några tycks ingå i ett, mycket fragmentariskt bevarat, långhus med ett stolpar och en mitthärd som daterats till folkvandringstid. Vid det andra bebyggelseläget (delområde 2), på höjden i nordväst påträffades ett område med syllstensrader tillhörande minst 5 hus i flera generationer, med den tidigaste dateringen till 1600-tal. Fynd av bland annat en skärva av ett silkärl indikerar dock att det äldsta skedet kan sträcka sig ned i 1500-tal. Öster om dessa byggnader fanns ytterligare grunder till fähus samt rester efter sentida bebyggelse. Omedelbart nedanför syllstensraderna framkom ett flertal anläggningar av förhistorisk typ, bland annat en mindre brandgrav. Ett stolphål i detta område har daterats till folkvandringstid. Längre ned i sluttningen och mot svackan i söder påträffades fler förhistoriska anläggningar, varav ett stolphål har daterats till vendeltid.

I den tidigare åkermarken öster om gravfältet framkom vid schaktning en måttlig mängd av glest liggande boplatssindikerande anläggningar i form av enstaka gropar, mörkfärgningar och härdar.

Inom förundersökningsområdet finns alltså i öster ett större gravfält som domineras av gravar från yngre järnålder, främst vikingatid även om enstaka gravar kan placeras ned i vendeltid. Vidare finns i väster en bytomt med lämningar från 1500- eller 1600-tal till nutid. Dessutom förekommer områden med andra typer av förhistoriska lämningar än gravar. Inom förundersökningsområdets västra del, som ligger inom bytomtens fornlämningsområde, består de förhistoriska lämningarna främst av spår efter bebyggelse. Dessa består av boplatzlämningar, främst stolphål och härdar, daterade till folkvandringstid och vendeltid. På den östra delen, inom gravfältet och i åkermarken längst i öster, finns anläggningar som tycks representera tidigare faser. Här finns dateringar från förromersk järnålder och yngre bronsålder.

Inledning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanland utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) under en period av sex veckor i augusti–oktober 2012 en arkeologisk förundersökning vid Gårdskäl, inom fastigheten Skiftinge 1:1 (figur 2). Anledningen till den arkeologiska utredningen var att Eskilstuna kommun detaljplanerar ett område för en handelsplats omedelbart norr om E20 och strax nordöst om den centrala infarten till Eskilstuna vid Gårdskäl i Skiftinge.

Förundersökningen omfattade två angränsande fornlämningar: gravfältet Eskilstuna 245:1 och bytomten 432:1. Dessutom grävdes sökschakt i anslutning till fornlämningarna för att se om ytterligare spår, främst i form av förhistoriska boplatzlämningar, fanns inom det detaljplanerade området. Det totala området för den tänkta exploateringen uppgick till cirka 58 000 m² (figur 2).

Målsättning

Målsättningen med förundersökningen var att ge ett fullgott underlag inför en eventuell särskild arkeologisk undersökning. Vad gäller gravfältet skulle antalet gravar fastställas. I det fall yngre gravar kunde konstateras överlagra äldre skulle omfattningen av de underlagrade gravarna klarläggas i så stor del som möjligt. Dessutom skulle gravfältets inre struktur, med grupperingar av gravar och tommare ytor, kontrolleras. För att nå dessa syften gjordes enligt Länsstyrelsens uppdrag en total avtorvning av gravfältet med maskin. Vidare skulle andra anläggningar inom området, som kan ha samband med gravritualer eller boende eftersökas. I syfte att avgränsa fornlämningen skulle också sökschakt grävas utanför fornlämningens kända gräns men inom det tänkta exploateringsområdet. För att få en uppfattning om gravarnas karaktär, innehåll och datering samt att se huruvida stratigrafier fanns på platsen, det vill säga om det på förekom äldre gravar under yngre, skulle 25 gravar undersökas inom ramen för förundersökningen. Med ledning av de osteologiska resultaten, fyndmaterialet, gravkonstruktionerna och gravskicket i de undersökta gravarna skulle hypoteser om vilka som begravts på platsen och deras sociala status allmänt och inbördes inom gravfältet kunna göras.

För bytomten var målsättningen att identifiera var bebyggelsen varit belägen under de perioder platsen varit bebodd och hur stor dess omfattning varit under olika tider. Om medeltida inslag påträffades skulle de relateras till den på kartmaterialet från 1600-talet kända bebyggelsen. En annan frågeställning var hur bytomten förhållit sig till gravfältet, har hänsyn tagits till gravarna eller har man byggt på platsen för gravarna? En målsättning som också ingick var att se om bytomtsimpedimentet redan under järnålder tagits i anspråk för bebyggelse.

Topografi

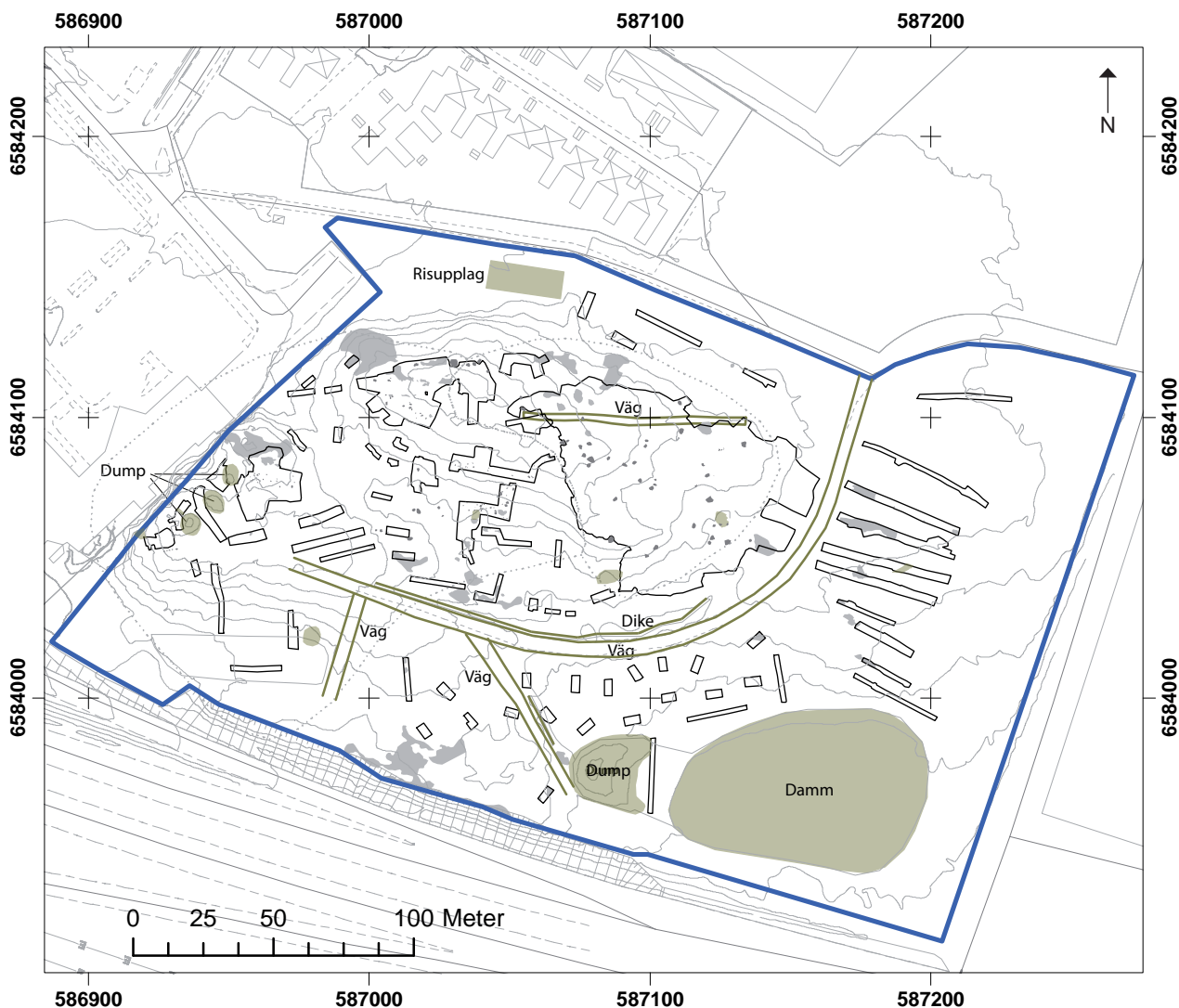
Gårdskäls gravfält och bytomt är belägna på ett impediment med två höjder i norr respektive väster och en svacka i söder. Mot gravfältet ligger en längre sluttning mot öster. De högst belägna partierna ligger på en nivå av drygt 25 meter över havet. På denna höjd ligger ett av bebyggelselägena för bytomten och ett skadat krönröse/stensättning. Den lägst belägna graven ligger på cirka 17 meter över havet. Medan enstaka boplatzlämningar i den äldre åkermarken finns på som lägst 15 meter över

havet. Marken består i huvudsak av stenig och blockig morän och enstaka områden med berg i dagen finns också, främst i anslutning till impedimentets branta nordsluttning. Mot väster är impedimentet avskuret och berget delvis bortsprängt, för det i nuläget nedlagda köpcentret ”Rondellen”. Mot söder avgränsas exploateringsområdet av motorvägen E20.

Figur 2. Läget för de förundersökta fornlämningarna Eskilstuna 245:1 och 432:1. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Fornlämningar i närområdet är rödmarkerade och undersökningsområdet är markerat med en blå polygon. Skala 1:5000.

Före förundersökningen var den västra delen av impedimentet beväxt med lövskog, sånär som på den östligaste platån där bebyggelse legat på 1900-talet. Gravfältet bestod däremot främst av gräsmarker vid två östsluttande tämligen blockiga ryggar. I öster ligger övergiven åkermark med enstaka små impediment med hållmarker. I sydöstra delen av detta område ligger en större störning i form av en branddamm. Andra störningar som var synliga före förundersökningen består bland annat av grävda täktgropar och några högar med dumpmassor som tillkommit vid exploateringen för köpcentret ”Rondellen” (figur 3).

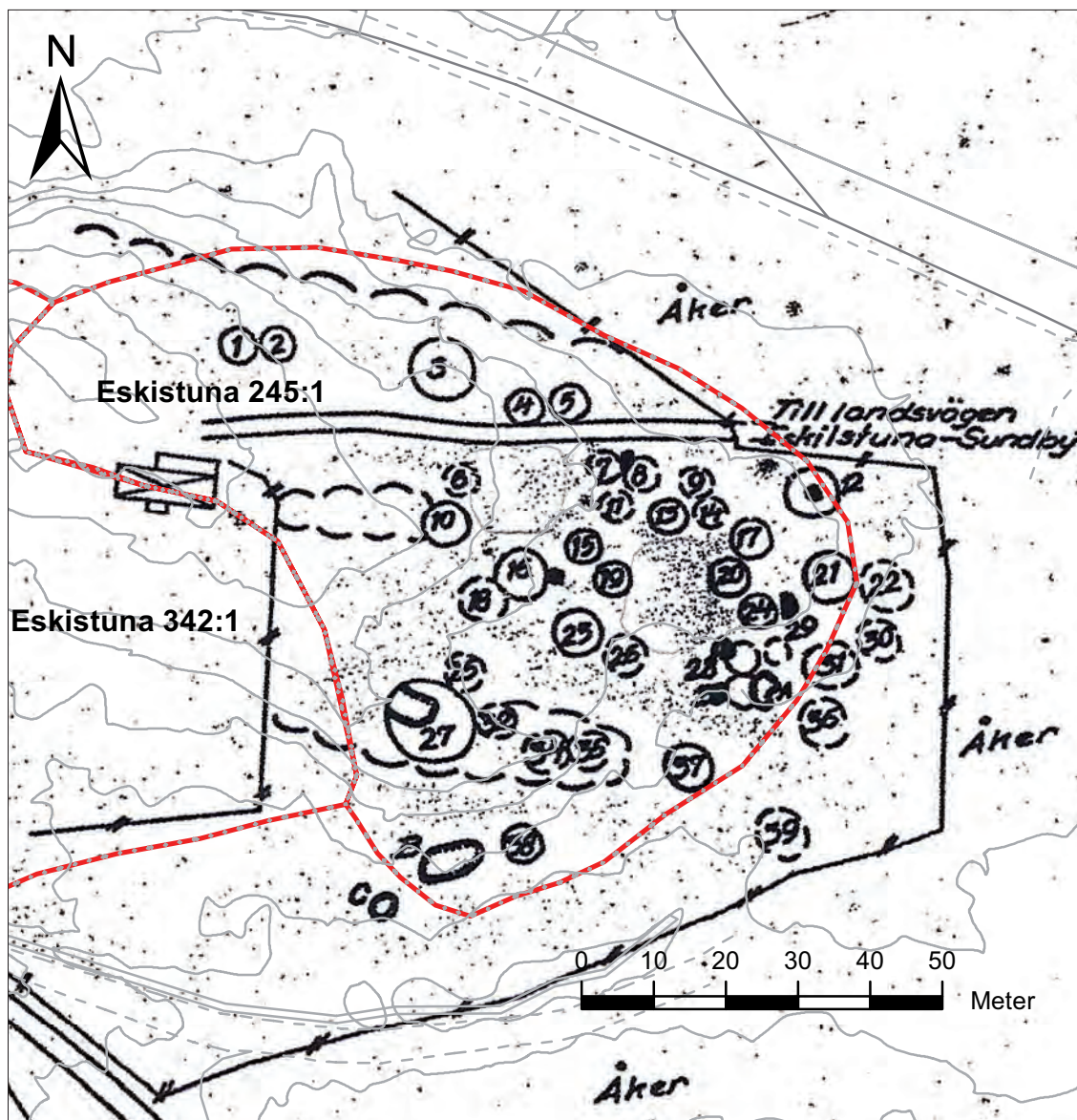

Figur 3. Störningar, block, stenar och områden med bergbäll inom förundersökningsområdet. Skala 1:2500.

Antikvarisk bakgrund och fornlämningsmiljö

Gravfältet Eskilstuna 245:1 omnämns vid en snabbinventering 1927 av Schnell och benämns då som fornlämnings nr 24. Här noteras 10 gravar och det konstateras att "Backen har tydligtvis burit hus". Gravfältet karterades sedan 1930 av G.A. Hellman (figur 4). Han observerade 25 tydliga gravar, huvudsakligen i form av stensättningar och därtill 14 möjliga stensättningar. Hellman uppmärksammar också att ett antal av gravarna förefaller skadade. Inför förundersökningen var platsen bevuxen med högt gräs, vilket gjorde att det var mycket svårt att få en uppfattning om mängden övertorvade gravar. Vid tiden för Hellmans kartering bestod marken av ängsmark och var förmodligen betad. En skålgrop är registrerad som Eskilstuna 245:2. Skålgropen som enligt en beskrivning skall vara 4 cm i diameter och 1,4 cm djup har byråmässigt markerats då ingen kartmarkering fanns tillgänglig i FMIS.

I omgivningarna finns ett antal gravfält av järnålderskaraktär. Ett antal arkeologiska undersökningar har genom årens lopp genomförts relativt nära Gårdskäl. Gravfältet Eskilstuna 512:1 (figur 2) undersöktes i samband med byggande av E3 på 1960-talet

Figur 4. G. A. Hellmans kartering av gravfältet från 1930 projicerad på Eskilstuna kommuns grundkarta. Skala 1:1000.

(Damell 1965) och var beläget några hundra meter sydväst om det nu aktuella gravfältet. På en yta av 2900 m² vid två åkerholmar framkom här totalt 69 anläggningar.

Det omfattade gravar från såväl yngre som äldre järnålder och var stratigrafiskt skiktat. Numerärt dominerades gravfältet av vikingatida gravar men flera av dessa överlagrade äldre gravar daterade till romersk järnålder. Gravarna var stratigrafiskt åtskilda i ett undre lager med vällagda stensättningar av utvalt stenmaterial daterade till romersk järnålder-folkvandringstid och ett övre skikt med enkla rundade eller oregelbundna stensättningar, ibland med markfasta stenblock. Inom det undre lagret var benen ”rena” medan de i det övre lagret låg i brandlagret. Det undre lagret bestod av 7 stensättningar. Bland fynden fanns enkla benkammar och armborstfibulor. Gravarna i det övre lagret innehöll glaspärlor, silver- och guldfoliepärlor, fragment av benkammar, spelbrickor, ornerade benbrickor, brynen, järnbroddar, järnnitar, järnknivar, synål av järn, torshammarringar, hålslipad yxa, pilspetsar, bronsfragment och lerkärl.

Endast 80 meter norr om Eskilstuna 245:1 undersöktes år 1991 tre stensättningar daterade till yngsta bronsålder – förromersk järnålder (Eskilstuna 345:1). Dessutom undersöktes under samma tid en boplatz från äldre järnålder (förromersk – yngre romersk järnålder), Eskilstuna 346:1, 150 meter åt nordväst räknat från Gårdskäl (figur 2). Ett 70-tal anläggningar framkom varav ett långhus, spår efter ett mindre stolphus samt två brunnar. En av brunnarna daterades till romersk järnålder (Neander 1998). Närheten till denna boplatz och erfarenheter från tidigare utgrävda gravfält gjorde att vi inför förundersökningen bedömde det som troligt att förhistoriska boplatzlämningar skulle kunna finnas både på gravfältet, inom bytomtens område och i sökschakt utanför dessa.

I övrigt finns 400 meter öster om det nu förundersökta området gravfältet Eskilstuna 227:1 som består av 15 runda stensättningar. Även denna lokal karterades av Hellman år 1930. Ungefär 200 meter väster om det nu aktuella förundersökningsområdet ligger gravgruppen RAÄ 511 (figur 2) som består av 4 stensättningar, en möjlig hög och en rest sten. 50 meter söder om fornlämningen undersöktes på 1960-talet inför byggandet av E3 sex stensättningsliknande lämningar, vilka tolkades som sentida. Man observerade också ett mörkt lager som skulle kunna vara rester efter ett förhistoriskt kulturlager (Damell, 1968).

2009 utfördes en arkeologisk slutundersökning vid Grönsta, Eskilstuna 517:1 (Hamilton & Östlund 2012), strax norr om den östra infarten till Eskilstuna från E20. Här undersöktes 36 gravar med dateringar från förromersk järnålder till vendeltid. Den undersökta ytan låg inom den nordligaste delen av ett större gravfält vars norra delar varit föremål för arkeologiska undersökningar på 1960- och 1990-talen i samband med byggandet av E20. Tyngdpunkten i dateringarna för den undersökta delen av gravfältet låg i vendeltid och folkvandringstid.

Gårdskäl ligger nära, inom ett avstånd av cirka 500 meter, till tre andra bytomter som också karterades under mitten av 1600-talet: Årby gård, Skiftinge och Duvtorp. För Gårdskäls del finns medeltida belägg från 1383 då jord i "Goraskel" sålts av ägarna till Aaby (Årby) och Estrum (Esta) till priorn Jöns och Eskilstuna kloster, som tillhörde johanniterorden. På gränsen mellan Gårdskäls och Årbys marker finns en runsten (Eskilstuna 511:1). Denna ligger vid en gammal väg och kan ha markerat gränsen mellan de två gårdarna. Runstenen bär texten "Botvid ... och ... reste minnesmärket ... sin broder" (Snædal m.fl, 1993: 229).

I kartan för Gårdskäls bytomt från 1646 (figur 5) ligger bebyggelsen på de högst belägna platåerna i området. Vid denna tid bestod Gårdskäl av två kronohemman på sammanlagt 2 mantal (1+1). Vid en geometrisk avmätning 1723 innehas den östra enheten av baronen och landshövdingen Germund Cederhielm. Kring storskiftet 1756 ägs det östra hemmanet av bruket Tunafors och det västra av rådmannen Lars Carsberg. Bebyggelse har sedan funnits på platsen långt fram på 1900-talet. 1968 revs det sista huset på den västra platån. Inför förundersökningen kunde det därför förväntas att stora delar av spåren efter den äldre bebyggelsen skulle vara förstörda.

Få bytomter i Södermanlands län har undersökts, ett exempel är Mesta (Eskilstuna 59:1) där en undersökning av ett gravfält 1974 även resulterade i lämningar från tidig medeltid (Hemmendorff 1980). I Stockholms län har däremot under åren många bytomter utforskats. Detta material använder Lena Beronius Jörpeland i en studie som bland annat visar att den medeltida bebyggelsen ofta inte ligger på samma plats som på de tidiga kartorna utan snarare ned mot åker- eller betesmarken. Den medeltida bebyggelsens läge är generellt rörligt inom inägomarken och har skiftat genom olika perioder. Spåren efter medeltid är ofta diffusa till sin karaktär, rumsligt mycket begränsade och med mindre tydliga husgrunder. Det är vanligt att yngre järnåldersboplatser har ett visst rumsligt samband med åtminstone den tidiga medeltidens bebyggelse (Beronius-Jörpeland 2010).

som planerats. Att frilägga hela gravfältet och kartera samtliga gravar prioriterades framför att undersöka exakt 25 gravar. Urvalet av vilka gravar som skulle undersökas baserades utifrån gravform och placering på gravfältet. I östra delen av gravfältet grävdes en sammanhängande yta med en grupp av gravar som var lagda mycket tätt och ibland var svåra att avgränsa. Här fanns även ett område med kulturlager vilket gjorde att möjligheten på denna plats fanns att frilägga en större yta med arkeologiskt intressanta lager. Det faktum att gravfältet helt banades av men att uppdraget rörde en förundersökning där endast ett urval gravar skulle undersökas innebar att grävmaskin endast med svårighet kunde nå de centralt belägna ytorna utan att orsaka skador på ej undersökta anläggningar och lager. Detta gjorde det mindre komplicerat att undersöka gravar belägna närmare gravfältets begränsning. Vid den tidigare nämnda gravgruppen sparades fram till förundersökningens sista dagar en körväg för maskinen, så att tyngre stenar kunde lyftas med maskin och delar av kulturlagret grävas bort i syfte att finna eventuella anläggningar mot undergrunden.

Totalt 16 gravar och tre gravliknande anläggningar kom att undersökas. Dessa finrensades först för hand för att sedan lodfotograferas. Ytterligare fyra gravar, vilka ej kom att undersökas, finrensades för att tydliggöra anläggningarnas form. De gravar som valts ut kom sedan att undersökas kontextuellt och i sin helhet. Jordmanteln i gravarna grävdes för hand medan fyndkoncentrationer och brandlager också kom att vattensällas. Varje kontext (exempelvis jordmantel och brandlager) inom graven dokumenterades separat och fynden kopplades till respektive kontext. I ett par fall grävdes en profil i syfte att underlätta tolkningen av lagerföljden. En stor del av de undersökta gravarna var belägna inom en tätt anlagd gravgrupp. Då dessa anläggningar grävts bort undersöktes underliggande lager för hand och med grävmaskin för att kontrollera om ytterligare gravar fanns på stratigrafiskt lägre nivåer. Undersökningarna av gravarna i den topografiskt lågt belägna gravgruppen försvårades på grund av ymnigt regn, vilket gjorde området mycket blött och lerigt.

Fem ¹⁴C-dateringar gjordes inom gravfältet. Fokus lades på de anläggningar som på grund av sin karaktär eller avsaknad av daterande fynd var kronologiskt svårbedömda. Detta innebar att främst ”anonyma” anläggningar som härdar men också en grav som enbart innehöll brända människoben kom att dateras. I två fall motiverades också dateringarna av att stratigrafiska observationer gjorts på platsen.

De framrensade ytor mellan gravarna som schaktats ned till undergrunden och där inga arkeologiska objekt framkommit kan redan i detta skede anses som färdigundersökta.

Vid bytomten karterades inledningsvis sentida ovan mark synliga lämningar. Det rörde sig om en husgrund med mellanväggar och trappa av cement, två stensatta terrasskanter samt syllstensrader med (enstaka) cementblock. Spår efter den sentida bebyggelsen, som fanns kvar fram till tidigt 1960-tal, har karterats och beskrivits översiktligt. Topografiska objekt såsom berg i dagen, stenar eller större block, terrängformationer, vägar och diken karterades löpande. Därtill mättes tre befintliga dumphögar, sannolikt från anläggandet av det intilliggande köpcentret ”Rondellen”, in som störningar. Sammantaget visar de topografiska objekten, naturliga såväl som skapade, förutsättningarna för var sökschakten har varit möjliga att placera.

Inom bytomten och i nära anslutning till denna grävdes med hjälp av en grävmaskin sedan 61 schakt (figur 6) med en sammanlagd yta av 3016 m². De schakt som var belägna inom FMIS begränsning av bytomten täckte 2200 m², schakt som berörde bebyggelselämningar från bytomten men som låg inom gravfältets utsträckning i FMIS täckte ytterligare 300 m². Resterande 500 m² togs söder om fornlämningens gräns. Även för stora delar av bytomten var förhållandena så att steniga partier gjorde att maskinen ofta använde en smal skopa.

Inledningsvis undersöktes alla kontexter på bytomten enligt Single Context-metoden, det vill säga genom kontextuell, lagervis utgrävning och dokumentation av varje enskild kontext med separat inmätning av nedgrävning och fyllning, fotografering och beskrivning i text på kontextblanketter. Under arbetets gång övergick man även till att gräva ensamliggande mindre anläggningar som stolphål, härdar och gropar, till hälften med dokumentation av sektionen i skala 1:20, fotografering och kontextbeskrivning. Dessa anläggningar har endast fått ett kontextnummer medan anläggningar som grävts enligt Single Context har fått minst två – en för nedgrävning och en för fyllning. Båda metodvalen angavs i undersökningsplanen men med tydlig tyngdpunkt på Single Context eftersom en komplex stratigrafi kunde förväntas. Inom bytomten framkom dock en mycket begränsad stratigrafi, samlad till det norra krönet. När ingen eller en begränsad stratigrafi förelåg ansågs det inte vara nödvändigt att använda en sådan komplex dokumentation (jfr Larson 2003:8). Även om den vertikala stratigrafien var begränsad fanns inom ytan en horisontell stratigrafi, där flera kronologiska faser representerades.

Nedgrävningar med tillhörande fyllningar har i rapporttexten fått nedgrävningens kontextnummer samt tolkningens benämning exempelvis stolphål eller härd. Husgrunderna har i efterhand benämnts ”Hus A”, ”Hus B” osv. och utgör flera sammanslagna kontexter, främst syllstensrader.

Fyra ¹⁴C-dateringar gjordes inom bytomten. Här prioriterades anläggningar av förhistorisk boplatskaraktär, två stolphål och en härd, vilka var svåra att annars bedöma kronologiskt. Vidare daterades ett djurben ifrån vad som förmodades vara ett spismursröse tillhörigt det äldsta syllstenshuset vid det östra bebyggelseområdet från 1600-talskartan.

Generellt tillvaratogs inte fynd från 1800- och 1900-tal utan dessa noterades istället i textbeskrivningen. Huvuddelen av fynden samlades in i lager inom syllstenshusen från den historiska bytomten, i övrigt samlades fynd in inom slutna kontexter i anläggningar och i enstaka fall som lösfynd. Makrofossila prov togs i ett urval anläggningar för att kunna bedöma bevarandegrad och mängd av makrofossil på platsen.

En kartstudie har utförts av Ronnie Jensen och en arkivstudie av Jonas Ros.

Kronologi och fasindelning

De kontexter/strukturer som påträffades under förundersökningen har såvitt det varit möjligt förts till kronologiska faser. Då endast ett urval av kontexterna undersökts i förundersökningsskedet är fasindelningen preliminär. Faserna presenteras nedan stratigrafiskt från den yngsta till den äldsta.

Fas 7. 1900-tal. Bebyggelse har funnits på de två höjderna i väster. Det sista huset revs 1969. I övrigt finns bland annat vägar, trädgårdsterrasser och grunden till en stor ladugård (figur 7).

Fas 6. 1600-tal- 1800-tal. Tydligast manifesteras denna fas av lämningarna inom det nordöstra gårdsläget som syns på kartan från 1646.

Fas 5. 1500-tal, medeltid. Ett fåtal keramikskärvor kan typologiskt dateras till 1500-tal. Inga spår som härrör från medeltid har påträffats inom förundersökningsområdet. Ödeläggelse?

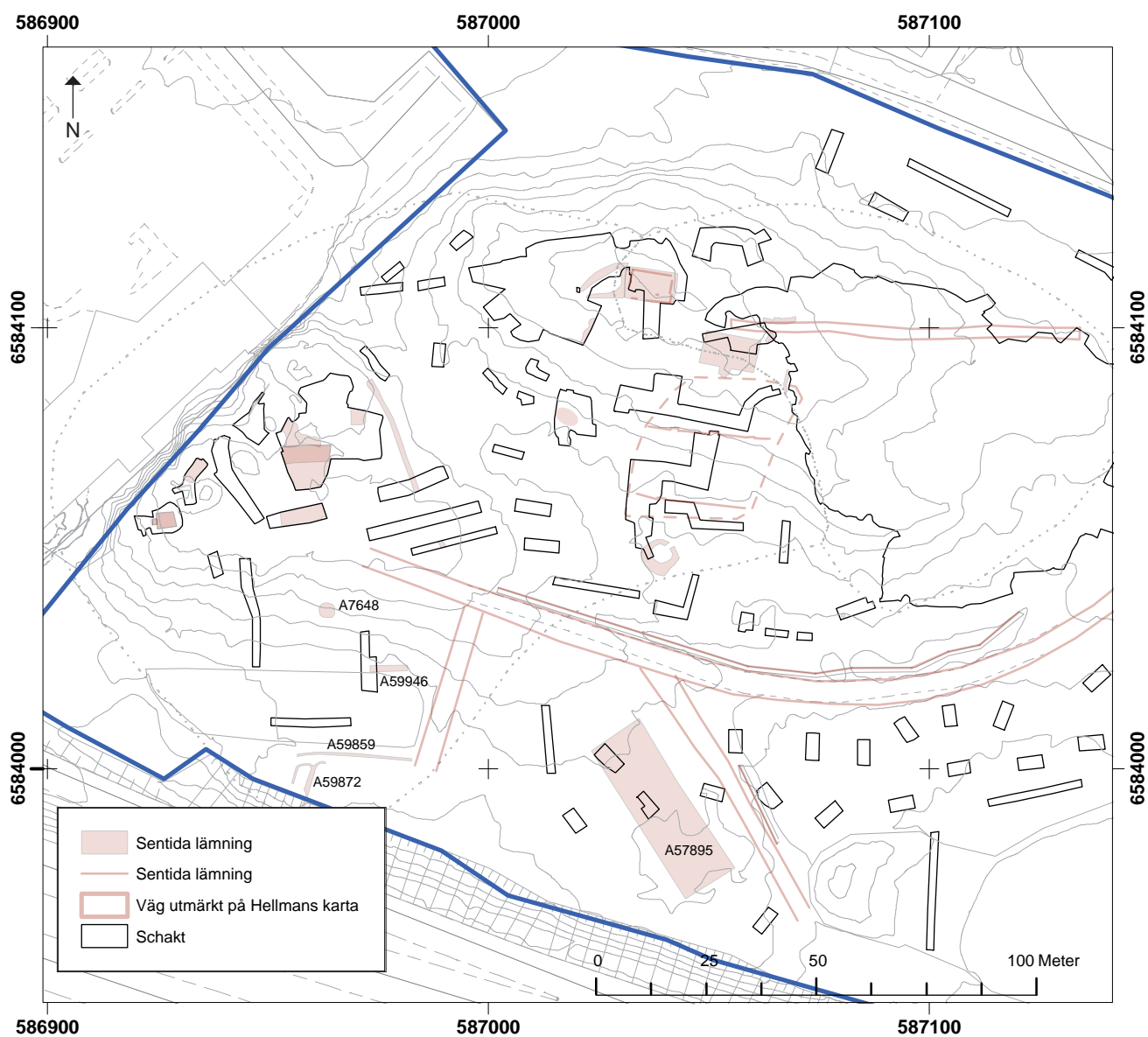
Fas 4. Vikingatid. Majoriteten av de undersökta gravarna tillhör denna fas, och det är troligt att många av de övriga gravarna också är vikingatida. Inga boplatslämningar kan

knytas till denna fas.

Fas 3. Vendeltid. Bebyggelse lämningar från denna fas finns i förundersökningsområdets västra del. På gravfältet har en undersökt grav som saknade gravgävor ¹⁴C-daterats till fasen, men troligen härrör flera av gravarna på gravfältet från denna period.

Fas 2. Folkvandringstid. Bebyggelse lämningar i västra delen av förundersökningsområdet.

Fas 1. Äldre järnålder- yngre bronsålder. I förundersökningsområdets östra del, alltså på delar av gravfältet och den i öster belägna åkermarken framkom anläggningar i form av härdar och mörkfärgningar. Härdarna har främst daterats till förromersk järnålder, även om också en datering till bronsålder och en till romersk järnålder finns. Dessutom hör sannolikt lager med innehåll av skärvsten mot höjdens krön till denna fas. Det är inte klart om dessa lämningar skall ses som spår efter bebyggelse eller om det är rester efter andra aktiviteter.

Figur 7. Fas 7. De sentida kontexter som påträffats under förundersökningen. Den väg som finns inritad på Hellmans karta från 1930 syns också på planen. Den streckade figuren visar den förmodade utbredningen av ett påfört jordlager. Sentida lämningar utan id-nummer presenteras på mer detaljerade planer längre fram i rapporten. Skala 1:1500.

Gravfält Eskilstuna 245:1

Inledning

Gravfältet Eskilstuna 245:1 ligger huvudsakligen i östsluttningen direkt öster om Gårdskäls bytomt (figur 8–10). Enligt det fornlämningsområde som är markerat i FMIS ingår även den högst belägna delen av bytomten i gravfältsområdet. Sluttningen har tidigare använts som beteshage i direkt anslutning till bytomten och nedanför och öster om denna har det varit åkermark. Området begränsas även i norr av gammal åkermark. I söder har åkern legat i höjd med den väg som finns här. Enligt Hellmans gravfältskarta (figur 4, sid 9) från 1930 har en mindre väg gått genom områdets norra del, från huset nära krönet väster om gravfältet, och rakt österut.

Östsluttningen har två markerade höjdryggar österut: en i söder och en centralt i området, som är förbunden med ett flackt höjdparti med mindre tydlig höjdrygg i norr. I den centrala och östra delen av området är marken planare. Marken består till stora delar av siltig och sandig morän, delvis storblockig, framför allt på höjdryggarna och i sluttningen söder om den södra höjdryggen. I de lägre partierna ligger lera på moränen och på flera ställen finns berg i dagen. Vegetationen i området bestod av högt gräs, enstaka lövträd och mindre buskage.

Endast ett fåtal av gravarna/anläggningarna kunde ses före undersökningen. Utöver gravarna i östsluttningen finns även enstaka gravar inne på bytomten. En förmodad grav som undersöktes i åkermarken cirka 50 meter öster om gravfältet visade sig vara en naturbildning. Förutom gravar finns spridda boplatsanläggningar, framförallt i områdets östra del, vilka förmodligen hör ihop med de anläggningar som framkom i schakten i åkern öster om vägen. Totalt framkom 113 gravar och möjliga gravar, 25 härdar, 15 kulturlager/humösa lager av varierande storlek och karaktär, fem stenrader, fyra syllstensrader, tre sotfläckar, två sotlager, två stenpackningar (varav en skärvstenspackning), två stensamlingar, två gropar, åtta mörkfärgningar samt en murrest (figur 16 och 17, sid 22 och 23).

*Figur 8. Gravfältet Eskilstuna 245:1 före förundersökningen sett från väster.
Foto: Ann Vinberg.*

*Figur 9. Gravfältet Eskilstuna 245:1 före förundersökningen sett från öster.
Foto: Ann Vinberg.*

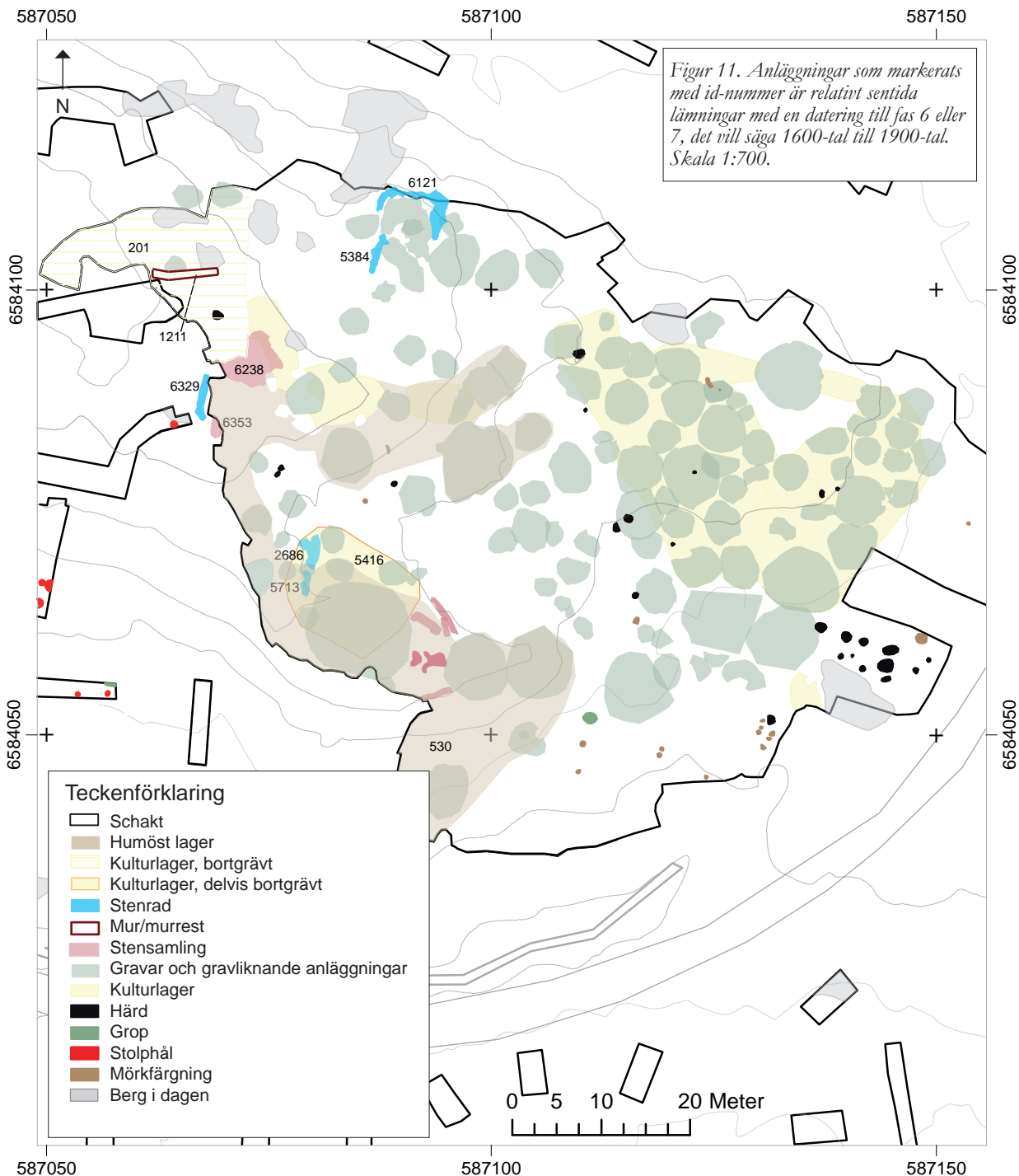
*Figur 10. Gravfältet Eskilstuna 245:1 före förundersökningen sett från nordost.
Foto: Ann Vinberg.*

Gravfältsområdets stratigrafiska komplexitet varierade. Under vegetationsskiktet fanns humösa lager i hela området, upp till cirka 0,15 meter tjocka. Inom stora delar av området fanns i denna lagerhorisont kulturpåverkan i form av sot samt fynd från både förhistorisk tid och senare. Lagren bör således till stora delar ha skapats genom naturliga processer, men även ha påverkats och formats av människor, dock i olika grad över området. Inom en del ytor finns relativt tydligt identifierbara kulturlager. De tydligaste lagren är de som innehåller sot (t.ex. A528, A5858), medan övriga lager är svårare att identifiera och avgränsa i plan. Flertalet på plan dokumenterade lager är dock ungefärligt avgränsade. De humösa lagren och de flesta av kulturlagren har bedömts vara avsatta. Mer komplexa stratigrafiska förhållanden, med bland annat flera lager, iaktogs på ett par ställen i området, vid gravarna i områdets östra del samt på den centrala höjdryggen. Ett par av dessa lager utgörs av påförda lager (figur 16 och 17, sid 22 och 23).

I gravfältets norra del, i svackan mellan centrala och södra höjdryggen samt längst i söder har de humösa lagren tagits bort i samband med avbaningen, eftersom de inte innehöll konstruktioner eller fyndförekomster som motiverade att de lämnades eller då de var påverkade/omlagrade av sentida verksamhet (se nedan). Ytorna har då avbanats ner till orörd mark: morän, silt eller lera. Humösa lager och kulturlager ligger kvar på den centrala och södra höjdryggen (A530) samt i öster (A900832).

Fas 6 och 7 – Lämningar från historisk och sen tid

Spår efter verksamhet från historisk tid fanns huvudsakligen inom gravfältets västra, högre belägna del, närmast bytomten (fas 6 och 7) (figur 11). Flertalet lämningar var övertorvade och enstaka syntes i markytan. Flera lämningar i den nordvästra delen av gravfältet kan knytas till den sentida gården på bytomten (hus G, Eskilstuna 342:1), som är i bruk under 1900-talet, men förmodligen byggs på 1800-talet (fas 7). Bland de lämningar som hör till denna fas är den mur/murrest (A1211) som ligger strax öster om husgrunden, utmed sträckningen för den väg som syns på Hellmans karta från 1930-talet. Konstruktionen ligger i öst-västlig riktning med början vid bytomtens gräns i väster, och består i stort sett av två parallella stenrader, lagda i ett skikt, med mindre stenar emellan och delvis utanför. Det fanns inga egentliga lämningar efter själva vägen, men dess sträckning kunde anses bland annat på grund av en skadad stensättning(?) (A3972).

Murresten är anlagd i ett kulturlager (A201), som täckte en cirka 220 m² stor yta i gravfältets nordvästra del. I lagret påträffades rikliga mängder sentida fynd i form av järnföremål, tegel, rödgodsskärvor etc., men även enstaka fynd av förhistorisk keramik och brända ben. Eftersom de sentida fynden fanns ända ner i lagrets botten har lagret bedömts ha ett delvis förhistoriskt ursprung, men vara kraftigt påverkat (omlagrat) av den sentida verksamheten, särskilt i dess södra del, intill stensamlingen A6238. Denna L-formade stensamling, cirka 7×6 meter stor, ligger på krönet av den centrala höjdryggen, på gränsen till bytomten i väster och var delvis synlig före undersökningen. Det är troligt att flertalet av stenarna i A6238 har lagts upp i samband med att marken har grävts ur, det vill säga i sen tid, och en hel del sentida fynd, bland annat järnskrot och tegelstenar, fanns i kulturlagret A201 i anslutning till denna. Lagret A201 grävdes bort inom den schaktade ytan.

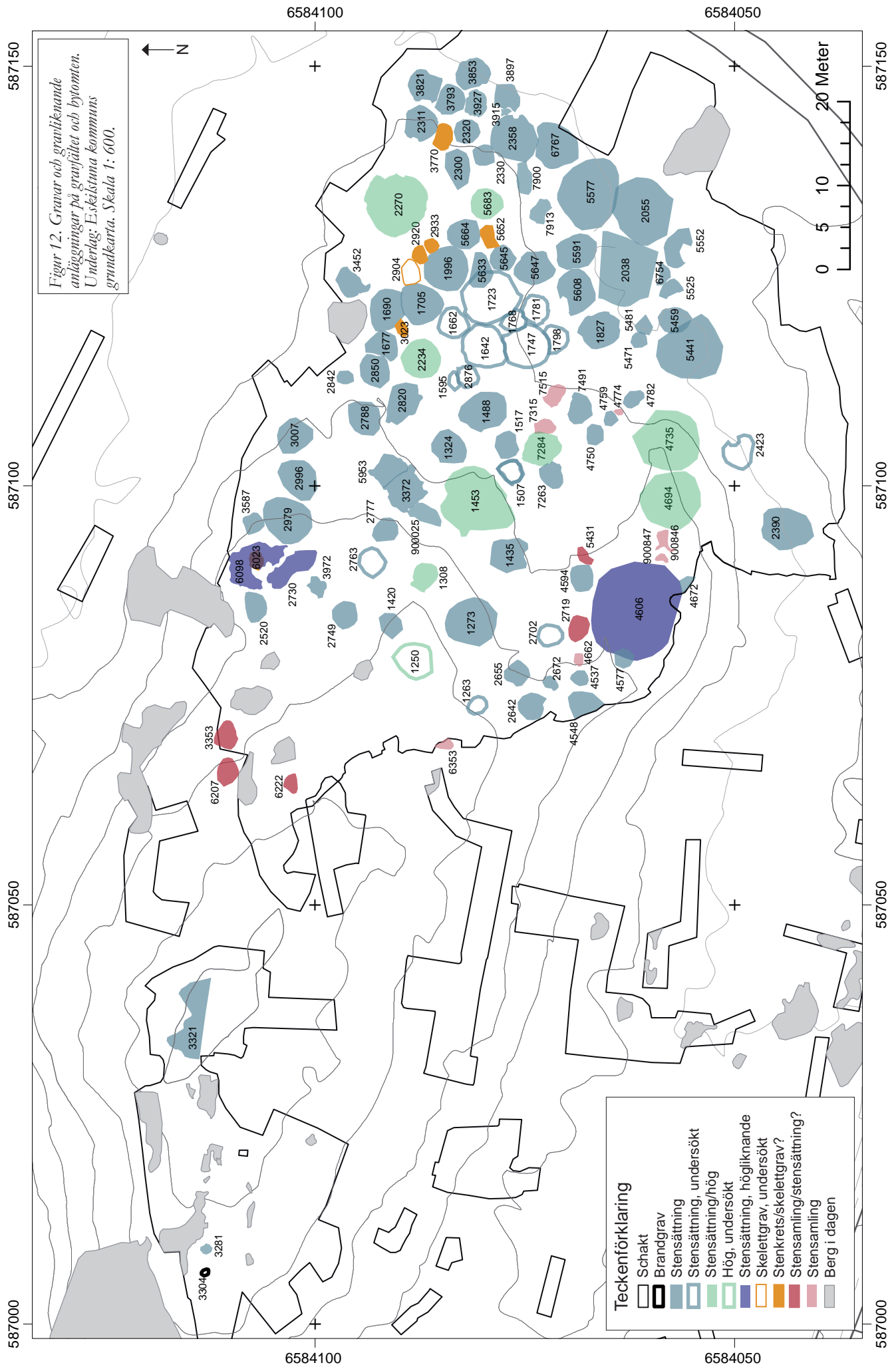
Söder om denna stensamling, finns en stenrad, synlig i markytan, på gränsen till bytomten (A6329). Denna är förmodligen rester av den hägnad mellan bytomten i väster och hagen i öster, som syns på gravfältskartan från 1930-talet.

Lämningar från mer ospecificerad historisk tid påträffades både i områdets södra och norra delar (1600-1900-tal, fas 6 och 7). På den södra höjdryggen finns ett område med rikliga mängder tegelfragment, kalkstenar och sentida föremål, men även skörbrända stenar (lagret A5416, cirka 150 m² stort). Lagret ligger runt en kraftigt skadad, delvis urgrävd, grav (A4606) som kan ha använts som jordkällare. Väster om graven finns också ett par möjliga syllstensrader, vilka ligger i nordsydlig riktning: A5713 samt den Y-formade stenkonstruktionen/syllstensraden? A2686 strax norr om denna. Ett par större stenar, cirka 0,3 meter väster om A5713, skulle kunna vara rester efter en tvärgående syllstensrad. En syllstenskonstruktion/terrassering (A5384 och A6121) finns runt den förmodade graven A6023/A2730 i norr. I anslutning till hägnadsresten vid bytomten gräns finns en stensamling som kan vara röjningssten, eventuellt från historisk tid (A6353).

I resten av området fanns spridda spår av verksamhet från historisk tid, framför allt i form av tegel- eller rödgoodsfragment i de humösa lagren och i ytan på flera gravar. Det finns även några gravar som är skadade av senare tiders verksamhet (bl.a. A2038, se nedan).

Fas 3 och 4 – Gravfält

Gravfältet är i stort sett helt framtaget i samband med förundersökningen och omfattar en cirka 3500 m² stor yta (figur 12, 16 och 17). En grav ligger i krönläge på områdets högsta punkt (A3321), cirka 40 meter väster om närmast liggande säkert identifierad grav på gravfältet i öster. Drygt 20 meter väster om kröngraven finns ytterligare en grav och en möjlig grav (A3304 och A3281). Ytorna mellan gravfältet i öster, krönröset och gravarna i väster är inte helt avbanade, men inom de undersökta ytorna har inga ytterligare gravar påträffats. Gravarna ligger inom större delen av slutningen öster om bytomten, delvis koncentrerade till de tre höjdryggarna, men även på den flackare ytan nedanför dessa, centralt i området (figur 13–17). Den tydligaste koncentrationen av gravar finns dock i områdets östra halva där gravarna är mycket tätt anlagda. Direkt öster om gravarna vidtar åkermarken. Endast enstaka, spridda gravar finns i områdets södra och nordvästra delar samt i svackorna mellan höjdryggarna. En mindre yta på cirka 150 m² direkt väster om gravfältet, in mot bytomten, kan innehålla ytterligare några gravar.

Figur 13. Översikt över gravfältets centrala del över den centrala höjdryggen. Foto från söder av Ann Vinberg.

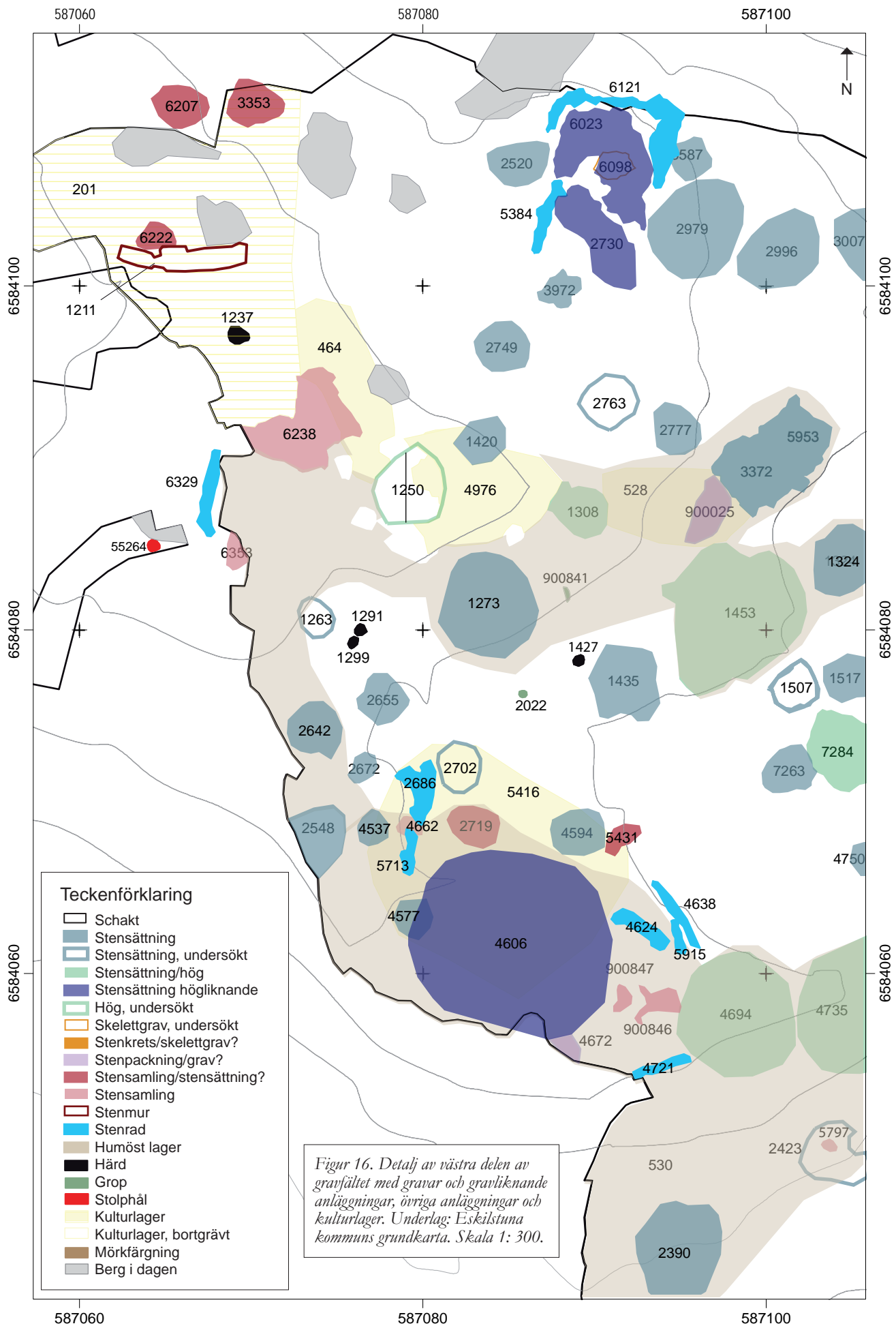
Fig 14. Översikt över gravfältets östra delar. Foto från sydväst av Ann Vinberg.

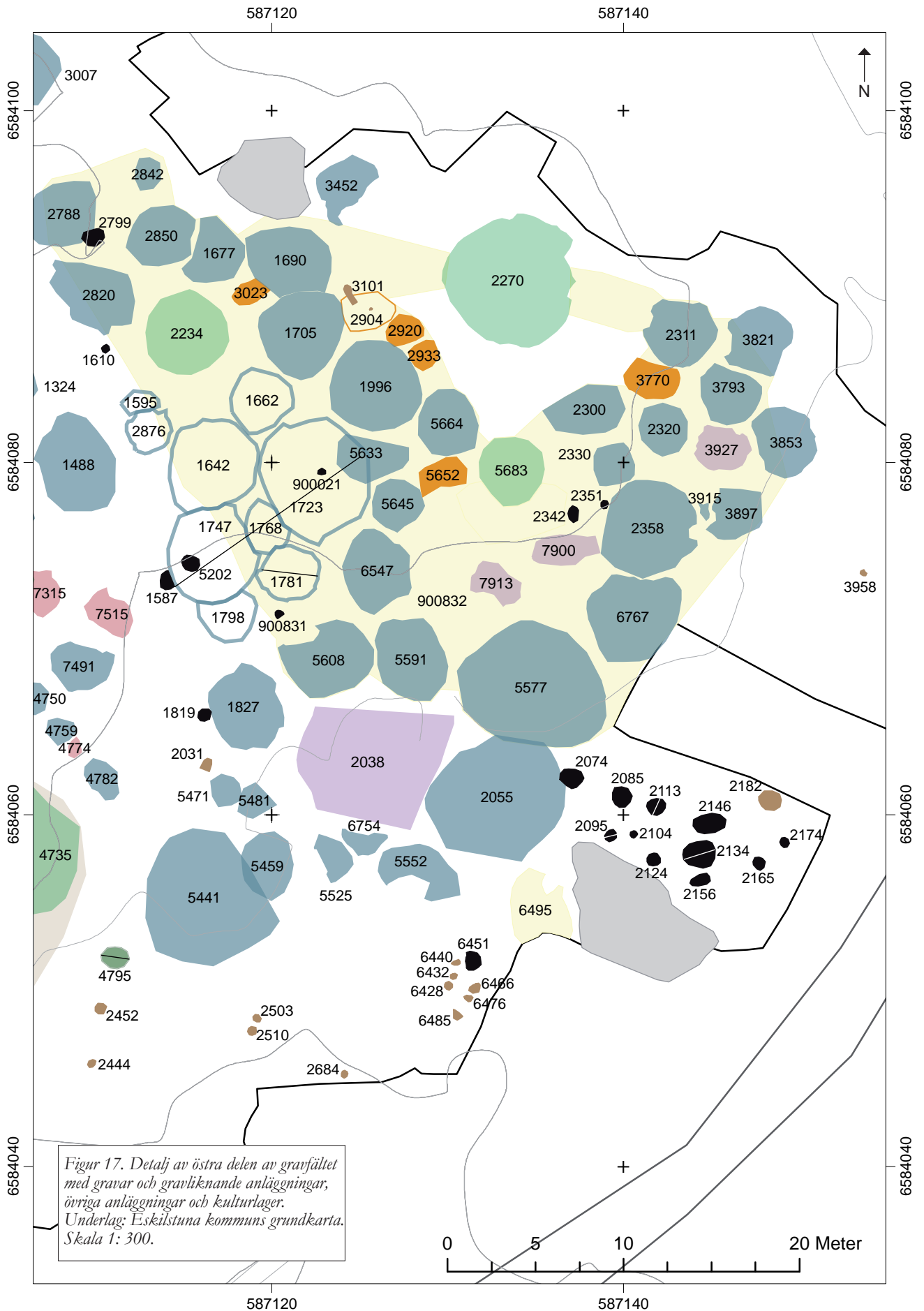

Fig 15. Översikt över gravfältets södra höjdrygg med bögar. Foto från väster av Ann Vinberg.

De gravar som undersökts antyder att gravfältet har sin tyngdpunkt i vendeltid – vikingatid (fas 3 och 4), men bland annat överlagringar indikerar att gravar från äldre perioder kan finnas. Förutom gravar finns ytterligare lämningar som troligen härrör från denna period. På den södra höjdryggen framkom två oregelbundna stensamlingar (A900846 och A900847) mellan gravarna A4606 och A4694 och i slutningarna söder och norr om detta finns en respektive tre stenrader (A4721 och A4624, A4638, A5915). Raderna ligger i stort sett parallellt med höjdkurvorna och hade därför delvis karaktären av terrasskanter. Inom den yta som grävdes på den norra sidan finns dock inga tecken på att stenarna ingår i någon uppbyggd kant. De ligger direkt på marken, men på lite olika nivåer i slutningen. Förutom A4624 är raderna enkla, 3,5–4,8 meter långa. Stenraderna på den norra sidan verkar inte fortsätta varken åt öster eller väster. Deras funktion är inte klarlagd, men det är möjligt att de hör ihop med gravarna. Ett par sten- och blockrader finns även i direkt anslutning till den södra kanten av A4694 (se bilaga 2).

Lager och stratigrafier

De humösa lager som ligger kvar mellan gravarna har troligen delvis avsatts under gravfältets användningstid. En större sammanhängande yta med humösa lager har sparats på den centrala och södra höjdryggen (A530). I söderslutningen på den centrala höjdryggen, där en 0,6 m² stor provruta grävdes, var lagret cirka 0,15 meter tjockt och under detta framkom morän samt kanten på en grop (A900841, eventuellt fas 1, se nedan). På den södra höjdryggen grävdes en drygt 14 m² stor yta vid de tre stenraderna i den norra slutningen. Även här var lagret cirka 0,15 meter tjockt och låg direkt på moränen utom på höjdryggens krön där delar av ett sotlager (A6406) framkom intill de oregelbundna stensamlingarna här. Även mindre kulturlagerytor har dokumenterats på den centrala höjdryggen (A464, A528 och A4976). Det sotiga lagret A528 innehöll skärvsten och brända ben. På ytan öster om, och delvis under, A1250 har kulturlager i två nivåer iakttagits (A4976 och A5858, figur 21, sid 28).

I områdets östra del finns ett större lagerområde som består av såväl avsatta humösa lager som påförda lager (A900832) (figur 17 samt figur 23, sid 33). Gravarna ligger tätt här och lagren är delvis ganska tjocka. En mer detaljerad lagerdokumentation har gjorts inom en del av den yta som grävdes vid gravgruppen. I slutningens övre, norra del här fanns en relativt komplex stratigrafi. I botten, anlagd direkt på lerig morän, fanns en härd som har daterats till förromersk järnålder (A900021, fas 1, se nedan). Över denna härd låg ett sotigt kulturlager, A4281, vars sotiga innehåll troligen härrör från härden och kanske andra härdar i närheten. På detta lager var stensättningen A5633 anlagd. Graven är endast delvis framtagen och den fortsätter in under graven A1996 i norr. A5633 har sedan täckts över med ett fyllnadslager (A4279), troligen i samband med att man byggt den vikingatida graven A1723. Lagret täckte dock inte graven helt och A1723 låg dock delvis direkt på A5633. Det översta skiktet av A4279, under A1723, var eldpåverkat (A3038) och har tolkats som ett resultat av att gravens brandbål har stått på platsen. Fyllnadslagret A4279 låg under de vikingatida gravarna i slutningens övre del, men inte i den nedre. Mellan gravarna har man sedan fyllt ut med ett lager (A900845) som var nästan identiskt med underliggande fyllnadslagret. A900845 har inte avgränsats i plan. Cirka 10 meter åt sydöst framkom ett sotigt lager (A7933) under ett mindre sotigt/brunt lager (A7932) och dessa kan vara samma lager som A4281 respektive A4279 (figur 18).

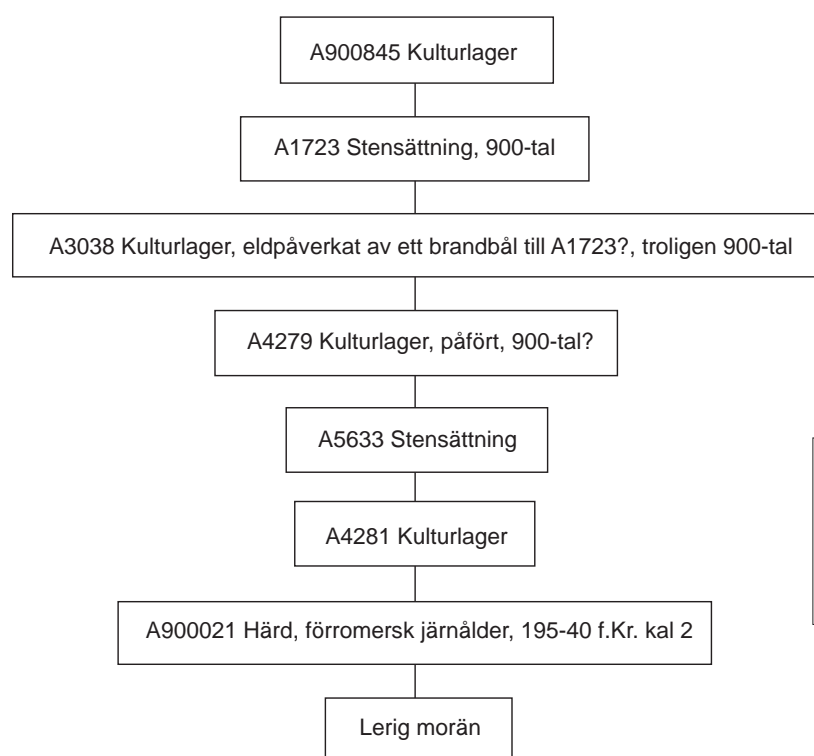

Fig 18. En detaljerad stratigrafisk presentation över ett undersökt område i anslutning till gravgruppen i gravfältets östra del.

Överlagrade gravar finns således i områdets östra del och möjligen kan ytterligare enskilda överlagrade gravar finnas, framför allt under den sentida stensamlingen A6238, som ligger i ett bra krönläge på den centrala höjdryggen, samt under högarna på den södra höjdryggen.

Gravar

Sammanlagt 113 gravar och möjliga gravar har framkommit: nio högar, två högliknande stensättningar, 77 stensättningar, 14 stenpackningar/stensamlingar, åtta stenkretsar/möjliga skelettgravar, två firsidiga stensättningar samt en brandgrav/blockgrav? (figur 12, sid 20 och bilaga 2 och 3).

Samtliga gravar var övertorvade och flertalet verkar ha haft någon form av mer eller mindre tunn jordmantel. Alla gravar har också jordfyllning. Några anläggningar är skadade (14 st), främst på grund av verksamhet från historisk tid. En grav är delvis skadad och påbyggd med tegelstenar (A1308) och en möjlig, skadad stensättning ligger i sträckningen för vägen som har gått genom områdets norra del (A3972). En stor grop i områdets östra del kan ha skadat en eller flera gravar (se A2038).

Nio gravar har betecknats som högar. Till detta kommer att par stensättningar som är högliknande (A4606 och A6023/A2730). Högarna är 3,5–8,6 meter stora och upp till 1,4/2 meter höga. Flera av högarna och de högliknande stensättningarna, ligger i krönläge på höjdryggarna och en av dessa har undersökts (A1250, se nedan). Tre av gravarna ligger på rad på den södra höjdryggen (A4606, A4694 och A4735). A4606, i sydväst, är kraftigt skadad av sentida verksamhet och dess exakta storlek kan inte med säkerhet avgöras. Gravens tydligaste del är en cirka 7,5 meter stor stenpackning som är skadad i kanterna. I nordväst är stenpackningen urgrävd och det är troligt att graven har använts som jordkällare. Runt packningen finns en hel del sten och mindre ytor med stenpackning och det är troligt att graven ursprungligen har varit större, cirka 10–12 meter.

A1453, som ligger i en sluttning centralt i området, är oregelbunden i formen och kan möjligen vara påbyggd i flera faser. Stenpackningen till högen A2270, i nordost, är cirka 7,5 meter stor och 1,4 meter hög. I centrum finns ett anmärkningsvärt stort block, som gör att gravens totala höjd är cirka 2 meter (figur 19).

Figur 19. Gravhögen A2270 i avtorvat skick. Foto från sydöst. Foto: Erica Strengbom.

På den västligaste delen av den norra höjdryggen, i ett litet krönläge, ligger två stenpackningar (A6023 och A2730), som möjligen kan vara resterna av en höglignande stensättning. Området är påverkat av senare verksamhet och A2730 verkar utdragen och ombyggd i söder, men det är troligt att stenpackningarna ursprungligen har bildat en sammanhängande konstruktion/grav. Inom denna, nära krönet, finns en stenkrets som liknar de som har bedömts vara skelettgravar (A6098, se nedan). Runt stenpackningarna har man i historisk tid, troligen under 1600 – 1800-tal, det vill säga fas 6, byggt en terrassering eller syllstenskonstruktion (A5384 och A6121). Strax väster om A6023/A2730 finns en stenpackning vilken har tolkats som en separat stensättning (A2520). Alla dessa anläggningar var tillsammans bedömda som en enda stor grav i Hellmans kartering (figur 4, grav 3).

Åtta anläggningar utgörs av stenkretsar, troligen skelettgravar, och av dessa har en undersökts (A2904, se nedan). De består av en enkel, i några fall en delvis dubbel, krets av stenar, med en i stort sett stenfri yta innanför. De är cirka 1,6–3,0 meter stora och 0,1–0,35 meter höga. Flertalet är ovala eller avlånga/rektangulära, i ungefär öst-västlig riktning, och en av dem har öppning i väster, det vill säga är närmast hästskoformad. En av de mer osäkra anläggningarna ligger centralt i området i nordväst-sydostlig riktning (A7515). De två minsta anläggningarna är närmast runda. En av dessa är inte helt avgränsad i nordost och ligger intill och möjligen in i en rund stensättning (A3023 respektive A1690). De flesta ligger dock som separata anläggningar, intill varandra eller intill stensättningar i områdets östra del. En av stenkretsarna ligger, som nämnts, på krönet av den förmodade graven A6023/A2730 i nordväst (A6098). Ytterligare en stensamling/stenkrets finns vid den sentida murresten A1211 i nordväst (A6222). Denna är dock än mer osäker som skelettgrav och kanske snarare ska knytas till murkonstruktionen.

Centralt i området finns två firsidiga stensättningar. De ligger intill varandra i en sydöstsluttning i förlängningen på den centrala höjdryggen. Den ena har en relativt tydlig kantkedja och en stenpackning inom större delen av ytan innanför (A3372). Denna anläggning verkar överlagra en skärvestenspackning (A900025, se nedan). A5953, som ligger direkt öster om A3372, är mer otydlig med glesare kantkedja och stenpackning.

Den övervägande delen av gravarna utgörs av runda, rundade eller ovala stensättningar (77 st). De finns över hela gravfältet och är cirka 1,7–9,4 meter stora och 0,5 meter höga. En anläggning är närmast rundat kvadratisk (A2330) och några är mer oregelbundna i formen, vilket i några fall beror på mindre skador. Flera stensättningar ligger i direkt anslutning till stenblock. Dessa anläggningar ligger framför allt på den centrala och södra höjdryggen, på den flacka ytan nedanför dessa samt i sydöst.

Ungefär hälften av stensättningarna har kantkedja i någon form eller längs någon del av kanten. En stor stensättning har en anmärkningsvärt tydlig friliggande kantkedja i form av stora block samt en separat, inre stenpackning som ligger något förskjutet åt söder i förhållande till kantkedjan (A5441). I något fall finns en till synes inre kantkedja av kantställda block (A2996). Stenpackningarna är vanligen flacka eller något välvda och några enstaka gravar har en något insjunken packning. I några anläggningar finns stenar som avviker till form eller läge, till exempel mittsten, rest sten eller möjligt gravklot. En undersökt anläggning har bedömts ha en utbyggnad i form av en sydport (A1798 i A1747).

Det förekommer att några gravar har ett stenfritt parti i centrum av graven och i några fall kan brandlagret anas. I enstaka fall har både keramik/urna och brända ben iakttagits. I ett fall ligger brandlagret tydligt utanför en skadad stenpackning (A4759/A4766) och i ytterligare minst ett fall är detta möjligt (A2788/A2799). I 15 gravar, i områdets västra, högre liggande del samt två i centrum/söder, finns inslag av skärviga och skörbrända stenar. Några stensättningar är påtagligt oregelbundna och detta kan

bero på att de successivt byggts på i likhet med högen A1453. I andra fall är gravarna mera tydligt ihopbyggda, det vill säga det var svårt att fastställa gränserna mellan packningarna. Detta kan konstateras i områdets centrala del (A7263/A7284/A7315), men det är möjligt att detta är fallet även i öster där marken var blöt och kladdig vid undersökningen och anläggningarna svårare att avgränsa (A5591, A5577 m.fl.). Även inom den undersökta gravgruppen i öster var gränserna mellan gravarna delvis svåra att fastställa före undersökningen.

Strax väster om krönet, på bytomten, undersöktes en liten grav som benämns brandgrav/blockgrav? (A3304, se nedan). Intill denna fanns två sotlager som kanske hör ihop med gravläggning eller gravritualer på platsen (A3314 och A60369). Under A1250 på den centrala höjdryggen framkom en sotgrop med brända ben, som inte är helt undersökt (A4078). Denna bedömdes kunna vara en grav, men inga ben från människa har kunnat identifieras. Ben från anläggningen har ¹⁴C-daterats till yngre bronsålder – förromersk järnålder, alltså fas 1.

Dessutom fanns ett antal anläggningar av mer oklar karaktär (16 stycken). Dessa har benämns stenpackningar eller stensamlingar och kan i flera fall vara gravar, även om det är mer osäkert. En av dessa låg intill brandgraven öster om krönet på bytomten (A3281). Flera är oregelbundna i formen.

Undersökta gravar

Sammanlagt undersöktes 16 säkert identifierade gravar i samband med förundersökningen, en hög, 13 stensättningar och en stenkrets på gravfältet (Eskilstuna 245:1) samt ett brandlager/eventuell blockgrav på bytomten (Eskilstuna 342:1) (bilaga 3). Dessutom grävdes tre anläggningar, vilka bedömdes vara gravar inför undersökningen, två stenpackningar och en stensamling. Gravarna valdes utifrån gravform och placering på gravfältet. De låg i områdets högre belägna delar i väster (på den centrala och södra höjdryggen), samt i områdets lägre liggande delar centralt, i öster och i söder. En anläggning grävdes även i åkern i öster. Dessutom grävdes en grav som framkom på bytomten, väster om krönet. I gravfältets östra del grävdes flera gravar intill varandra eftersom gravarna låg kant i kant och var svåra att skilja åt före undersökning, men också för att de låg i ett område med kulturlager och för att detta var en möjlighet att få upp en större sammanhängande yta här. De undersökta gravarna kan dateras till vendeltid och vikingatid (fas 3 och 4).

Gravformer, inre gravskick, gravgåvor och de gravlagda

De 16 undersökta gravarna utgjordes således av en hög, 13 stensättningar, en stenkrets och ett brandlager/eventuell blockgrav. Samtliga gravar utom stenkretsen var brandgravar med brandlager. Stenkretsen har bedömts vara en skelettgrav även om inga ben var bevarade.

Högen A1250 var den grav som låg närmast krönet på den centrala höjdryggen i väster (figur 20). Anläggningen var exponerad åt öster med en plan, stenfri kulturlageryta framför. Den var byggd mellan tre stora stenblock i en svag östsluttning. Stenpackningen var stratigrafiskt skiktad och under den övre fanns två urnor och något längre ner i graven fanns två sotlager/brandlager med brända ben, varav det ena i anslutning till en tredje urna. Dessa låg på ett tjockt sotlager som dock inte innehöll ben. Det är möjligt, men osäkert, att de två övre urnorna och den översta packningen tillhör ett något senare skede dock utan gravläggning. I brandlagren fanns ett par kamfragment, harts? samt brända ben (människa, hund, oidentifierat). I fyllningen fanns rödgods, sentida glas, keramik, bränd lera och brända ben (människa, nöt, oidentifierat). A1250 låg på kulturlager (A4976 och A5858) och under anläggningen fanns en sotgrop med brända ben (A4078), dock inte från människa (Figur 21).

Figur 20. Förundersökningen av gravfältet Eskilstuna 245:1 pågår. Den centrala delen av fornlämningen har banats av. Högen A1250 i förgrunden. Foto från väster. Foto: Ann Vinberg.

Figur 21. Förundersökningen av gravfältet Eskilstuna 245:1 går mot sitt slutskede. I princip hela fornlämningen har banats av. I förgrunden syns kulturlagren öster om den grävda högen A1250. Foto från väster. Foto: Ann Vinberg.

När det gäller stensättningarna var stenpackningarna vanligen flacka och en- eller tvåskiktade, de största treskiktade. I några fall var de vällagda i andra glesa och oregelbundna. En grav var synligt lagd i anslutning till ett block (A1507), men i några fall var graven och brandlagret lagda vid ett block, men sedan täckt av stenpackning så att detta inte syntes (A1662, A1723 och A1747). Flera hade kantkedja åtminstone längs en del av omkretsen. De tre stensättningar som låg på den centrala och södra höjdryggen var relativt flacka och hade packningar i ett till två skikt sten (A1263, A2702 och A2763). A1263 hade en tydlig kantkedja och brandlagret, som var sotigt men saknade kol, låg förskjutet in under denna. Graven innehöll kam, kamnit, en keramikskärva samt brända ben från människa/kvinna?, men saknade gravurna. I fyllningen fanns enstaka fragment keramik, bränd lera och en eventuell torshammare.

Stensättningen A2702, sydöst om denna, hade tydlig packning och antydning till kantkedja. Brandlagret med gravurna låg centrerat. I lagret fanns 20 triangulära/hjärtformade bronsbeslag och remändebeslag av brons, rikligt med nitar samt spikar. Dessutom fanns kamfragment, bränd lera och brända ben (människa/kvinna, hund, höns/tupp, nöt, oidentifierat). På graven låg stora mängder lös sten, tegel samt murbruk (kulturlagret A5416) och från fyllningen har rödgods, slagg och obrända ben (nöt, däggdjur) tillvaratagits (fas 6 och 7, se ovan).

A2763, på den centrala höjdryggen, hade en delvis tydlig kantkedja. Stenpackningen var gles och oregelbunden och tre av de större stenarna bildade en rad tvärs över graven. Brandlagret var centrerat och syntes redan efter rensning i den glesa packningen. Gravurnan framkom centralt, direkt under de stora stenarna och i brandlagret fanns fotbroddar, 16 pärlor, huvudsakligen guld- och silverfolierade, kamfragment samt brända ben (människa, hund och oidentifierat). I fyllningen fanns bränd lera och brända ben (oidentifierat).

På den flacka ytan centralt i området undersöktes stensättningen A1507. Denna var byggd i anslutning till två större och ett mindre block. Brandlagret låg centrerat i anslutning till det största blocket. Förutom lite bränd lera i fyllningen innehöll graven endast brända ben från människa. Under brandlagret låg lite skärvsten.

A2423 låg i den blockiga, relativt branta, sydöstslutningen nedanför den södra höjdryggen. Denna grav hade en ganska oregelbunden form och stenpackning, vilket kan bero på att den delvis hade rasat ut. Även brandlagret var något oregelbundet i formen, men relativt centrerat. I graven fanns minst två gravurnor och över denna fanns en separat mindre stenpackning. Brandlagret innehöll för övrigt en hästkosöm?, bränd lera och brända ben (människa, häst, häst/nöt, fågel, oidentifierat). Även i fyllningen fanns lite bränd lera och brända ben (människa, häst, oidentifierat).

I gravfältets östra del grävdes en sammanhängande gravgrupp, vilken låg i en svag söderslutning (figur 22). Dessa gravar låg i ett område med kulturlager (se nedan). Åtta stensättningar och en stensamling (A1595, A1642, A1662, A1723, A1747, A1768, A1781, A2876 samt A2225) grävdes här. Dessutom grävdes en stenpackning som har bedömts vara sydport till en av gravarna (A1798 i A1747). Samtliga gravar låg kant i kant och centralt i området och gränserna mellan gravarna var otydliga på flera ställen. De var runda, upp till 6,7 meter stora, och relativt flacka.

A1595 och A2876 låg tätt intill varandra och inledningsvis kunde inte gravarna särskiljas. A1595 verkade skadad i den norra delen, där brandlagret syntes redan vid schaktningen. Stenpackningen var oregelbunden och möjligen fanns rester av en kantkedja i öster. I brandlagret fanns en gravurna och brända ben (människa, hund, oidentifierat). I fyllningen fanns ett järnföremål och bränd lera och strax utanför packningen i väster fanns lite keramik.

Figur 22. Förundersökningen av gravfältet Eskilstuna 245:1 pågår. Den centrala delen av fornlämningen har banats av. Gravgruppen i förgrunden. Foto från öster. Foto: Ann Vinberg.

A2876 hade en oregelbunden stenpackning, med en större sten i centrum, som låg intill stenblock i väster. Brandlagret var centrerat i graven och i dess östra del fanns en gravurna. För övrigt påträffades ett hänge i form av ett silvermynt förmodligen upphängt på en liten järnring, pärlor av glas och karneol, järnbrodd, järntenar, obestämbara metallföremål, ett skifferbryne samt brända ben (människa, oidentifierat). Strax utanför brandlagret, i nordväst, fanns rester efter ytterligare ett keramikkrärl.

A1642 hade en huvudsakligen enskiktad stenpackning, i större delen av graven, och kantkedja var tydlig utom mot söder där den tangerade graven A1747. I öster verkade kantkedjan vara anpassad efter formen på A1723 och det är troligt att graven har anlagts senare än denna. Ytligt i graven, i dess centrum inom en cirka 2 meter stor yta, fanns ett cirka 0,15 meter tjockt parti, där bränd lera, brända ben och en gravurna påträffades. Urnan stod på en inre packning som bestod av skärvig och skörbrända stenar blandat med rundade stenar. Dessa stenar låg såväl under, som runt och över urnan. På urnan låg även en sten av skiffer. I fyllningen fanns, förutom urnan, smält och bränd lera samt brända ben (människa, häst, hund, oidentifierat). Brandlagret låg centrerat i graven och innehöll en hel del skärvig och skörbränd sten. I lagret påträffades en nyckel samt nit, ögla, tenar och obestämbart föremål av järn, ett par kamfragment, glaspärla, bränd och smält lera samt brända ben (människa, häst, hund, katt, svin, oidentifierat). I gravens sydöstra del fanns det en undre packning, som förmodligen lagts för att jämna ut markytan.

A1662 hade tät homogen stenpackning med en tydlig kantkedja. Brandlagret var centrerat i graven och låg, liksom packningen, mot ett stort markfast block i gravens västra del. Lagret innehöll sot, kol och enstaka eldpåverkade stenar. Centralt i brandlagret, in mot det markfasta blocket, fanns en gravurna och nästan samtliga övriga fynd i graven kom i nära anslutning till denna: nitar och spik av järn, cirka 20 glas- och guldfolierade pärlor, bränd flinta och bränd lera samt brända ben (människa, hund oidentifierat) vilka fanns spridda i brandlagret, men med en ökande koncentration mot brandlagrets mitt och i

urnan. Även i fyllningen fanns keramik, bränd lera och brända ben (människa, hund, oidentifierat).

A1723 var gruppens största grav, cirka 6,7×5,9 meter stor och 0,6 meter hög. Den hade kantkedja samt en stenpackning som var upp till tre stensikt tjock, mer tätt lagd över brandlagret i gravens centrum. Här fanns också en 0,7 meter hög mittsten, ställd i botten på packningen, så den stack inte märkbart upp ovanför packningen. Brandlagret var något förskjutet åt nordväst, där det låg mot ett stort markfast block. I den centrala delen låg lagret i två separata skikt åtskilda av ett cirka 0,02 meter tjockt skikt av hårt bränd silt. Detta kan tyda på att brandbålet har stått på plats och att skiktningen har uppstått när brandbålsresterna har fösts ihop. I brandlagret fanns en benkoncentration samt en gravurna. I lagret fanns också ett viktlod av järn/brons, delar av ett betsel, bland annat med hänge/rangel?, samt broddar, nitar, krampa, ten och föremål av järn, keramikskärvor från ett litet kärl, skifferbryne, fragment från två olika kammar, bränd lera/keramik? och brända ben (människa/man, häst, hund, katt, karpfisk, oidentifierat). Att bålet har stått på plats indikeras också av att kulturlagret under graven var eldpåverkat och innehöll fläckar av kol och bränd lera samt skärvig och skörbränd sten. I nordöst framkom, delvis direkt under stenpackningen, stenar i graven A5633. I fyllningen fanns en krampa av järn, keramikskärvor, lerklining, bränd lera och brända ben (människa, häst, hund, oidentifierat).

A1747 låg i den nedre, södra, delen av gravgruppen. Stenpackningen hade två skikt tätt packade stenar och en kantkedja som kunde ses i den västra och södra delen, medan gränserna mot A1768 i nordost var otydlig och möjligen omplockad. I norr var såväl stenpackningen som kantkedjan mot A1642 oregelbunden och gränsen mot A1642 kunde endast uppskattas med hjälp av kantkedjan i denna grav. Utanför kantkedjan i söder fanns stenkonstruktion som har tolkats som en sydport (A1798). Brandlagret låg centrerat i graven, i nordväst vid en till synes markfast sten. De flesta fynden i brandlagret låg även de intill stenen: gravurna, broddar, nit, spik och föremål av järn, 28 pärlor av glas, glasfluss, kalksten/dolomit? samt guldfolierade, kam, harts, bränd lera och brända ben (människa/kvinna?, häst, hund, höns, oidentifierat). I fyllningen påträffades ett järnföremål (bleck?), lite keramik och brända ben (oidentifierat). Under graven, intill brandlagret fanns även två lämningar, som har tolkats som möjliga brandlagerrester. A5215 var cirka 0,65 meter i diameter, några centimeter tjock och bestod av mörkgrå lerig silt och grus med inslag av träkol. A5202, som är tolkad som brandlagerrest eller hård, var cirka 1,0×0,8 meter stor och 0,13 meter tjock. Den bestod av mörkgrå lerig silt och grus blandat med träkol och skärvsten.

A1768, som var cirka 3,5×2,4 meter stor, låg mellan av de fyra stensättningarna A1642, A1723, A1747 och A1781. Gränsen mot framför allt A1723 var otydlig. Stenpackningen var huvudsakligen enskiktad. Brandlagret, som var centrerat i graven, var relativt otydligt men hade inslag av bränd lera och träkol. Det fanns två separata keramikkoncentrationer i lagret, en i öster och en i väster. För övrigt fanns en järnspik, fyra pärlor av glas och glasfluss, smält lera samt brända ben (människa). Kulturlagret under graven innehöll bränd lera.

Stensättningen A1781, cirka 3,5×3,1 meter stor, tangerade A1768 och A1747 i norr och väster. Stenpackningen var huvudsakligen enskiktad och under denna, innanför kantkedjan, låg en järnkniv. Brandlagret var relativt centrerat i graven, något förskjutet åt norr. I centrum av brandlagret fanns en koncentration med keramik (gravurna?) och sydväst om detta en koncentration av järnföremål: krampor, beslag, nit+nit? och en ten. Dessutom fanns brända ben (människa, oidentifierat). I fyllningen påträffades ett järnföremål, keramikskärvor och brända ben (människa, oidentifierat).

Samtliga gravar i gravgruppen låg helt eller delvis på kulturlager. Underliggande lager fanns i slutningens övre delar, men inte den nedre. Det saknades till exempel under

stora delar av A1747. Under stenpackningen, bredvid brandlagret, fanns här två förmodade brandlagerrester, 0,65–1,0 meter stora (A5202 och A5215). Den tjockare av dessa (A5202, cirka 0,13 meter) skulle också kunna vara en härd. Spår efter brandbål fanns även under den största graven A1723 där marken, det vill säga kulturlagret, var eldpåverkat (figur 16 och 17). Den gråbruna siltiga leran hade fläckar av kol och bränd lera samt innehöll skärvig och skörbränd sten, keramik och brända ben (A3038). Det är möjligt att rester efter ett brandbål fanns även vid A1662 där marken delvis var sotig under graven (A4442).

Strax norr om denna gravgrupp grävdes en stenkrets, vilken har bedömts vara en skelettgrav även om inga ben var bevarade (A2904). Stenkretsen var 3,0×2,1 meter stor i öst-västlig riktning, upp till 0,35 meter hög, och bestod av en huvudsakligen enkel krets stenar. Den östra änden utgjordes av en dubbel rad av något mindre stenar. Stenarna var satta i ett fyllnadslager/kulturlager och under detta, innanför stenkretsen fanns ytterligare ett fyllnadslager. Under detta lager framkom en avlång stenpackning, 1,90×0,75 meter stor med en kantkedja av ställda stenar. I väster fanns ett större block och i öster en avlång tvärställd sten. Packningen låg i en 0,35 meter djup nedgrävning med rundade hörn och plan botten. I botten på nedgrävningen fanns ett något mörkfärgat lager och inom detta syntes två mindre mörkfärgningar mitt emot varandra. Lagret och mörkfärgningarna är troligen lämningar efter den gravlagda personen och eventuellt gravgåvor av organiskt material. I den övre fyllningen fanns lite bränd lera och brända ben (oidentifierat). I den undre fyllningen fanns några små metallfragment samt bränd lera. Ett par mörkfärgningar/sotlager fanns under stenkretsen i norr och i den ena fanns ett fragment bränt människoben.

Intill gravgruppen fanns också stenpackningen A2225. Denna rektangulära stenpackning var 1,7×1,1 meter stor och låg i öst-västlig riktning och bedömdes därför kunna vara en skelettgrav. Den visade sig ligga i en grund nedgrävning med skålformat tvärsnitt. Fyllningen hade inslag av skärvsten och skörbränd sten samt bränt ben (oidentifierat). Inga säkra spår efter gravläggning påträffades.

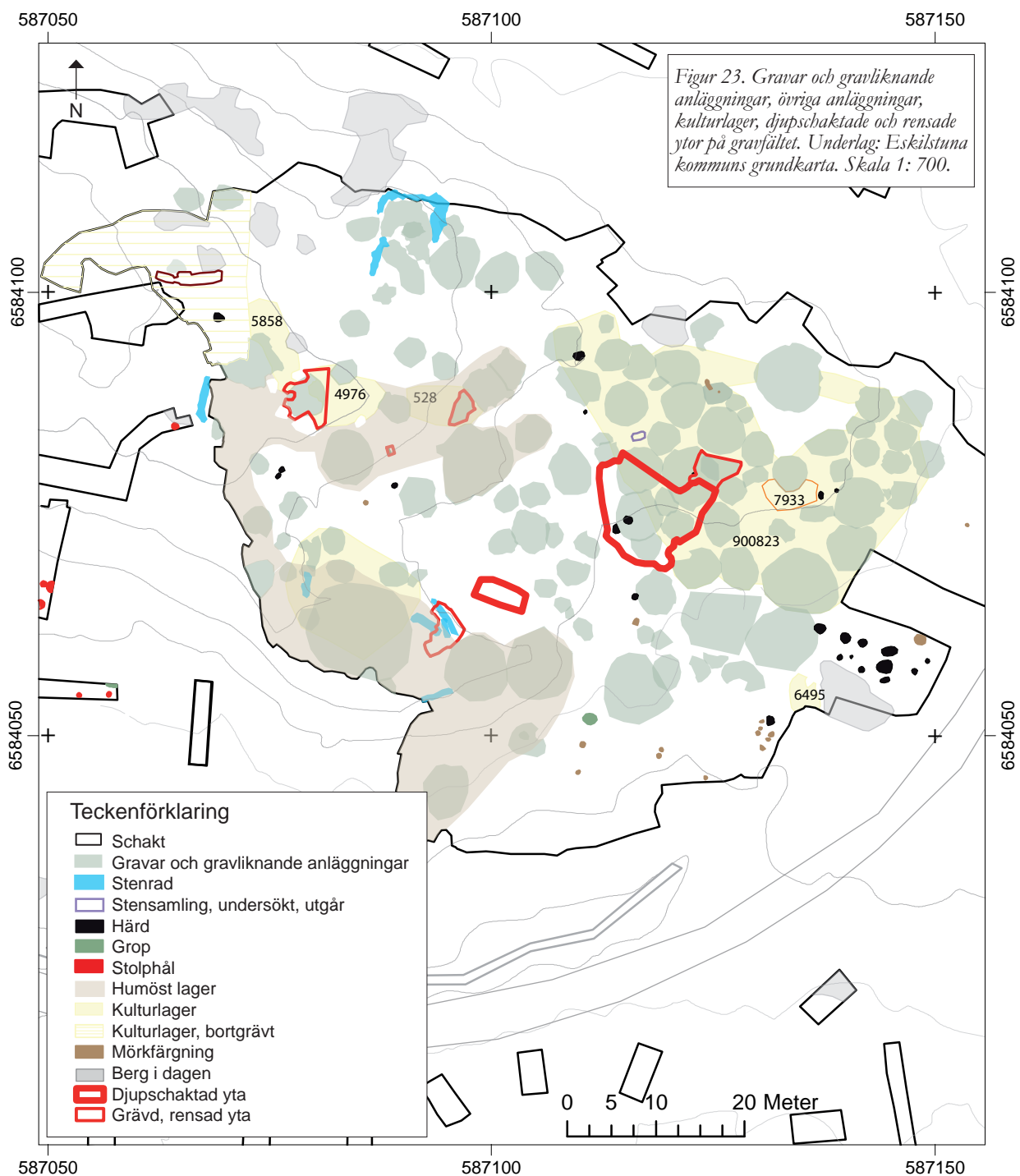
En grav grävdes även inne på bytomten, strax väster om krönet, A3304. Denna anläggning bestod ett brandlager, som framkom då ett större block lyftes bort, cirka 1×0,6 meter stort och 0,1 meter tjockt. I lagret fanns en gravurna samt rikligt med kol och brända ben (människa, häst, hund, fågel, oidentifierat) samt en spik av järn och lite slagg.

I åkern, cirka 60 meter öster om gravfältet, framkom en gles stensamling runt ett lite större block (A806) och intill denna påträffades en slipsten (F219). Detta bedömdes efter rensning kunna vara en grav, men inga spår efter begravning eller nedgrävning fanns här och lämningen tolkades därför vara en naturlig stensamling.

Fas 1 – Boplatslämningar

Inom gravfältet framkom även lämningar som tillhör en betydligt äldre fas, bronsålder – äldre järnålder (fas 1). Dessa utgörs av anläggningar av boplatskaraktär och även om endast ett fåtal av dessa är daterade är det troligt att flertalet är från denna period. Sammanlagt framkom 25 härdar, ett par kulturlager, tre sotfläckar, en stenpackning, två gropar och åtta mörkfärgningar (figur 16 och 17, sid 22, 23 samt figur 23). Mörkfärgningar är anläggningar vars tolkning är oklar. Fyra anläggningar av boplatskaraktär undersöktes, framför allt härdar, eftersom de hade potential att via kolprov kunna datera aktiviteter på gravfältet.

Huvuddelen av härdarna och mörkfärgningarna ligger i gravfältets östra del, ner mot och i den gamla åkern. Några av dem skulle dock storleksmässigt kunna ses som stolphål,

Tabell 1. Anläggningar på gravfältet som inte direkt är knutna till gravkontexter.

Typ	Antal
Grop	2
Härd	25
Kulturlager	15
Mur/murrest	1
Mörkfärgning	8
Sotfläck	3
Sotlager	2
Stenpackning	2
Stenrad	5
Stensamling	2
Syllstensrad	3
Totalt	68

men inga tydliga sådana kunde konstateras. I anslutning till anläggningarna i områdets östra del finns även ett sotigt kulturlager. Det troligt att det rör sig om en boplatser eller aktivitetsyta, som sträcker sig ut i åkern i öster, även om inga huskonstruktioner har kunnat identifieras. Det ska noteras att marken längst i nordöst, i åkermarken intill vägen, inte kunde dokumenteras på grund av regnvatten. Här har endast en mörkfärgning mätts in, men det fanns ytterligare några enstaka mörkfärgningar samt en större mörkfärgad yta. Flertalet av dessa lämningar gav dock intrycket att vara sentida. Ytan kan vara påverkad av byggandet av vägen intill (jfr schakt 220).

Spridda härdar finns även på andra platser, bland annat under gravar, och kan möjligen i några fall härröra från gravritualer som kan knytas till gravläggningen. Den härd (A900021) som framkom under den vikingatida graven A1723, och kulturlagren under denna, har dock ¹⁴C-daterats till förromersk järnålder och var alltså betydligt äldre än graven. En av härdarna (A2134) i öster har nästan exakt samma datering och en härd (A1237) nära krönet i nordväst är något yngre, sen förromersk järnålder – tidig romersk järnålder. En sotgrop (A4078) som låg under graven A1250 och kulturlagret A5858, nära krönet, hade områdets äldsta datering, bronsålder – förromersk järnålder.

Den daterade härd A1237 framkom under det sotiga och omrörda kulturlagret A201 tillsammans med en sotfläck (A204) och spridda sotiga stråk. Lagret innehöll rikligt med sentida fynd och har bedömts vara omlagrat i sen tid, men förekomsten av förhistorisk keramik, brända ben och bränd lera tyder på att lagret har ett förhistoriskt ursprung och troligen är samtida med härd A1237.

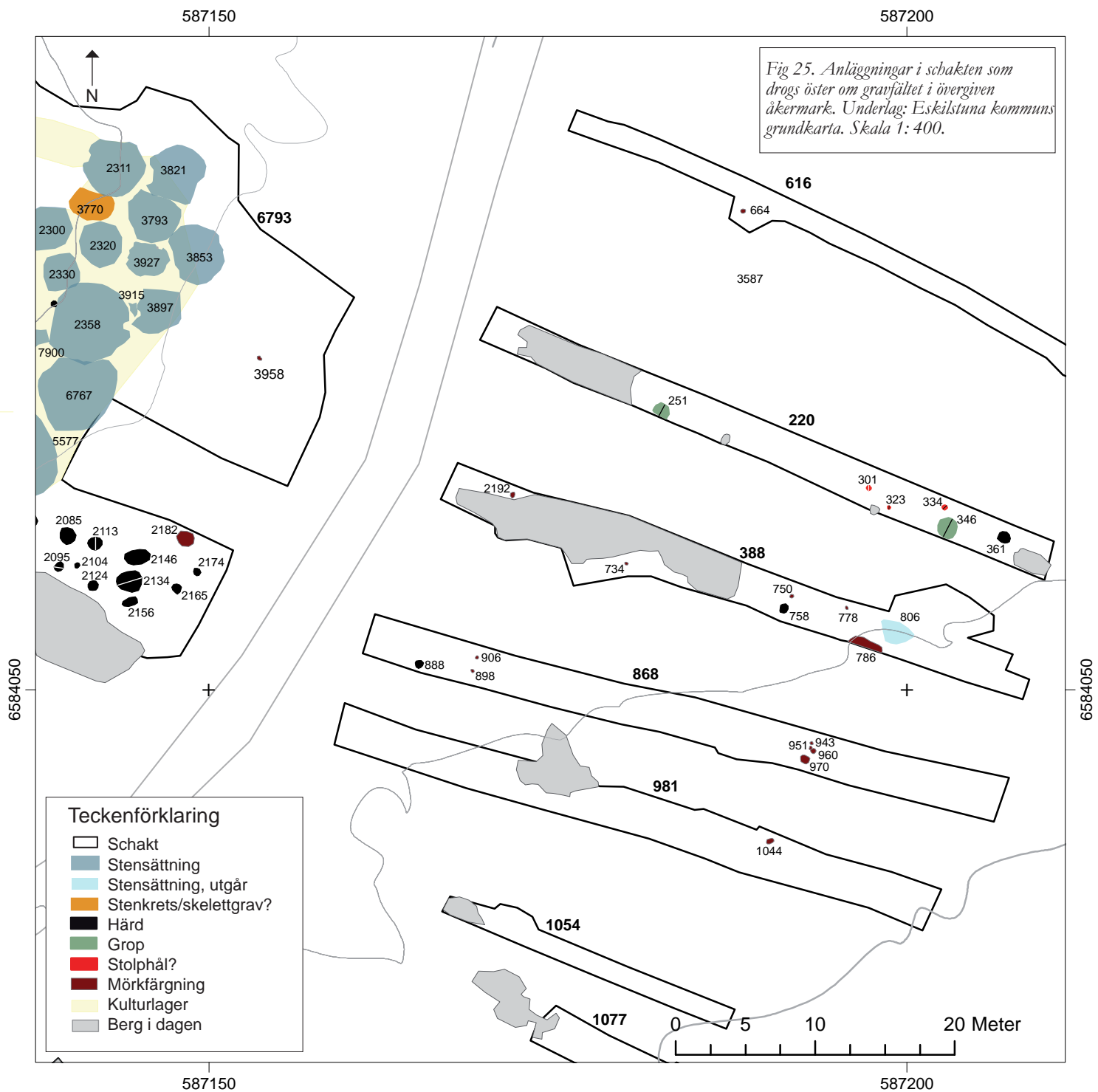
Det är troligt att stenpackningen (A900025) som ligger sydösts lutningen i förlängningen på den centrala höjdryggen också hör till fas 1. Packningen består till stor del av skärvstenar men skulle möjligen också kunna vara del av en grav. Packningen ligger under ett kulturlager (A528) och är endast delvis framgrävd. Den fortsätter eventuellt in under den firsidiga stensättningen A3372.

Fas 1 – Boplatser i Östra åkermarken

I den tidigare åkermarken öster om gravfältet 245:1 och öster om gångvägen förundersöktes en 8000 m² stor yta. Här grävdes tio sökschakt med en total yta av 900 m². Vegetationen bestod här av gräs och under detta fanns, inom större delen av området, ploglager. Samtliga lämningar framkom under detta ploglager. De anläggningar som framkom mot undergrunden mättes in och de vilka valdes ut för undersökning dokumenterades genom att grävas till hälften för att sedan ritas i profil. Anläggningarna undersöktes alltså inte kontextuellt då ingen vertikal stratigrafi observerades (figur 24 och 25).

Fig 24. Schaktet 220 beläget i åkermarken öster om gravfältet. Foto från väster av Lisa Hartzell.

I området påträffades endast spridda boplatsslämningar av förhistorisk karaktär. Totalt

Typ	Antal	Anlnr
Stolphål	3	A301, A323, A334
Härd	3	A361, A758, A888
Grop	2	A251, A346
Mörkfärgning	13	A664, A750, A778, A786, A898, A906, A953, A951, A960, A970, A1044, A1116, A2192
Totalt	21	

Tabell 2. Anläggningar påträffade inom den östra åkermarken. Anläggningsnummer markerade med kursiv stil undersöktes.

21 anläggningar dokumenterades. De bestod av tre grunda, möjliga stolphål utan stenskoning, tre härdar, två gropar och 13 mörkfärgningar. De möjliga stolphålen, en hård samt en grop undersöktes. Dessutom undersöktes ett antal mörkfärgningar som inte tolkades som anläggningar och därför utgick. Vidare grävdes en stensamling som misstänktes vara en stensättning (A806). Den bestod av gles stensamling runt ett lite större block (A806) och intill denna påträffades en slipsten (F219). Efter undersökning konstaterades stensamlingen vara en naturbildning.

Det var endast i den västligaste delen av åkermarken, nära gravfältet, som tätheten av anläggningar ökade och här iaktogs också, i schakt 868, ett mörkt lager. Lagret som var något sotigt och cirka 0,1 meter tjockt upptäcktes i schaktets profil och sträckte sig drygt 5 meter österut från schaktets västra kant och överlagrade härden A888. Inget liknande lager observerades i de andra schakten vilket tyder på att ytterst få rester av kulturlager finns inom området. Det är troligt att anläggningarna längst i väster hör ihop med de anläggningar som framkom väster om vägen, i ett sammanhängande boplatser eller aktivitetsområde. Inte heller här påträffades tydliga spår efter hus. Lämningarna liknar till sin karaktär dem väster om vägen och kan liksom dem (liksom de spridda anläggningarna mer österut) antas höra till den äldsta fasen, fas 1, yngre bronsålder – förromersk järnålder. Ätminstone de västligaste anläggningarna kan sägas ingå i ett större sammanhang, vars funktion fortfarande efter förundersökningen får anses oklar.

Fynd

Huvuddelen av fynden från gravfältet härrör från de undersökta gravarna, men fynd har även påträffats i enstaka andra anläggningar samt på ytan i samband med schaktningen. De sistnämnda har påträffats i identifierade kulturlager eller i humösa lager på den centrala och södra höjdryggen samt i den blockiga sluttningen söder om den södra höjdryggen. Av fynden från gravarna framkom en majoritet inom brandlagren, men fynd gjordes också till vissa delar inom jordmanteln. Fynden som framkom vid schaktningen utgjordes främst av mer sentida föremål kopplade till fas 6 samt bränd lera som kan huvudsakligen kan antas härröra från den äldsta fasen, fas 1. Från gravfältet finns sammanlagt 599 fyndposter registrerade (se bilaga 5, Fyndlista gravfältet).

Den största kategorin är brända ben med totalt 220 stycken. Den näst största kategorin är keramik, med totalt 105 fyndposter. Även järnföremål, obrända ben och bränd lera och utgör en större mängd av fyndmaterialet. Från gravarna framkom också totalt 17 fyndposter med pärlor och 16 poster med kamfragment. Enstaka förekomster fanns av bergart (två slipstenar), skiffer (brynen), flinta, harts, kopparmynt, övrig metall, organiskt material och slagg. Totalt fyra poster med bronsfynd och ett silvermynt framkom också. Ett måttligt antal tydligt sentida fynd påträffades, men tillvaratogs inte.

Silver

I stensättningen A2876 påträffades ett silvermynt som har ett litet hål i ena kanten, och har använts som hänge (F108, figur 26 a–b). Myntet är 17 mm i diameter och väger 0,9 gram. På ena sidan finns ett kors med prickar mellan korsarmarna; den andra sidan är svårare att tyda. Myntet är troligen ett Köln-mynt från 900-talets slut, möjligen Typ Otto I (936–973), denar (Pfennig), Hävernicks 29e (muntlig uppgift Eva Wiséhn, KMK; Hävernicks 1935). Intill myntet fanns också en liten ring med ögla? av järn som förmodligen är en del av upphängningen till myntet.

Figur 26 a och b. Silvermynt (F108), troligen ett Köln-mynt från 900-talets slut samt en tillhörande ring. Från graven A2876. Foto: Henrik Runeson.

Tabell 3. Fyndmaterialet från Eskilstuna 245:1 uppdelat i sakord och material.

Sakord	Material	Vikt (g)	Antal
Beslag/bälte?	Brons	14,6	20
Beslag	Brons	3,5	1
Föremål	Brons	1,8	25
Spänne	Brons	27,2	1
Mynt/hänge	Silver	0,9	1
Mynt	Koppar	16,3	2
Viktlod	Järn/brons?	18,0	1
Kula	Bly	8,4	1
Föremål	Övrig metall	0,9	2
Beslag	Järn	17,5	2
Betsel	Järn	26,3	3
Betselbeslag	Järn	34,7	30
Brodd	Järn	105,8	7
Hästska	Järn	96,2	1
Hästskaöms	Järn	30,9	5
Kamn	Järn	0,3	1
Kniv	Järn	54,6	2
Nit	Järn	258,2	68
Nyckel	Järn	21,1	1
Spik	Järn	76,6	16
Ten	Järn	17,5	12
Torshammare?	Järn	5,8	1
Ring-ögla	Järn	2,6	2
Föremål	Järn	249,0	58
Pärlor	Glas, karneol, bergart	53,8	115
Fragment	Glas	0,1	1
Kamfragment	Horn/ben	32,7	107
Bryne	Skiffer	83,7	12
Slipsten	Bergart	706,5	2
Flinta	Flinta	3,3	1
Keramik, förhistorisk	Keramik	13 803,6	2 788
Rödgods	Keramik	273,8	14
Stengods	Keramik	8,1	1
Lerklining	Bränd lera	40,9	3
Tegel	Bränd lera	28,4	4
Bränd lera	Bränd lera	817,8	199
Slagg	Slagg	223,0	2
Harts/harts?	Organiskt	2,3	4
Brända ben	Brända ben	14 859,0	
Obrända ben	Obränt ben	978,7	
Sammanlagt		32 601,4	3516

Figur 27. Läkarmat spänne av brons (F164). Foto före konservering. Foto: Henrik Runeson.

Brons/kopparlegering

Relativt få fynd av brons/kopparlegering gjordes. Det bäst bevarade fyndet utgjordes av ett likarmat spänne (F164, figur 27). Spännet är 88×24 mm stort och väger 27,2 gram och framkom vid schaktning i toppen av stensättningen A4750. Ansluter närmast till Öbbetorpstypen, vilken dateras till 900-tal, och är en av de vanligaste typerna vid denna tid (Callmer 1999:217).

I stensättningen A2702 påträffades sammanlagt 20 små triangulära eller hjärtformade beslag av brons, cirka 12 mm i stora, med en total vikt på 14,6 gram (F169, figur 28). I samma brandlager fanns också ett remändebeslag?, cirka 27×15 mm stort, avbrutet och med dekor (F171) samt små svårbestämda fragment (F170). Föremålen kan utgöra beslag till ett bälte och är möjligen vikingatida (jfr Arbman 1940, Taf. 90).

Figur 28. Bronsbeslag från graven A2702 (F169). Foto före konservering. Foto: Henrik Runeson.

Kopparmynt

Vid schaktning och rensning av gravfältet påträffades i relativt ytligt belägna lager två kopparmynt från 1800-talet (F89, F177). Det rörde sig om ett skillingmynt från Karl XIV Johan och 5 öre (Oskar II).

Övrig metall

I graven A1723 framkom ett kulformigt viktlod, det vill säga sfäriskt med tillplattade poler, troligen av järn och brons (F121). Den är cirka 18 mm i diameter och väger 18 gram. Ytan är täckt av korrosion, men på en av de tillplattade polerna syns en ringdekor av små cirklar (jfr Kyhlberg 1980: 237). Kulformiga viktlor är den vanligast förekommande vikttypen i gravarna i Birka och en diameter på cirka 18 mm motsvarar en av de största vikttyperna i denna grupp (Kyhlberg 1980:219). Två mycket små fragment av obestämd metall (F160 och 163) samlades in i graven A2876 samt i fyllningen till skelettgraven A2904. I övrigt samlades från rensning på toppen av stensättningen A2520 en blykula (till gevär) in (F180).

Järn

Föremål av järn framkom i flera olika typer av sammanhang, både vid schaktningen i lager som kan ses som förhistoriska eller mer sentida. De järnfynd som har störst vikt för tolkningen av gravfältet är dock de som kan knytas till de undersökta gravarna. I tretton av de undersökta gravarna förekom järnföremål.

I graven A1723 kom flera järnföremål kopplade till hästutrustning (F122, 129–130, 133, 137–138, figur 29). Här fanns flera runda beslag, remkorsbeslag, till ett huvudlag/betsel, vardera cirka 30 mm i diameter. Dessutom fanns två avlånga beslag med triangulära hängen, eventuellt rangel, vilka verkar vara av en annan metall. Flera beslag har rester av läder bevarade. Liknande hästutrustningsdetaljer finns i vikingatida gravar i Birka, flera från 900-talet (jfr Arbman 1940, Taf, 23-24; Arbman 1943:391).

Figur 29. Hästutrustning i form av rangel och remkorsbeslag från graven A1723. Foto: Henrik Runeson.

En nyckel av järn framkom i graven A1642 (F110, figur 30). Nyckeln är rak, har fyrkantigt ”skägg” samt spetsvalt/droppformat handtag. Den är cirka 84×22 mm stor och väger 21,1 gram. Nycklar av liknande typ har påträffats framför allt i kvinnogravar i Birka (Ulfhielm 1989:123, 129).

Figur 30. Nyckel av vikingatida typ. Foto: Henrik Runeson

Ett järnföremål som kan tolkas som en torshammare framkom i en något osäker kontext, i jordmanteln, till graven A1263 (F106). Den är hammarformad och har en rak ”tånge”. Den är 31×22 mm stor och väger 5,8 gram.

Totalt två knivar påträffades på gravfältet. Ingen av dessa framkom dock i brandlager till en grav. Kniven F149 påträffades relativt djupt ned i jordmanteln, invid kantkedjan, i graven A1781. Kniven har en sicksackform och är sannolikt från vikingatid (jfr Carlsson och Vinberg i Dunér och Vinberg 2006:79). Den andra kniven påträffades vid som lösfynd strax väster om graven A2702 i ett område med mycket sentida fynd. Det är alltså mycket möjligt att denna kniv inte härrör från järnåldern utan är yngre.

Totalt sju broddar har påträffats, både fot- och hästbroddar (F126, 132, 139, 141, 159, 162). I gravarna A1723, A1747, A1763 framkom två broddar vardera, medan en enstaka brodd fanns i A2876. Två fragment av ett beslag samt 12 krampor av järn framkom i graven A1781 (F151 respektive F150). Två krampor fanns även i A1723 (F120 och F134). I A1642 framkom en liten ögla av järn och ett runt beslag (F112–113). En lös kamnit (F661) framkom tillsammans med fyndet av kamfragment (F658–660) i graven A1263.

Vid schaktning samlades en hästsko (F92) in i anslutning till den sentida murresten A1211. Ytterligare ett par hästskor påträffades, men tillvaratogs inte. Av de fem insamlade hästskosömmarna är det bara en (F156) som kommer från en undersökt grav, A2423. Här är tolkningen dessutom osäker.

Totalt har 69 nitar påträffats, ett par osäkert identifierade; de flesta, 65 stycken, framkom från undersökta gravkontexter. Sammanlagt 16 spikar samlades in och av dessa var det endast tre som inte kom från en grav. Sammanlagt tio av de totalt 12 små järntenar som insamlats härrör från undersökta gravar. En av tenarna, en något tillplattad och böjd sådan (F107), framkom i jordmanteln till graven A1595. Dessutom framkom 28 föremål/fragment av olika slag, flertalet från gravar.

Pärlor

Pärlor av framför allt glas förekom i totalt sex av de undersökta gravarna; dessutom kom en pärla vid schaktning i toppen av stensättningen A4548 (figur 31-34). Graven med rikligast pärlförekomst är A1662, där brandlagret A3219 innehåller 36 pärlor (F662-664 och 666), många av dessa är guldfoliepärlor, varav sex stycken är segmenterade (F666). Näst flest pärlor påträffades i brandlagret A5168 i stensättningen A1747 där 35 pärlor av tämligen varierande utseende samlades in. Här fanns en guldfoliepärla och en vit opak glaspärla med röda solliknande symboler, en turkos fajanspärla (F672), men också enstaka pärlor av glasfluss (F674, F681) och kvarts-/begkristalliknande material eventuellt kalksten/dolomit (F675). En annan grav med rikligt innehåll av pärlor är A2763. Av de 21 pärlorna var nio guld- eller silverfoliepärlor, varav fem var segmenterade (F685-686). I graven A1768 fanns små fragment av en krossad blågrön glaspärla (F678) och ytterligare tre intakta pärlor, varav en vit glaspärla med röda solliknande symboler (F679), mycket lik pärlor i graven A1662 och till viss del en av pärlorna i A1747. I grav A2786 framkom fem pärlor varav en av karneol, även här fanns en vit glaspärla med rött mönster (F688). Endast en glaspärla, en mörkblå sådan, påträffades i graven A1642:s brandlager A4962. Flera av pärlorna är vikingatida, troligen 900-tal. Det gäller bland annat fajanspärlan och de vita glaspärlorna med röd sol/korsande våglinjer (jfr Arbman 1940, Taf.121, 122).

Figur 31. Pärlor från graven A2876:s brandlager A5060. Foto: Henrik Runeson.

Figur 32. Guld- och silverfoliepärlor från graven A2763:s brandlager A3144. Foto: Henrik Runeson

Figur 33. Pärlor från A1747:s brandlager A5168.
Foto: Henrik Runeson

Figur 34. Pärlor från A1662:s brandlager A3219.
Foto: Henrik Runeson

Kammar

Samtliga påträffade kamfragment härrörde från brandlager i undersökta gravar, totalt fanns sådana fynd i åtta gravar. I A1723 framkom två vikingatida kammar, en av B3-typ och en av B1:3-typ med kamfodral (F669–671; Ambrosiani 1989) (figur 35). Mindre mängder kamfragment fanns även i de intilliggande gravarna A1642, A1662 och A1747. Kamfragment fanns även i A1250 och A1263, troligen från vendeltid (F656-657, 658-661). Kammarna från A2702 och A2763 är sannolikt från vikingatid, eventuellt vendeltid (F683-684, 687, 689).

Figur 35. Kamfragment från A1723, typ B3 och B1:3, med bl.a. kamfodral. Foto: Henrik Runeson.

Keramik

Relativt stora mängder keramik, cirka 14 kg, samlades in från gravfältet. Den stora majoriteten av materialet utgjordes av förhistorisk keramik, 13 803,5 gram. Enstaka skärvor av yngre rödgods, sammanlagt 273,8 gram och stengods, 8,1 gram samlades dock också in. Huvuddelen av den förhistoriska keramiken kan knytas till i de utgrävda gravarna där de utgjorde gravurnor. I flera gravar fanns två urnor, där den andra urnan var av en mindre typ. I A1250 fanns tre urnor, samtliga relativt små. Två av dessa låg nästan på varandra relativt högt upp i graven (F199-200), medan den tredje låg längre

ned i anslutning till ett brandlager (F201). I A1642 låg gravurnan ovanpå brandlagret (F220). Den har bedömts höra till graven och inte en sekundär begravning.

Delar av en urna har också påträffats strax utanför stensättningen A1324. I övrigt påträffades enstaka skärvor förhistorisk keramik i anslutning till gravarna eller inom lager utanför dessa.

Sten

Två slipstenar av bergart framkom. Den ena av dessa, F299, påträffades i ett schakt öster om gravfältet. Den andra, F300, var ett lösfynd vid gravfältets högst belägna östra del.

I graven 1723 fanns sammanlagt 10 fragment (F238-240) av ett större skifferbryne. Ett mycket välbevarat skifferbryne, 55×28 meter stort, i form av ett hänge (F290) kom i brandlagret A5060 i graven A2876. I vid rensning i stenpackningen A2698 påträffades ett fragment av ett skifferbryne (F298), 5,5×13 mm stort. Ett fragment bränd flinta (F221) påträffades i stensättningen A1662:s brandlager A3219.

Slagg

Endast två bitar av metallslagg framkom på gravfältet, ett fragment (F275) i graven A2702 och ett (F323) vid rensning av stenpackningen A2038.

Bränd lera

Över större delen av gravfältet fanns sporadiska fynd av fragmenterad bränd lera. Den brända leran framkom företrädesvis i lager över ytan även om enstaka förekomster också fanns i fyllningen till någon av gravarna. Den brända leran i gravarnas jordfyllning kan dock antas härröra från den omgivande marken. Endast i tre fall (F247, 361, 390) kunde de tydligt visas bestå av lerklining med kvistavtryck. I något fall är det oklart om materialet skall räknas som bränd lera eller tegel. Smält lera fanns i ytan av A2038 (F356).

Organiskt material

Ett litet fragment harts, med en vikt av 2,0 gram, påträffades i brandlagret A5168 till graven A1747. Ett fragment av något mer obestämbart organiskt material (F196), troligen harts, framkom i ett sotlager kopplat till A1250.

Osteologiskt material

Inom gravkontexterna framkom en varierande mängd av brända och obrända ben, från graven A1723 som innehöll så mycket som cirka 4900 gram till endast något enstaka gram i exempelvis A4078. Spridda brända och obrända ben framkom också över resterande ytor. För vidare uppgifter om benmaterialet se text om de osteologiska analyserna.

Analyser

De analyser som har utförts på gravfältet utgörs dels av en osteologisk analys av benmaterialet från framför allt gravarna, dels av vedartsanalyser och ¹⁴C-analyser för att kunna datera olika kontexter. Kompletta analysrapporter redovisas i bilaga 9 och 12-13.

Vedartsanalys

Tre vedartsprover har analyserats av Erik Danielsson på Vedlab. Proverna samlades in från tre härdar och innehöll trädslag från björk, al och tall (bilaga 12).

Anr	Anltyp	Trädslag	¹⁴ C-daterat
1237	Härd	Björk	Ja
2134	Härd	Tall	Ja
900021	Härd	Al	Ja

Tabell 4. Vedartsanalyser från tre utvalda anläggningar

¹⁴C-analys

Fem prover har analyserats vid Ångströmlaboratoriet i Uppsala varav tre kolprov och två brända ben. Den äldsta dateringen, till yngre bronsålder gjordes på ett litet bränt ben som inte kunde bestämmas osteologiskt. Benet framkom en sotgrop (A4078) under ett tjockare mörkt lager som låg stratigrafiskt under graven A1250. Då benet var mycket litet var standardavvikelsen för dateringen stor. Kol från tall daterades i en härd (A2134) i östligaste delen av gravfältet. Nära denna, under ett kulturlager som i sin tur låg under den undersökta gravgruppen, daterades också en härd, A900021 till samma period. Ytterligare en härd, A1237, nära höjdens krön daterades till tiden sen förromersk järnålder – tidig romersk järnålder. Människoben från stensättningen A1507 visade sig härröra från 600-talet e.Kr., alltså vendeltid.

¹⁴C-analyserna har varit avgörande för att tidsfästa flera av faserna i den stratigrafiska analysen. Analyserna från härdarna och sotgropen tyder på att anläggningarna av boplatsskikt och det understa kronologiska skiktet, fas 1, ligger i yngre bronsålder-äldre järnålder. Människobenet i graven är den enda otvetydigt vendeltida dateringen från de undersökta gravarna.

Anl.nr	Anl.typ	Material/art	Lab nr	Datering BP	Kal 1 sigma	Kal 2 sigma
A1237	Härd	Träkol/björk	Ua-44801	1989±30		48 f.Kr.-74 e.Kr.
A2134	Härd	Träkol/tall	Ua-44793	2084±30	160-50 f.Kr	193-40 f.Kr.
A1507	Grav	Bränt ben/ människa	Ua-44794	1381±30	635-670 e.Kr.	606-681 e. Kr.
A4078	Sotgrop/grav?	Bränt ben/ ospecificerat	Ua-44795	2658±168	1020-530 f.Kr.	1219-398 f.Kr.
A900021	Härd	Träkol/al	Ua-44802	2086±30		195-40 f.Kr.

Tabell 5. ¹⁴C-analyser från gravfältet Eskilstuna 245.1.

Osteologisk analys

Den osteologiska analysen har genomförts av osteolog Agneta Ohlsson, AO Arkeoosteologi (bilaga 9). Analysmaterialet bestod av totalt cirka 15,8 kg ben, varav huvuddelen utgjordes av brända ben. Materialet från brandgravarna var oftast av fullständigt förbrända ben, men i några av gravarna fanns också sämre förbrända benelement. En stor majoritet, 15,4 kg av de analyserade benen, härrörde från

gravanläggningar och då i synnerhet från dessas brandlager. Resten av benen hade samlats in från kulturlager eller utgjordes av lösfynd.

Benen från gravarna är framför allt människoben, och allt tyder på att endast en individ gravlagts i varje grav. I ett flertal gravar framkom delvis rikligt med djurben som hund, häst, nötboskap, mer sällsynt var katt, fågel och fisk. Den grav som innehåller mest brända ben, närmare 5 kg i A1723, hade också ett stort material av djurben, här representerat av häst, hund, katt och fisk. Majoriteten av de undersökta gravarna innehöll dock en relativt liten mängd brända ben, mindre än 320 gram, vilket är en låg siffra för att representera yngre järnålder. I totalt 15 av de undersökta gravarna påträffades människoben. För samtliga individer har bestämningar av de gravlagdas ålder kunna göras. En av gravarna är en barngrav, men de flesta innehåller unga vuxna. Två av individerna är äldre och tillhör gruppen matus (35-64 år). I fyra av gravarna har könsbestämningar kunnat göras, till en man och en kvinna samt två under kategorin kvinna?

Benmaterialet från kulturlagren, där det obrända benmaterialet dominerade, bestod dock endast av djurben som nötboskap, tamsvin, får/get och häst.

Kronologiska och sociala mönster

Spår efter 1900-talets utnyttjande av gravfältsområdet finns bland annat i form av en murrest som kan kopplas till den väg som på Hellmans karta från 1930-talet ledde fram till det sentida Hus H på bytomten. En hägnadsrest och en stensamling intill bytomten tillhör också denna fas. I ett omrört lager i gravfältets nordvästra del finns sentida fynd blandade med enstaka förhistoriska fynd, vilka troligen kan kopplas till fas 1, yngre bronsålder – äldre järnålder. Ytterligare sena inslag, troligen från fas 6, 1600-1800-tal, finns i form av enstaka syllstensrader i gravfältets norra och sydvästra del. Gravarna förefaller efter förundersökningen representera fas 3 och 4, vendeltid – vikingatid, med en tyngdpunkt i vikingatid. Det är dock möjligt att äldre gravar kan finnas, till exempel inom ytan i områdets östra del, där såväl lager som gravar överlagrar minst en grav. I olika delar av området, mot undergrunden, framkom anläggningar av förhistorisk karaktär, framför allt härdar, vilka med ledning av ¹⁴C-dateringar främst tycks ligga i den äldsta fasen, fas 1.

De undersökta gravarna tycks huvudsakligen härröra från yngre järnålder. De har daterats utifrån föremål i gravarna och, i ett fall, av ¹⁴C-datering av ett bränt ben i graven. I flera fall är dateringen mycket ungefärlig. Av de 16 undersökta gravarna har fyra relativt säkert kunna könsbestämmas och i ingen grav har fler än en individ påträffats. Den arkeologiska könsbestämningen, det vill säga personlig utrustning och gravgåvor, överensstämmer i stort med den osteologiska.

A1507 som låg på den flacka ytan centralt i området, har ¹⁴C-daterats till 600-tal (fas 3, vendeltid). I graven har en något äldre man blivit begravd, men här fanns inte spår av vare sig personlig utrustning eller gravgåvor i form av föremål eller djur/mat. Detta kan möjligen återspegla en lägre social status. Det är möjligt att även högen A1250 är från vendeltid och det samma kan gälla den intilliggande graven A1263 där en kvinna(?) begravts. En eventuell torshammare som påträffades i ytan av A1263 kan ha hamnat här senare.

Gravarna i gravgruppen i områdets östra del är mycket tätt lagda, nästan sammanbyggda men överlagrar inte varandra på något tydligt sätt. Däremot är delar av stenpackningarna något störda vilket kan tyda på att de har plockats om i samband med att nästa, tilliggande grav har byggts. Det är troligt att den största graven i gruppen har anlagts

först (A1723). Förmodligen har gravarna anlagts relativt nära i tid och återspeglar en samhörighet, kanske en familj. De ligger på en markberedd yta; jordlager/kulturlager har förts på för att göra plats för gravarna samtidigt som man har täckt över minst en grav (A5633). Fynden daterar flertalet gravar i gruppen till vikingatid, 900-tal (Fas 4). Några av gravarna är relativt stora och i dessa finns också inslag av högre social status. Mannen i A1723 har fått med sig bland annat en häst utrustad med huvudlag/betsel, viktlo, flera djurarter etc. Kvinnan(?) i A1747 har bland annat fått med sig 28 pärlor och en hel häst. Även den stora graven A1642, intill, är sannolikt en kvinnograv. Mellan de stora gravarna fanns dock mindre och enklare gravar och i en av de minsta är ett barn begravt (A1595). I A2876 fanns dock bland annat ett hänge gjort av ett tyskt silvermynt. Mängden pärlor i den mindre graven A1662 antyder att en kvinna är begravd även här. Den förmodade skelettgraven norr om gravgruppen bör höra till gravfältets sista period, troligen 1000-talet.

Gravarna A2707 och A2763 är sannolikt från yngre järnålder och det är möjligt att detta även gäller A2423 i söder. Brandgraven A3304 väster om krönet, på bytomten, kan vara något äldre, till exempel folkvandringstid. Den överlagrade graven A5633, i öster, kan också vara från äldre järnålder, till exempel folkvandringstid.

Områdets äldsta lämningar verkar finnas i den högre liggande västra delen, på den centrala höjdryggen, där en sotgrop från yngre bronsålder – förromersk järnålder (Fas 1) låg under högen A1250. En härd nordväst om detta är från sen förromersk och tidig romersk järnålder och den sotiga lagerhorisonten i runt denna är sannolikt från samma tidsperiod. Skärvestenslagret (A900025) som finns i slutningen öster om A1250 kan också vara från yngre bronsålder – förromersk järnålder. En boplatz- eller aktivitetsyta i områdets östra del, är delvis från ungefär samma tid. Två härdar här har daterats till förromersk järnålder och denna yta är delvis överlagrad av gravar, bland annat den undersökta gravgruppen.

Kröngraven på bytomten (A3321) är inte undersökt och därmed inte daterad. Den kan härröra från såväl gravfältets äldsta tid som den yngsta och platsen kan också vara återanvänd. Det finns en stor rumslig spridning på gravarna inom gravfältet. De är framför allt lokaliserade till höjdryggarna, men även på den flacka ytan nedanför dessa samt i det något lägre liggande området i öster. Det finns en antydning till kronologisk spridning, med vendeltida gravarna i områdets centrala och västra del och de allra yngsta, från 900-tal och 1000-tal, i öster, där gravarna också ligger mycket tätt. Gravarna här överlagrar dock minst en äldre grav, vilket betyder att denna yta har använts även i ett tidigare skede. Undersökningen visar också på att det verkar finnas sociala grupperingar, till exempel familjgrupper, inom gravfältet. Minst en vikingatida grav finns dock även i höjdläge i väster.

Aktiviteterna på gravfältsområdet omspänner således en lång tidsperiod, från yngre bronsålder till vikingatid/tidig medeltid, även om det inte finns belägg för kontinuitet över hela denna period. Det tidiga utnyttjandet som återspeglas i härdar, mörkfärgningar och skärvestenspackning kan inte med säkerhet kopplas till boende. Det är möjligt att härdarna på de flackare partierna kan utgöra av herdehärdar i ett beteslandskap och medan lagren med skärvsten skulle kunna visa på rituella aktiviteter kopplade till bebyggelsen som konstaterats vid undersökningarna norr om Gårdskäl vid Eskilstuna 346:1. Gravarna har anlagts åtminstone sedan fas 3, vendeltid, men flertalet undersökta gravar är från vikingatid. Det är dock möjligt att det även finns äldre gravar på platsen.

Jämförelser med gravfält i närområdet

Det tidigare undersökta gravfält som lämpar sig bäst för jämförelser med det nu förundersökta är vid det närbelägna Årby (Eskilstuna 512:1) (Damell 1965) (figur 2). Gravfältet, som innehöll 69 gravar, undersöktes 1965 för byggandet av motorvägen E3 ligger endast 400 meter sydväst om Eskilstuna 245:1. På platsen dominerade den yngre järnåldern i form av stensättningar och högar från vikingatid. Men delvis stratigrafiskt under några av de vikingatida gravarna framkom stensättningar från romersk järnålder-folkvandringstid. En relativt stor andel av stensättningarna, troligen av äldre datering, var dock fyndtomma, vilket inte verkar vara fallet vid Gårdskäl. Även på gravfältet vid Gårdskäl dominerar den yngre järnåldern. Det har dock även här visat sig att det, också finns äldre gravar, varav några tycks stratigrafiskt ligga under det yngre skiktet. Topografisk och storleksmässigt skiljer de två gravfälten sig åt. Gravfältet vid Årby låg på lägre belägna impediment medan Gårdskäl ligger på slutningen av en höjd. Lokalen vid Gårdskäl är också något större, till antalet anläggningar och yta.

Stora delar av gravfältet i Gårdskäl består liksom vid Årby av vikingatida gravar. Fyndmaterialet från gravarna med denna datering är jämförbara på de två gravfälten. Gravarna, huvudsakligen med brandlager, innehöll glaspärlor, guld- och silverfoliepärlor, fragment av kammar, brynen, järnbroddar och järnknivar. Däremot framkom inga torshammarringar vid Gårdskäl, även om en möjlig torshammare i järn påträffades i en grav. Några av de gravar som härrörde från romersk järnålder – folkvandringstid i Årby innehöll armborstfibulor och enkla benkammar.

Det förefaller som att de båda gravfälten, åtminstone under vikingatid, existerat samtidigt. Det är sannolikt att de olika fornlämningarna hör till två separata bebyggelselägen, troligen föregångarna till Årby och Gårdskäl. Statusmässigt är det svårt att se tydliga skillnader i status mellan de två gravfälten, även om skillnader i fyndmaterialet finns. Vapen som en yxa och pilspetsar jämte spelbrickor i Årby kan troligen statusmässigt mäta sig med hästutrustningen i en av gravarna från Gårdskäl.

Om jämförelser skall göras med det år 2009 delundersökta gravfältet vid Grönsta, Eskilstuna 517:1 (Hamilton & Östlund, 2012) som ligger 2,5 km öster om Gårdskäl kan det konstateras att tyngdpunkten där ligger något tidigare i järnålder, företrädesvis vendeltid och folkvandringstid även om också äldre inslag fanns från romersk och förromersk järnålder. Inga tydligt vikingatida fynd framkom. Även här karterade G.A. Hellman gravar år 1930, han noterade då totalt 40 anläggningar, vilket gör att det är sannolikt att Grönstagravfältet storleksmässigt kan vara jämförbart med motsvarigheten vid Gårdskäl. Den yta som undersöktes 2009 utgjorde den nordligaste delen av ett större gravfält som sträcker sig i nord-sydlig riktning längs en höjdsträckning. De mer centrala delarna av fornlämningen har i samband med anläggandet av E3/E20 undersökts på 1960- och 1990-talen. Gravfältet i Grönsta tolkas som plats som åtminstone under vendeltid kan ha använts av befolkningen från två separata gårdar eller hushåll (Hamilton & Östlund 2012:33). För det vikingatida inslaget på Gårdskäl förefaller det med tanke på det relativt stora närbelägna samtida Årbygravfältet snarare handla om att gravfältet representerar en enskild gård.

Utvärdering – Återkoppling till undersökningsplanen

Enligt länsstyrelsens uppdrag skulle förundersökningen av gravfältet Eskilstuna 245:1 omfatta en total avtorvning och avgränsning av fornlämningen. Dessutom skulle undersökning av 25 gravar göras redan i förundersökningsskedet, för att över en så stor del som möjligt klargöra förekomst av eventuella underliggande lämningar samt spår som visar på aktiviteter runt gravläggningarna. Förundersökningen skulle med ledning av en stratigrafisk undersökningsmetod göra det möjligt att tolka bruket av platsen från dess äldsta skeden till sen tid. Skålgropen som inte är digitalt inmätt skulle dokumenteras och en kontroll av området med avseende på förekomst av ytterligare skålgropar skulle göras.

- Förundersökningen ska genomföras på ett sådant sätt att fornlämningens kunskapspotential kan värderas med och i relation till tidigare undersökningar av gravfält i närområdet.
- Markskador och lämningar som tyder på att platsen brukats efter det att de sista gravarna anlades ska dokumenteras och värderas med tanke på den intilliggande bytomten.
- Det återkommande bruket av platsen ska klargöras genom undersökning av lämningarnas stratigrafiska relationer. Arbetet med avgränsning av fornlämningen kräver att schakt eller ytor tas upp utanför fornlämningens nuvarande gräns.
- Gravfältets inre struktur ska klargöras.
- Förundersökningen ska omfatta en bestämning av yttre och inre gravskick, fyndredovisningar, dateringar samt osteologiska bedömningar av de gravar som undersöks.
- Förundersökningen ska resultera i ett klargörande beträffande överlagrade gravar eller boplatzlämningar.
- Undersökningen ska leda fram till en tydlig värdering av fornlämningens kunskapsinnehåll och lämna underlag till att lyfta fram prioriterade frågeställningar vid en eventuell särskild undersökning.

I KM:s undersökningsplan angavs följande preciserade frågeställningar:

- Hur många gravar och övriga anläggningar finns inom området och vilken utbredning har fornlämningen? Hur har gravfältets yta disponerats? Finns grupperingar, tomma ytor etc?
- Under vilken tid har gravfältet brukats? Har det använts kontinuerligt, eller går det att urskilja diskontinuiteter? Finns likheter i gravformer, överlagringar och datering med Eskilstuna 512:1?
- Finns förhistoriska boplatzlämningar inom ytan? Skall dessa i så fall knytas till en äldre, samtida eller yngre fas?
Hur ska gravfältet förstås i relation till liknande undersökta gravfält i närområdet?
- Vilka har begravts på platsen? Går det att urskilja sociala strukturer och skillnader som kan relateras till genus och ålder?
- Gravkonstruktion och gravskick. Hur förhåller sig inre och yttre gravskick samt gravgåvor till de gravlagda individerna utifrån ålder och kön?

På grund av att fornlämningen innehöll betydligt fler gravar än vad som förutsågs, och marken i övrigt var mycket stenig blev avtorvningsmomentet i undersökningen mer resurskrävande än beräknat. Att avtorva hela gravfältet prioriterades vilket innebar att färre gravar och gravliknande anläggningar, totalt 19 stycken, kom att undersökas. En följd av att färre gravar än planerat undersöktes är att bedömningen om i hur stor omfattning överlagrade gravar förekommer är svårare att göra. Men byggt på förundersökningens resultat förefaller ett sådant fenomen inte särskilt utbrett, endast en tydligt överlagrad grav observerades. Uppskattningsvis 10 överlagrade gravar skulle kunna förväntas inom gravfältet.

Den skålgrop som finns angiven i FMIS som Eskilstuna 245:1 kunde inte säkert lokaliseras. Enstaka rundade fördjupningar fanns på bergshällarna, men de kunde inte säkert sägas utgöra skålgropar.

Gravfältets omfattning, stratigrafiska förhållande de kronologiska sammanhangen och rumsliga struktur, har behandlats och presenteras i rapporten. Vertikala stratigrafier förekommer ställvis men generellt uppvisar förundersökningsområdet en enkel vertikal stratigrafi med artefakter, anläggningar, vegetationslager, humuspåverkade lager och fläckvisa yngre kulturlager med sotpåverkan. Markskador och lämningar från senare tid än gravfältet har dokumenterats. Yttre och inre gravskick har beskrivits och osteologiska analyser har gjorts. Överlagringar av gravar respektive boplatslämningar har kunnat konstateras i flera fall i anslutning till undersökta gravar.

Efter förundersökningen kan man konstatera att gravfältet förefaller ha sin kronologiska tyngdpunkt i yngre järnåldern. Det är troligt att äldre perioder finns på gravfältet, till exempel bland de överlagrade gravarna i gravfältets östra del, men även högre upp på gravfältet.

Jämförelser med det närbelägna undersökta gravfältet vid Årby, Eskilstuna 512:1, visar att flera likheter finns med det nu förundersökta gravfältet. Gravformerna, gravskick och gravgåvor från det yngre, i huvudsak vikingatida skedet på gravfältet skiljer sig inte stort från varandra. Statusmässigt kan inga betydande skillnader ses mellan de två gravfälten. Det äldre skiktet av gravar på Eskilstuna 512:1 med vällagda stensättningar från romersk järnålder, har inga motsvarigheter på Gårdskälsgravfältet. Här finns dock gravar från vendeltid. På det nyligen undersökta gravfältet vid Grönsta, som kronologiskt avslutas i vendeltid ses åtminstone den vendeltida delen av gravfältet som att befolkningen från två separata gårdar eller hushåll brukat det samtidigt (Hamilton & Östlund 2012:33). För gravfältet som nu förundersökts, där ju det vikingatida inslaget dominerar, verkar det med tanke på det samtida mycket närbelägna Årbygravfältet snarare handla om att gravfälten representerar var sin gård.

Förhistoriska lämningar av boplatstyp förekom i en förhållandevis liten utsträckning. De förhistoriska övriga anläggningarna dominerades av härdar och inga tydliga stolphål framkom. Datering av en av härdarna tyder på att lämningarna är av äldre datum än huvuddelen av gravarna och ligger i äldre järnålder, företrädesvis förromersk järnålder. Högre upp på höjden närmare krönet gjordes en datering som pekar mot yngre bronsålder-förromersk järnålder. Att anläggningarna är klart äldre än huvuddelen av gravarna på gravfältet är inte särskilt förvånade. Flera lämningar av liknande ålder har ju undersökts i den omedelbara närheten av Gårdskäl. Det gäller den mycket närbelägna gravgruppen Eskilstuna 345:1 som daterades till förromersk järnålder men också de boplatslämningar (Eskilstuna 346:1) som undersöktes i kvarteret Diligensen (Neander 1998) inför byggandet av ICA Maxi på 1990-talet. Här fanns inslag från yngre bronsålder, via förromersk järnålder till romersk järnålder.

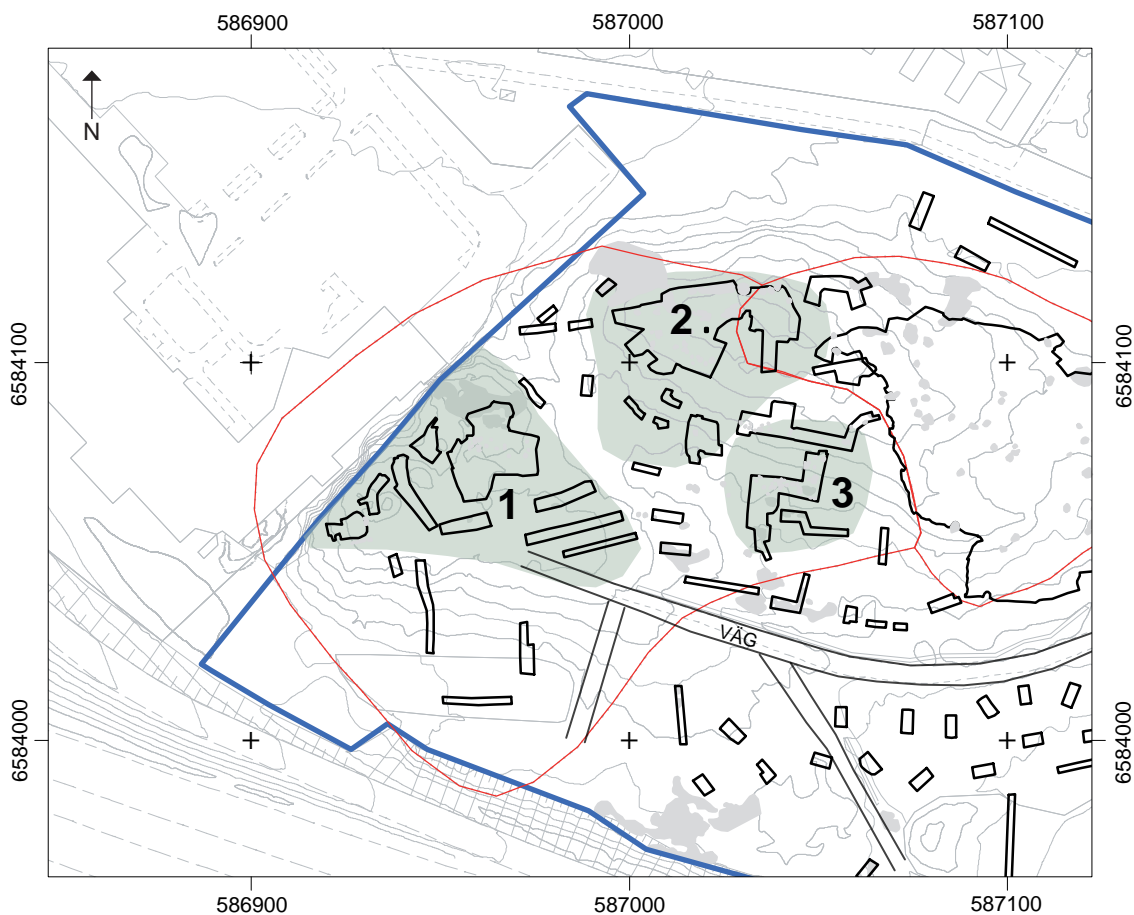
Tack vare osteologiska analyser där åldersbestämningar och i fyra fall könsbestämningar har gjorts är det möjligt att genom att också ta hänsyn till gravskick och gravgåvor få en uppfattning om vilka som begravts på platsen. Det är framför allt inom gravgruppen på den nedre ytan som det här går att se mönster. Här finns en större, förhållandevis rik mansgrav med hästutrusning och bl.a. brända ben från en häst. Graven signalerar en tämligen hög status och den omges av andra gravar från samma tid varav en kvinnograv som också är relativt rikt utrustad. De övriga gravlagda inom gruppen har något enklare gravgåvor, bland annat den enda barngraven. I en fyndtom grav gjordes en koldatering till vendeltid. Individerna är här en äldre man som uppenbarligen inte fått med sig gravgåvor, vilket skulle kunna spegla en låg eller speciell status under livet.

Bytomt Eskilstuna 432:1

Eskilstuna 432:1 benämns i FMIS som bytomt/gårdstomt. På kartan från 1646 ses två gårdar belägna på avgränsade ytor som kan benämnas "hustomter". Den östra hustomten motsvarar delområde 2 och den västra hustomten, som är betydligt mindre, motsvarar delområde 1 (figur 36). Det är endast i delområde 2 som syllstenshus från dessa kända hustomter har återfunnits (husläge A och B). Under förundersökningens lopp framkom inom ett område som i ytan dominerades av terrasser till ett sentida hus en större mängd anläggningar, företrädesvis av förhistorisk typ. Detta område benämns här delområde 3.

Inom undersökningsområdet för bytomten grävdes 61 schakt med en sammanlagd yta av drygt 3000 m². De flesta schakt grävdes inom fornlämningen, ett fåtal grävdes öster om bytomten och resterande söder om bruksvägen. Schakten redovisas i figur 5 och bilaga 1. Totalt har 357 arkeologiska objekt mätts in. De består huvudsakligen av boplatzanläggningar såsom stolphål, gropar och härdar, syllstenhus samt sentida lämningar främst i form av husgrunder och terrasser, flertalet synliga ovan mark. Anläggningarna grupperar sig i tre delområden, i fält och i föreliggande rapport enkelt kallade delområde 1–3 (figur 36), där område 1 och 2 sammanfaller med de två hustomter som är belagda i det historiska kartmaterialet.

Resultaten från förundersökningen presenteras huvudsakligen per delområde med de sentida lämningarna (fas 7) först följt av de efterreformatoriska (fas 6) och de förhistoriska (fas 3 vendeltid och fas 2 folkvandringstid).

Figur 36. Plan över delområde 1, 2 och 3. Skala 1:2 000.

Områdesbeskrivning

Delområde 1 utgörs av en naturlig förhöjning i topografin med en onaturlig och sannolikt utplanad yta, cirka 1700 m² stor (figur 37). I söder avgränsas område 1 av en naturlig slänt som delvis har utjämnats med senare tiders avfallsmaterial. Nedanför slänten finns delar av en fruktträdgård kvar. I väster avgränsas område 1 av stängsel. Vid anläggandet av köpcentret "Rondellen" inom den angränsande tomten har förhöjningen där schaktats och sprängts bort ända fram till fastighetsgränsen. I norr avgränsas område 1 av berg i dagen som sluttar tämligen brant. I öster sluttar topografin svagt nedåt. Område 1 har varit bebyggt åtminstone sedan 1646 enligt det historiska kartmaterialet.

Figur 37. Område 1 före undersökning. Foto från nordost av Maud Emanuelsson.

Delområde 2 ligger cirka 40 meter nordväst om område 1 (figur 38). Även område 2 är belägen på krönet av en naturlig förhöjning, den västra delen av en cirka 170 meter lång bergrygg. Område 2 uppgår till cirka 2400 m². Även i område 2 det finns kartografiskt belägg för en bebyggelse sedan minst år 1646. Bebyggelse fanns fram till 1960-talet. Än i dag är två husgrunder från 1800- och 1900-talet synliga i terrängen.

Figur 38. Område 2 före undersökning. Foto från sydväst av Maud Emanuelsson.

Delområde 3 ligger cirka 25 meter sydost om område 2 och 20 meter sydväst om gravfältet (figur 39). Delområdet är beläget på bergryggens söderslutning med gravfältet på dess nordöstra sida. Området uppgår till cirka 1000 m². Topografin domineras av två stensatta terrasskanter från 1800- och 1900-talet samt en stensatt vägbank. Terrasserna har utgjort en del av en trädgård till ett 1900-talshus vars grund och cementtrappa fortfarande är synlig på krönet.

Figur 39. Område 3 före undersökning. Foto från söder av Maud Emanuelsson.

Övriga ytor utgörs av marken söder om bruksvägen. Här består topografin av flack gräs- och slybevuxen mark samt berg i dagen. I sydost finns även en stor dumphög med urgrävt material från en intilliggande damm (figur 3, sid 8). I schakten söder om bruksvägen fanns inget av antikvariskt intresse.

Det naturliga underlaget bestod på höjderna av sandig silt alternativt berg i dagen och söder om bruksvägen av lera eller berg i dagen.

Allmänt om anläggningar

Sammanlagt mättes 357 anläggningar in, varav 162 undersöktes, de flesta till hälften. Det motsvarar 45% av det totala antalet anläggningar. 22 anläggningar utgick efter undersökning. De var till största delen stenlyft eller spår efter rötter. Infogad tabell sammanfattar resultaten (tabell 6, bilaga 6).

Generellt visar anläggningarna på tre perioder: en förhistorisk (fas 2 folkvandringstid och 3 vendeltid), en efterreformatorisk (fas 6) och en sentida (fas 7).

Nedan redovisas *per delområde* de lämningar som framkom vid förundersökningen, presenterade utifrån tre övergripande rubriker: sentida lämningar, syllstenshus och boplatslämningar. De sentida lämningarna tillhör fas 7. Syllstenshusen, vilka samtliga är belägna inom delområde 2 och tillhör fas 6 presenteras separat i egenskap av konstruktion och med en mer komplicerad lagerföljd. Syllstenshusen består av syllstensrader, träsyllar, lager, spismurar och fundament. Under boplatslämningar redovisas alla anläggningar av boplatstyp, varav huvuddelen kan förutsättas vara förhistoriska och preliminärt hör till fas 2 eller fas 3.

Utöver boplatslämningar och syllstenshus framkom två säkra gravar och ytterligare tre anläggningar som möjligen kan vara gravar. Dessa presenteras kortfattat i beskrivningen av boplatslämningar för delområde 2 och diskuteras mer ingående i kapitlet om gravfältet.

Delområde 1

Fas 7 – Sentida lämningar

Inom delområde 1 (figur 40) vid den plana ytan framkom grunder efter tre hus, A50450, A51360 och A51134 samt gruslager/gårdsplan A50419. Vid förundersökningen framkom inga tydliga lämningar efter huvudbyggnaden. Möjligen kan en bredare syllstensrad, A51275, samt två terrasskanter, A50502 och A900156, utgöra ett hörn av huset. Merparten av huvudbyggnaden har legat inom fastigheten med köpcentret ”Rondellen”, vars ursprungliga topografi är förstörd. Då byggnaden brändes ner 1969

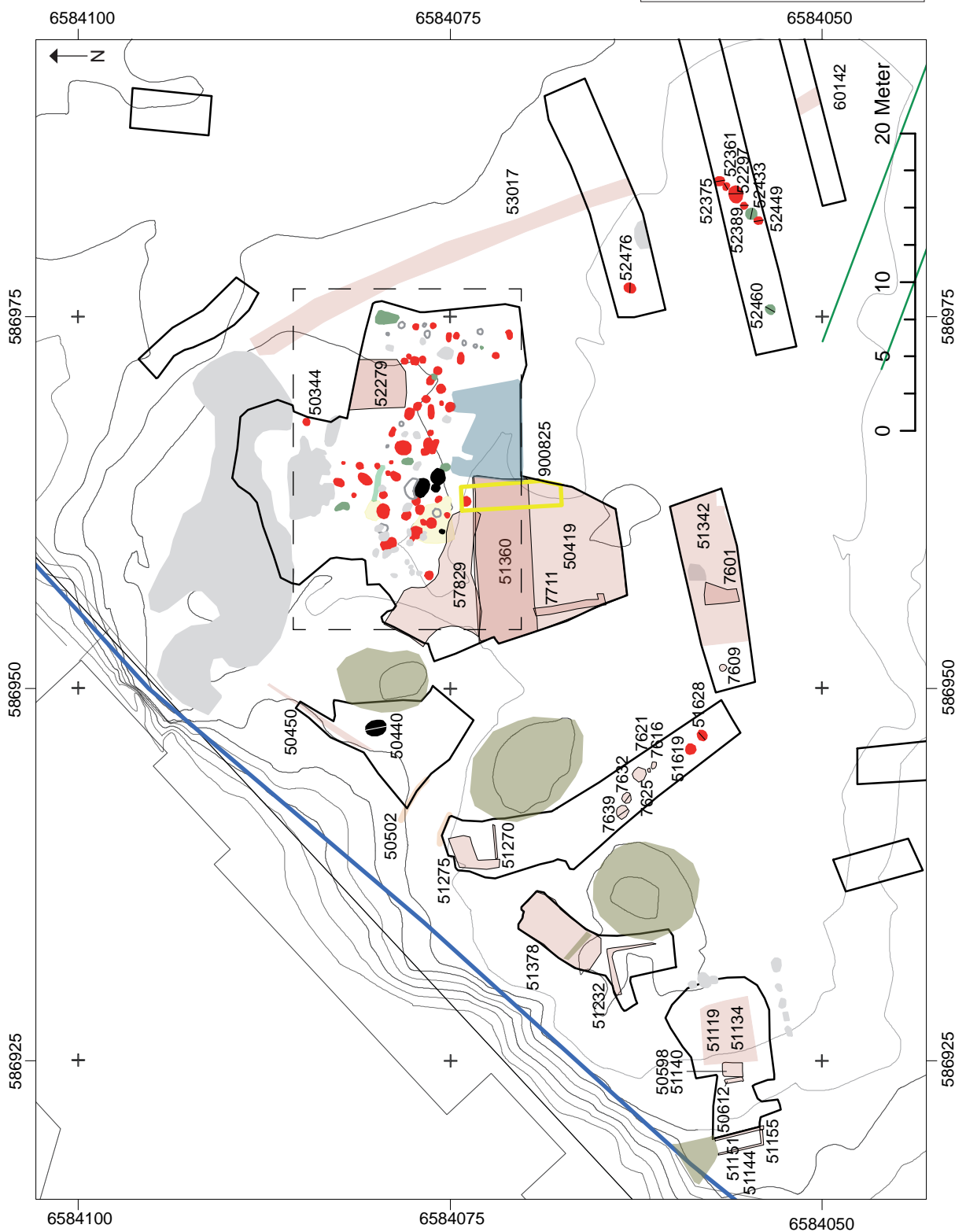
Typ	Antal	Undersökta
Grav	3	1
Grop	23	16
Härd	6	5
Lager	23	16
Ränna	3	1
Sentida lämningar	64	21
Sotfläck	5	2
Sotlager	3	2
Spismur	2	1
Stenrad	2	1
Stensamling	5	4
Stolphål	157	71
Syllrad inkl träsyll	35	0
Terrasskant	4	0
Utgår	22	21
TOTALT	357	162

Tabell 6. Sammanställning över inmätta och undersökta anläggningstyper inom bytomten Eskilstuna 232:1.

Figur 40. Plan över delområde 1 med schakt, anläggningar, grävbetar och topografiska objekten markerade. Skala 1:400.

Anläggningar inom det streckade området redovisas i figur 42.

Teckenförklaring	
	Schakt
	Störning
	Grävighet
	Ej grävd yta
	Sentida konstruktion
	Arkeologiskt objekt, utgå
	Stolphål
	Härd/soffläck
	Ränna
	Grop
	Lager
	Berg i dagen/block/sten

av brandkåren förväntades brandlager i området men några spår av en omfattande brand påträffades inte under schaktning. Endast i schakt S51244 finns indikationer på brand, i form av flera större sotfläckar och rödbränd mark. Syllstensrad A50450 utgör en västgavel till en flygelbyggnad.

A51360 utgör en kraftig rektangulär stenpackning, troligen ett golvlager till ett uthus, synligt på ekonomiska kartan från 1957 (figur 41). Delar av en skrinda, en stor mängd metallskrot och flera tändstift noterades under schaktning vilket vittnar om byggnadens funktion som ett uthus/garage. Stenpackningen är djupt nedgrävd i siltlager (A57829) med rikligt av mindre natursten. Detta skulle kunna vara fragmentariska rester av en äldre byggnadsfas, men troligtvis inte av någon hög ålder då yngre rödgods (1800-tal) påträffades. Söder om uthuset framkom ett större gruslager A50419, som sammanfaller med en öppen yta på den ekonomiska kartan från 1957. Gruslagret påträffades i flera schakt (S50371, S51244 och södra delen av S50287) och tolkas som material till gårdsplanen.

Figur 41. Stenpackning A 53160 med lager A57829 till vänster och gruslager A50419 till höger. Foto från väster av Maud Emanuelsson.

A51134, en källargrund, var 1,8 meter djup i den östra delen men endast 0,5 meter väster där fragment av en ingång påträffades. Väggarna var klädda med murbruk och golvet var av polerad cement. I den nordvästra delen noterades en koncentration av kol, sot och tegel, troligtvis platsen för en spismur. Källaren var igenfylld av rivningsmassor med stora huggna stenar, sprängsten, tegel, grus murbruk och järnskrot. Ovan mark söder och öster om källaren noterades två tydliga syllstensrader och det är troligt att huset var större ovan mark. Placeringen för denna byggnad stämmer väl överens med en flygelbyggnad synlig på ekonomiska kartan från 1957.

Vidare karterades elva mindre cementmurar, en gårdsmur (A53017 och A60142) två cementplattor. På flera ställen i schakten noteras kompakt gråblå lera under torven, detta kan ha dumpats när man grävde ut för köpcentret. Schakt S51467 närmast den bortsprängda berggrunden innehöll ett dike med cementrör i botten.

I södra slänten i område 1 framkom också tjocka lager av rivningsmassor som fyllde ut en naturlig svacka (S53631 och S53640). Tjockleken uppgick som mest till 1,8 meter ner till opåverkad mark. Stora huggna block, sprängsten, tegel, murbruk, glas och stänkskärmar till en bil vittnar om sen aktivitet. Även i en svacka i schakt S51467 påträffades stora huggna stenar som utfyllnad, A51331. Detta markarbete kan ha skett något tidigare på 1800-1900-tal då rödgods och buteljglas noterades kring stenarna.

Fas 6? – Anläggningar

I schakt S51244 framkom två likartade stolphål med kraftig stenskonung och porös mörkbrun fyllning. I A51628 påträffades tegel i fyllningen och det är därför sannolikt att det intilliggande stolphålet också är sentida. I schakt S51457 finns sex anläggningar i rad (A52297–A52449) med liknande porös mörkbrun fyllning. Samtliga är undersökta och bedömda som fem stolphål och en grop. Förhistorisk keramik (F1) påträffades i stolphål A52375 medan likartade stolphålet A52297 innehåller en skärva rödgods. Sannolikt kan anläggningarna härledas till bytomtens historiska fas och att den förhistoriska keramiken ligger i en sekundär kontext. Dessa relativt sentida stolphål kan exempelvis vara rester efter hägnader eller dylikt.

Fas 2 – Boplatslämningar

Boplatslämningarna består av stolphål, härdar, sotfläckar, gropar, rännor, terrasskanter och lager. De flesta tolkas vara förhistoriska men det finns exempel på stolphål och gropar med tegel i fyllningen och som således tillhör den historiska bebyggelsefasen.

Boplatslämningarna består av 57 stolphål, nio gropar, två härdar, fyra sotfläckar, en ränna samt två lager. De allra flesta anläggningarna finns inom delområdets norra del, norr om en sentida stenpackning (A51360) (figur 40 och 42).

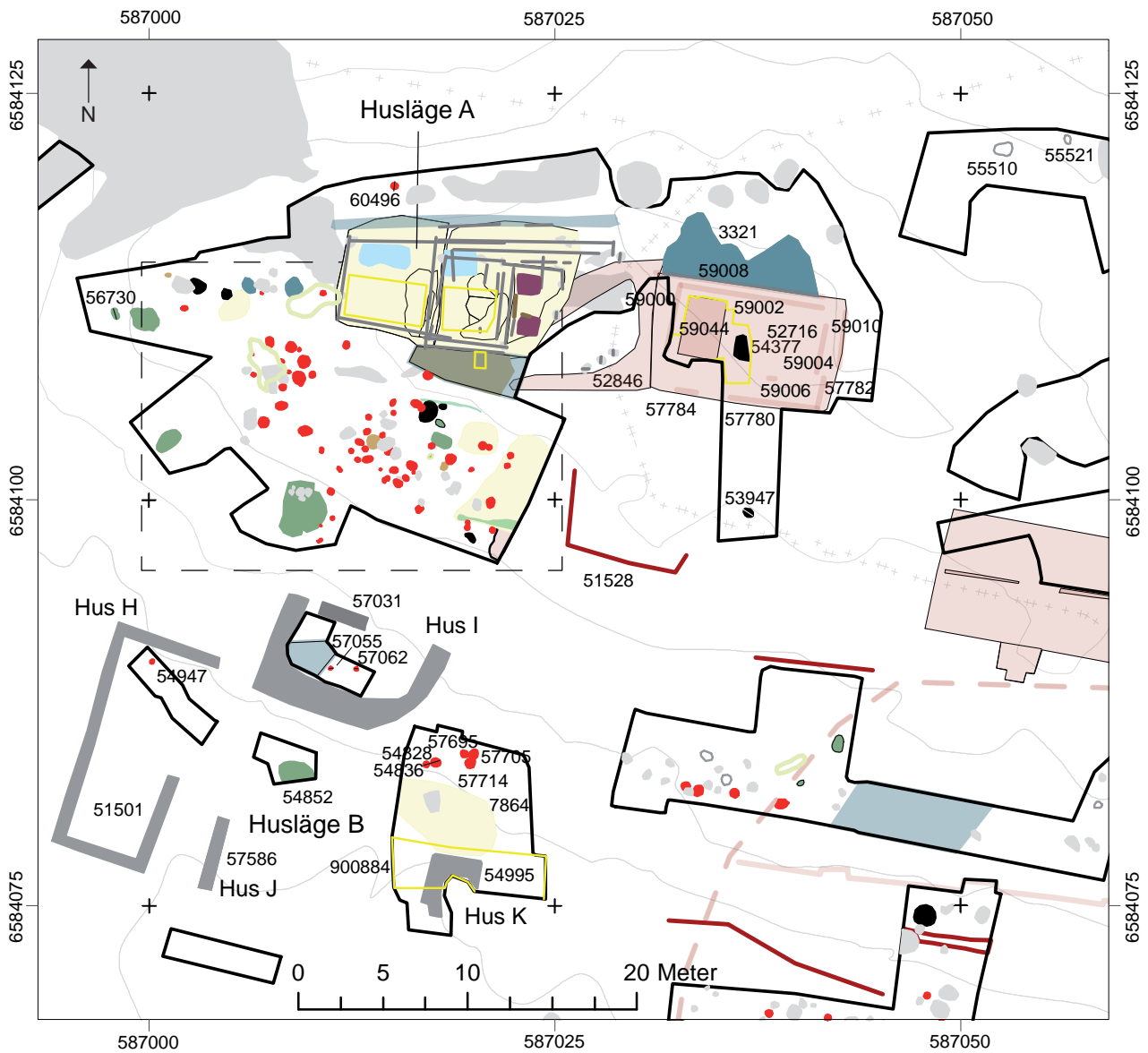
14 av 57 stolphål undersöktes. Av dessa kan två större stenskodda stolphål (A51580 och A51638) utgöra ett bockpar till ett stolphus, med härd A7701 i mitten. I fyllningen till härden påträffades sju fragment av förhistorisk keramik (F4). Härden ¹⁴C-daterades till folkvandringstid (400–540 e.Kr., kal 2 sigma). Ett makrofossilprov analyserades, men det innehöll inga växtrester. Nära dessa anläggningar framkom även ett tunt gråbrunt siltlager, A50396, i vilket fragment av förhistorisk keramik (F3) påträffades. Liknande keramik (F2) tillvaratogs även från ytan av ränna A51714. Rännan är inte undersökt men angränsar till lager A50396.

Enstaka anläggningar var nedgrävda i äldre anläggningar. Exempelvis är grop A57787 nedgrävd i stolphål A51827. Öster om dessa två anläggningar påträffades stolphål av en annan karaktär, små och grunda. Undergrunden här var i allmänhet lös och grusig med mycket rötter och några inmätta stolphål utgick efter undersökning.

Härd A50440 ligger öster om en sentida syllstensrad (A50450), som enligt det historiska kartmaterialet utgjort västgavel till en flygelbyggnad. Härden hade mycket recent material på ytan, som glas, tegel och porslin (ej tillvarataget). Inga recenta fynd påträffades dock i fyllningen.

Det är sannolikt att fler förhistoriskt daterade anläggningar överlagras av det sentida lagret A57829 (norr om stenpackning A51360).

Delområde 2

Figur 43. Plan över delområde 2 med schakt, anläggningar, grävenbeter och topografiska objekt markerade. Anläggningar inom det streckade området redovisas i figur 66. Skala 1:400.

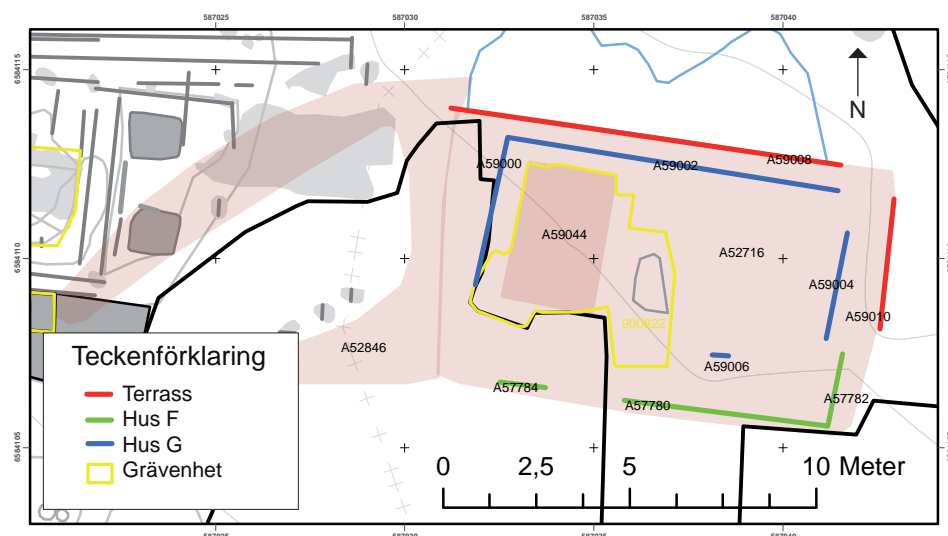
Teckenförklaring

- Schakt
- Grävenhet
- Ej grävd yta
- Sentida konstruktion
- Arkeologiskt objekt, utgår
- Stolphål
- Härd/sotfläck
- Ränna
- Grop
- Stensamling, undersökt
- Stensamling
- Grav/grav?
- Terrasskant
- Fundament
- Spisröse
- Syllstenshus
- Lager
- Berg i dagen/block/sten

Fas 7 – Sentida lämningar

Inom delområde 2 finns två husgrunder från sen tid, Hus F och G. Då husen är uppförda över och i stensättning A3321 (figur 46) redovisas de mer ingående för att tydliggöra skador på graven (figur 44 och tabell 7).

Delar av gravens yttre stensättning plockades antagligen bort i samband med att Hus F skulle uppföras. Hus F är således äldst och förefaller att ha haft samma planlösning som hus A–D och eventuellt E. Hus F överlagras av ett påfört stenlager (A57894) vilket tolkas som terrass på vilket Hus G uppförts. Det togs upp ett schakt inom utbredning för en källare (A59044) i Hus G och under husen framkom ett sotlager som sannolikt tillhör grav A3321 (figur 45).

Figur 44. Anläggningar som tillhörande Hus F och G. De enskilda syllstensraderna i husen mäts in genom två punkter ungefär mitt i stenraderna och gavs anläggningsnummer. I tabell 7 redovisas vilka anläggningar som tolkas tillhöra de enskilda husen. Skala:1:200

Hus	Norra väggen	Västra väggen	Östra väggen	Södra väggen	Terrass	Källare	Stenpackning
Hus F	Överlagrad	Överlagrad	A57782	A57780 och A57784	-	-	
Hus G	A59002	A59000	A59004	A59006	Terrass med tydlig terrasskant i norr A59008 och i öster A59010	A59044	A52716

Tabell 7. Tabell som visar vilka anläggningar som tolkas tillhöra Hus F och G.

Figur 45. Bilden visar schaktet genom hus F och G. Till höger ses en blå prick och den är målad på en sten som ingick i den södra syllstensraden tillhörande Hus F. Till vänster, under plasten, fanns ett sotlager som kan vara rester av en grav och på den fanns påförda massor som utgör en terrass på vilken Hus G vilat. Fotograferat från nordväst av Erica Strengbom.

Figur 46. Den södra syllstensraden i Hus F. Syllstenarnas yttre sida är huggna. Foto från öster av Jonas Ros.

Hus F

Delar av husets östra och södra syllstensrader frilades.

Östra väggen: (A57782).
Delar av husets östra syllstensrad frilades.

Södra väggen: (A57780).
Husets södra syllstensrad frilades längs en sträcka av cirka 5,7 meter (figur 46). I markytan var ytterligare två syllstenar (A57784) synliga. Huset bedöms minst ha haft en längd av 9,7 meter eftersom det längs en sådan sträcka fanns en förhöjning i markytan.

Västra väggen: Frilades inte, den överlagrades av Hus G och den därtill hörande terrassen.

Norra väggen: Frilades inte, den överlagrades av Hus G och den därtill hörande terrassen.

Hus F:s längd visar sannolikt att huset har haft samma funktion som Hus A–D och eventuellt Hus E i husläge A. Stenarna i den södra syllstensraden i Hus F hade huggna ytor som var exponerad söderut från husgrunden mot gårdsplanen. Detta var en skillnad i jämförelse med syllstenarna i Hus A–E, vars syllstenar inte var huggna. Det grävdes i kulturlagren innanför den södra syllstensraden i Hus F och där påträffades delar av taktegel, fönsterglas och delar till en djup tallrik av fajans. Fynden dateras till 1900-talet och även de huggna stenarna i syllstensraden indikerar att huset dateras till 1900-talet.

Hus G

Då hus F lagts öde påfördes sten över huset. Stenpackningen tolkas som terrass och på den uppfördes Hus G (figur 44, sid 57). Bedömningen görs att källare A59044 har tillhört Hus G och ingått i husets västra del. Hus G avgränsades i väster, norr och öster av syllstenrader. En syllsten avgränsade huset i söder.

Västra väggen: (A59000). Syllstensrad i nord-sydlig riktning.

Norra väggen: (A59002). Syllstensrad i väst-östlig riktning.

Östra väggen: (A59004). Syllstensrad i nord-sydlig riktning.

Södra väggen: (A59006). Det frilades en sten som antagligen representerar läget för den södra syllstensraden. Resterande delar av syllstensraden frilades inte.

I husets västra del fanns en **källare** (A59044), i fält synlig som en cirka en meter djup försänkning. Det togs uppe en grävenhet inne i källaren (G900822). I källarens västra invändiga vägg var murad med kalkbruk. På väggen fanns även bestruken betong vilket visar att källaren var i bruk under 1900-talet.

Terrassen var uppbyggd av sten och jord, (A57894 eller A52716) (figur 44) och den avgränsades i norr av en stenrad/terrasskant (A59008) och i öster av en annan stenrad/terrasskant (A59010). I den östra terrasskanten fanns en sten med ett borrarhål vilket visar på en datering till 1900-talet.

Fas 6 – Syllstenshus

Inom område 2 framkom två huslägen där det har funnits bebyggelse under historisk tid (figur 43, sid 56). En preliminär bedömning är att det i husläge A har funnits lämningar av fem hus. Husen har varit relativt stora, troligen 10–12 meter långa och tolkas representera mangårdsbyggnaden på gården. Inom husläge B dokumenterades lämningar av fyra hus och de representerar troligen fädelen tillhörande Husläge A.

Husläge A

Inom husläge A påträffades lämningar av fem hus, Hus A–E, som överlagrade varandra (figur 47 och 48). Hus A bedöms som det äldsta huset. De kronologiska förhållandena för de övriga husen, vilka syns som syllstenrader vilka ligger parallellt med varandra är inte klara då de inte kan knytas till stratigrafiska lager. Byggnaderna har haft funktion som bostadshus och de flesta av husen uppvisar likheter i planlösningarna vilket visar på kontinuitet i husens funktion. Husen har sannolikt varit parstugor och där framkom stenrader som var rester av mellanväggar. Vilken mellanvägg som hör till vilket hus är inte klarlagt. Delar av husen var anlagda på berget som på några platser var synligt i markytan.

Inom huslägets västra del, tillika inom Hus A:s västra del, fanns brun omrörd kulturjord (A53570) med inslag av fynd från senare tid. Där påträffades bland annat kritpipor, keramik av typen yngre rödgods, fajans och porslin, som dateras till 1600–1800-tal. Även i husläge A:s centrala del var kulturlagren omrörda och där fanns rödbrun omrörd kulturjord (A53583) med stort inslag matjord med riklig förekomst av organiskt material. I lagret framkom fynd från 1600–1800-tal, bland annat kritpipor, yngre rödgods, fajans, porslin, flintgods och djurben. Vidare fanns där en sprängsten med borrarhål vilket visar på en datering till 1900-tal. Kulturjorden A53570 och 53583 tolkas som avfalls/raseringslager.

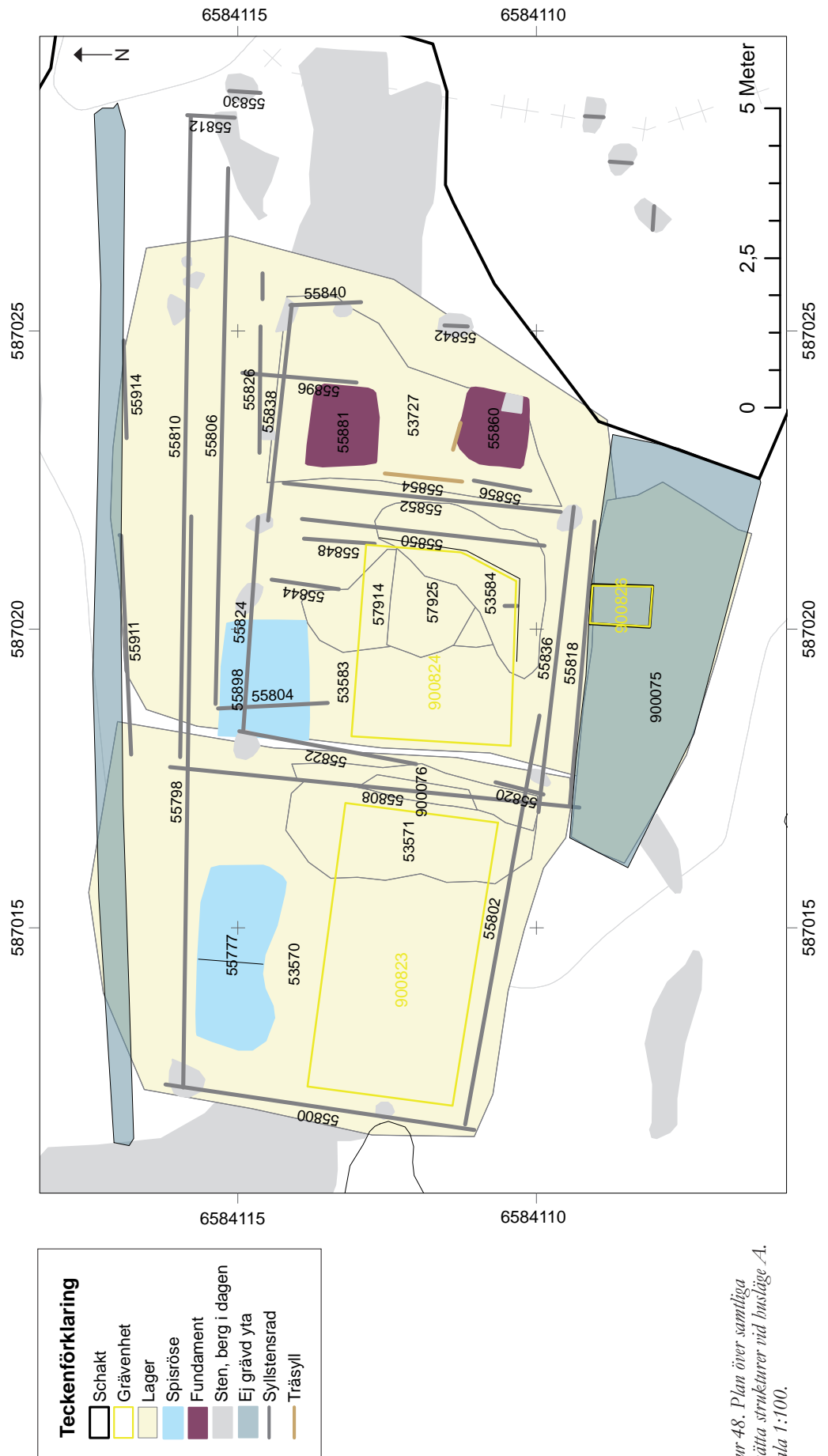

Figur 47. Plan som visar anläggningarna vid husläge A. Lämningar framkom av fem hus benämnda Hus A-E. De enskilda syllstensraderna i husen mättes in genom två punkter ungefär mitt i stenraderna och gavs anläggningsnummer. En tolkning av vilket hus som de olika anläggningarna tolkas tillhöra redovisas i tabell 7 och i texten nedan.

Inom Husläge A fanns ett stort antal stenar samt stenrader och en möjlig förklaring till den rikliga stenförekomsten kan vara att det på platsen och intill husläget har funnits flera gravar med stenöverbyggnader som röjts bort och stenarna har därefter återanvänts som syllstenar. Bland stenarna var det möjligt att urskilja vissa strukturer, stenrader, som bedöms ha haft funktion som syllstensrader. För att skapa mening till stenarna presenteras här ett preliminärt förslag att där fanns lämningar av fem olika hus på varandra. Stenraderna låg tätt intill varandra och därför var det svårt att med säkerhet fastställa vilka stenar som tillhörde de enskilda syllstensraderna. Vissa stenar är inte tolkade vad gäller tillhörighet till hus. Byggnadsresterna benämns Hus A, B, C, D och E (figur 47). De enskilda syllstensraderna mättes in i fält in genom två punkter ungefär mitt i stenraderna och gavs anläggningsnummer. En tolkning av vilket hus som de olika anläggningarna tolkas tillhöra redovisas i tabell 7 och i texten nedan. Vid en eventuell särskild arkeologisk undersökning av Husläge A kommer ytterligare information att framkomma, där förväntas fler syllstenar och kulturlager som ger ytterligare information och vissa av de här framförda tolkningarna kommer då att nyanseras och revideras. De här framförda tolkningarna baseras alltså på de stenar och lager som var synliga vid förundersökningen. Orörda kulturlager fanns på vissa ytor inom husläge A och en sektion upprättades sedd från väster (figur 48, 50 och 51).

Hus	Norra väggen	Västra väggen	Södra väggen	Östra väggen	Spismur	Övrigt
Hus A	A55798	A55800	A55802	Överlagrad?	A55777	-
Hus B	A55806	A55804	Borta och överlagrad?	A55830	A55898	Mellanvägg
Hus C	A55810	A55808	A55818	A55812 och A55814	-	Mellanvägg
Hus D	A55824, A55826 A55828	A55822, A55820	A55836	A55830 A55832	-	Mellanvägg
Hus E	A55838	?	?	A55840 A55848	-	Mellanvägg

Tabell 7. Tabell som visar vilka anläggningar som vid förundersökningen bedömdes ingå i de olika husen. De enskilda syllstensraderna mättes in med två punkter och fick anläggningsnummer.

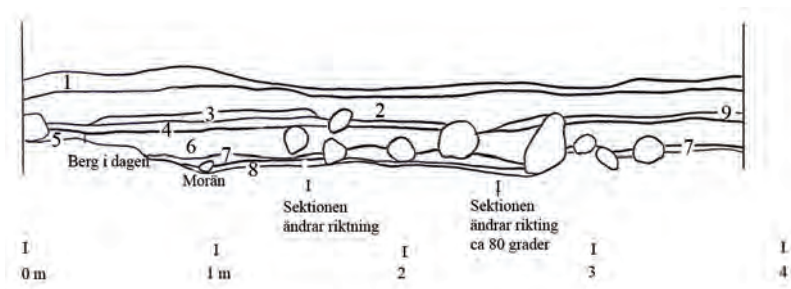
Figur 48. Plan över samtliga
 inmätta strukturer vid halsläge A.
 Skala 1:100.

Figur 49. Översikt över husläge A med de norra syllstensraderna till höger. I bakgrunden ses undersökningsområde 1. Fotograferat från nordöst av Jonas Ros

Inne i husen fanns dessutom stenar som bildade rader i nord-sydlig riktning och de var sannolikt lämningar av mellanväggar. Vid en eventuell särskild arkeologisk undersökning kommer mellanväggarna sannolikt att kunna hänföras till de hus som funnits på platsen. Vidare framkom kulturlager samt två fundament. Mellanväggarna, lagren och fundamenten redovisas för sig som separata anläggningar (figur 58, sid 68 och tabell 8).

Stora delar av den yta som omfattade huslämningarna på husläge A har grävts ut i och med förundersökningen, då lagren inom husens begränsningar visade sig vara omrörda ned till den underliggande berghällan. Lager som kan antas vara bevarade återstår dock under stensyllar till ytter- såväl som innerväggar. Samtliga stenar i stensyllskonstruktionerna återstår också.

Figur 50. Sektion som visar lagren på en plats i husläge A. Sektionen är sedd från väster t.o.m 2,5 meter och mellan 2,5–3,8 meter är den sedd från norr. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkt brunt matjordsliknande lager och raseringslager med löst packad mylla, mycket rötter och inslag av tegel och kalkbruk. Lagret motsvarar A53583.
2. Mörkbrunrätt sandigt, lerigt siltigt hårt packta raseringslager. Riklig förekomst av tegel, vittrat murbruk, stort inslag av rötter. Lagret motsvarar A53584.
3. "Träslins", rester av golvplankor? Lagret motsvarar A57908.
4. "Kollins", brandlager? Samma som lager 9. Lagret motsvarar A57914.
5. Mörkt brungrå sandig lerig silt.
6. Gråbrun lerlins. Förmodligen påfört för att jämna ut ojämnheter i ursprungstopografin. Lagret motsvarar A57925.
7. Tunt lager av grusig morän, rikligt av mindre stenar 0,01–0,05 meter. Steril.
8. Gulbrun sand, steril.
9. Kollins samma som lager 4.

Figur 51. Sektion över avfallslager, raseringslager, golvlag, brandlager och utjämningslager i syllstenshus. Foto från nordväst av Cecilia Falkendahl.

Hus A

Lämningarna bestod av delar av tre syllstensrader och de begränsade huset i norr, väster och söder (figur 47). Husets östra syllstensrad var överlagrad av kulturlager. I huslämningens nordvästra hörn fanns lämningar av en spismur. Huset har sannolikt haft två rum men mellanväggen är sannolikt bortplockad.

Spismur: (A55777). I husets nordvästra hörn fanns lämningar av en spismur (figur 52) som var uppbyggd av stenar i storlek cirka 0,1–0,5 meter i diameter. Mellan stenarna fanns tegelflisor och kalkbruksbitar vilket visar att spismuren har varit murad med detaljer av tegel. Eldstaden var bevarad till en storlek av $3,2 \times \geq 1,1-1,5$ meter.

Delar av spismuren, omkring 20 %, undersöktes med målsättning att eftersöka daterbart material. Under en större sten påträffades ett djurben som skickades för ^{14}C -analys. Benet var sannolikt från senare tid, se vidare kapitlet analyser. Det betyder att benet kanske kan ha hamnat på platsen genom en djurgång. Under en av stenarna i spismuren påträffades en pilspets med ett fyrsidigt tvärsnitt (F119). Om pilen se vidare i kapitlet om fynd.

Norra väggen: (A55798). Stora delar av syllstensraden var synlig (figur 53), men i öster överlagrades stenraden av yngre bebyggelseämningar. Väggen har troligtvis varit minst 9,9 meter lång.

Västra väggen: (A55800). Större delen av den västra syllstensraden var bortplockad, men väggläget kunde fastställas genom några syllstenar.

Södra väggen: (A55802). Syllstensraden hade en oregelbunden form och i öster överlagrades den delvis av yngre huslämningar. På inmätningen är inte den södra väggens sträckning helt parallell med den norra och orsaken därtill är troligtvis att den inte mättes in på mitten av syllstensraden.

Östra väggen: Syllstensraden var inte synlig, men delar av syllstenarna finns antagligen bevarade under lämningarna av de yngre husen.

Figur 52. Spisröse A55777 i Hus A. Till vänster syns den norra syllstensraden. I förgrunden till vänster ses en syllsten till västra väggen. Foto från väster av Jonas Ros.

Figur 53. Norra syllstensraderna från vänster Hus E, D, B, A och C. Längs till höger ses stenrad F. Syllstenstenraderna är med hjälp av fyndpinnar markerade med bokstäver som anger husens bokstavsbenämningar. Hus B:s syllstensrad var delvis bortplockad. Fotograferat från öster av Jonas Ros.

Hus B

Lämningarna av huset bestod av delar av tre syllstensrader och de begränsade huset i norr, väster och några stenar begränsade huset mot öster (figur 47, sid 60). I huslämningens nordvästra hörn fanns rester av en spismur.

Norra väggen: (A55806). Huset norra väg var relativt svår att urskilja (figur 53). Syllstensraden var delvis bortplockad längs en sträcka och eventuellt överlagrad av kulturlager i öster.

Västra väggen: (A55804). Syllstensraden var fragmentariskt bevarad, några stenar som bedöms ha tillhört den norra delen av syllstensraden var bevarade (figur 55).

Östra väggen: (A55830). En sten bedöms vara en syllsten och representerar läget för den östra väggen.

Spismur: (A55898). På platsen för huslämningens nordvästra hörn fanns rester av en spismur som bedömdes tillhöra huset. På platsen för spismuren fanns bland annat tegelfisör.

Hus C

Lämningarna av huset bestod av tre syllstensrader som begränsade huset i norr, väster och söder. I öster begränsas huset av enstaka stenar (figur 47, sid 60).

Norra väggen: (A55810). Syllstensraden var relativt svår att urskilja (figur 53 och 56) och ett stort antal av syllstenarna var bortplockade. Där fanns dock ett antal stenar som uppfattas utgöra rester av en syllstensrad. Väggen var alltså svår att identifiera och vid en eventuell slutundersökning kan ytterligare syllstenar och syllstensrader framkomma vilket kan leda till att läget för den norra väggen i Hus C kan komma att revideras.

Västra väggen: (A55808). En oregelbunden syllstensrad (figur 55).

Södra väggen: (A55818). Syllstensraden var oregelbunden (figur 54) och delar av syllstensraden var bortplockad. I sydvästra hörnet fanns en kantställd tegelsten som sannolikt har haft funktion som stolpskoning, det betyder att huset sannolikt har varit uppfört i skiftesverk. Ytterligare en sten (A55816) fanns några meter längre österut och den kan eventuellt utgöra en syllsten i sydväggen.

Östra väggen: Större delen av väggen var borta, där fanns dock några stenar (A55812 och A55814) som tolkas representera läget för östväggen.

Vissa stenar i den södra syllstensraden i Hus C och i Hus D var eldpåverkade och kan indikera att något eller båda husen har brunnit. För övrigt framkom ett brandlager i sektion (lager 4 och 9 i figur 50, sig 62).

Hus D

Lämningarna av huset bestod av delar av tre syllstensrader och de begränsade huset i norr, väster och söder (figur 47, sid 60). I norr fanns även liggande trä. En sten tolkas representera östväggen.

Norra väggen: (A55824 och A55826). Syllstensraden var bevarad längs två sträckor (figur 53) och där fanns även liggande trä (A55828).

Västra väggen: (A55822 och A55820). Syllstensraden var bevarad längs två sträckor (figur 55).

Södra väggen: (A55836). Syllstenraden var bevarad längs en sträcka (figur 54).

Östra väggen: (A55832). En sten tolkas preliminärt representera läget för den östra väggen.

Några av stenarna i södra syllstensraden i Hus D och i Hus C var eldpåverkade och kan indikera att något eller båda husen har brunnit. För övrigt framkom ett brandlager i sektion (lager 4 och 9 i figur 50, sid 62).

Figur 54. Till höger ses den södra syllstensraden i Hus C med det tegelskodda stolphålet. Till vänster därom ses Hus D:s södra syllstensrad. Fotograferat från väster av Jonas Ros.

Figur 55. Till vänster ses Hus C:s västra syllstensrad med det tegelskodda stolphålet. Till höger ses Hus D:s västra syllstensrad och höger därom ses delar av syllstensraden till Hus B. Fotograferat från söder av Jonas Ros.

Figur 56. Delar av norra syllstensraden till Hus C. Till höger om skalstocken ses en bit röd bearbetad sandsten och bakom den ses en bit brun bearbetad sandsten. Fotograferat från väster av Jonas Ros.

Figur 57. Delar av den norra syllstensraden i Hus E. I förgrunden, invid skalstocken, ses en bit röd bearbetad sandsten (jfr. figur 62). Foto från väster av Jonas Ros.

Hus E

Lämningarna av huset bestod av delar av den norra syllstensraden och några syllstenar i nord-sydlig riktning som eventuellt var delar av östväggen (figur 47). Huset avviker något i jämförelse med de övriga husen genom läget för syllstensraden i nord-sydlig riktning. Troligtvis har detta hus haft en annorlunda planlösning i jämförelse med Hus A–D, vilket skulle kunna tala för att det är det yngsta av huslämningarna.

Norra väggen: (A55838). Syllstensraden var bevarad längs en sträcka (figur 53).

Östra väggen: (A55840 och A55842). En syllstensrad framkom i nord-sydlig riktning, som troligtvis var delar av östväggen, vidare påträffades en syllsten (A55842). Vi vet dock inte med säkerhet om dessa anläggningar representerar östväggen i huset. En annan mindre sannolikt tolkning är att det var en mellanvägg. Öster om stenraden var en störning.

Lager, mellanväggar och fundament

Inom utbredning av husen fanns fyra stenrader som sträckt sig i nord-sydlig riktning samt liggande trä och stenar i samma riktning. Dessa lämningar var sannolikt rester av fyra eller fem mellanväggar. Vidare fanns där två fundament. Det är oklart vilka stenrader/mellanväggar som hörde till Hus A–E, men det kan troligtvis klarläggas vid en eventuell särskild arkeologisk undersökning. Stenraderna redovisas från väster till öster (figur 48, 58 och tabell 8).

Lager: (A900076). Ett tunt och mycket fragmenterat lerlager som skulle kunna vara ett golvlager. Endast bevarad under stensyllsrad A55808 (Hus C).

Lager: (A900077). Trärester, möjligen efter trägol. Endast bevarad under stensyllsrad A55808 (Hus C).

Lager: (A52647). Tunt, mycket fragmenterat brandlager. Endast bevarad under stensyllsrad A55808 (Hus C).

Lager: (A53571). Gråbrunt omrört lager cirka 1,70×4,20 meter stort och 0,05 meter tjockt.

Stenrad: (A55844). Stenrad i nord-sydlig riktning (figur 58). Trolig mellanvägg.

Stenrad: (A55848). Stenrad i nord-sydlig riktning (figur 58). Trolig mellanvägg. Söder om stenraden fanns en sprängsten med borrarhål. Stenen tillhörde en störning som fanns på platsen.

Stenrad: (A55850). Stenrad i nord-sydlig riktning (figur 58). Trolig mellanvägg.

Stenrad: (A55860). Stenrad i nord-sydlig riktning (figur 58). Trolig mellanvägg.

Liggande trä: (A55854 och A55858). Liggande trä i nord-sydlig riktning (figur 60), där fanns även två stenar. Liggande träet var möjligtvis en mellanvägg eller en vägg tillhörande fundamenten.

Fundament: (A55860). Fundamentet med tre stora relativt flata stenar och en kalksten (figur 59 och 61). Den sistnämnda var en bearbetad sten som kommer från en byggnad och stenen har sekundärt återanvänts på denna plats. Trolig ugn.

Fundament: (A55881). Fundamentet med tre stora relativt flata stenar och några mindre stenar (figur 60). Trolig ugn.

Intill fundamenten fanns fragmentariskt bevarade tegelstenar och kalkbruk. Det var oklart vad fundamenten har burit, men antagligen någon form av ugn. Om där har funnits en ugn så har den antagligen använts till matlagning, bakning eller torkning. Inget talar för att en eventuell ugn har använts vid hantverk, det framkom nämligen ingen slagg eller andra fynd som visar på specialiserat yrkesmässigt hantverk i husen. Det är oklart vilket fundament som hör till vilket hus.

Stenrad: (A55911, 55914). Lämningen består av två stenrader i väst-östlig riktning belägen norr om Hus A–E (figur 48, sid 61). Vid förundersökningen var det oklart vad stenraden representerade. Nivåmässigt låg stenraden lägre i jämförelse med de norra syllstensraderna i Hus A–E och därför förefaller det osannolikt att stenraden utgjorde rester av ett hus som sträckt sig söderut. Stenraden är troligtvis en terrasskant. Man kan spekulera i möjligheten att Stenraden är rester av ett hus som sträckte sig norrut, där var dock markytan avschaktad i samband med tidigare markarbeten. Inga belägg finns därför för att där har funnits ett hus som sträckt sig norrut. Vid en eventuell slutundersökning kan sannolikt stenradens funktion närmare klarläggas.

Parallellt med stenraden har en jordbank sparats för att ge stabilitet till stenraden, som annars riskerar att rasa ned. Av samma anledning har en jordbank sparats söder om syllstensraderna.

Anläggning	Tolkning	Anl. nr	Kommentar
Lager	Avfalls/raseringslager	A53570	Överlagrar A900076
Lager	Lerlager	A900076	Överlagrar A900077
Lager	Trägolv	A900077	Överlagrar A52647
Lager	Brandlager	A52647	Överlagrar A53571
Lager	Konstruktionslager	A53571	Mynt F84. År 1666.
Stenrad	Mellanvägg	A55844	-
Stenrad	Mellanvägg	A55848	Sprängsten i störning söder om stenraden
Stenrad	Mellanvägg	A55850	-
Stenrad	Mellanvägg	A55850	-
Liggande trä	Mellanvägg?	A55854 och A55858	Intill träet fanns två stenar som kan vara syllstenar.
Fundament	Har antagligen burit en ugn	A55860	I fundamentet fanns en bearbetad gråvit kalksten (figur 61).
Fundament	Har antagligen burit en ugn	A55881	

Tabell 8. Tabell som visar övriga lager ej redovisade i sektionsritningen, anläggningar som tolkas vara mellanväggar i Hus A-E och fundament till ugnar. Lagren redovisas från översta till understa och stenraderna redovisas från väster till öster.

Figur 58. Från höger ses stenraderna, dvs. mellanväggarna A55844, 55848, 55850, och A55850. Vänster därom ses norra fundamentet (A55881) med tre stora relativt flata stenar och några mindre stenar och där bakom södra fundamentet (A55860). Fotograferat från norr av Jonas Ros .

Figur 59. Det södra fundamentet (A55860) var uppbyggt av tre större stenar, en bit bearbetad gråvit kalksten och några mindre stenar. Bakom fundamentet ses krossade tegelstenar och delar av mellanväggar. Fotograferat av från öster av Jonas Ros.

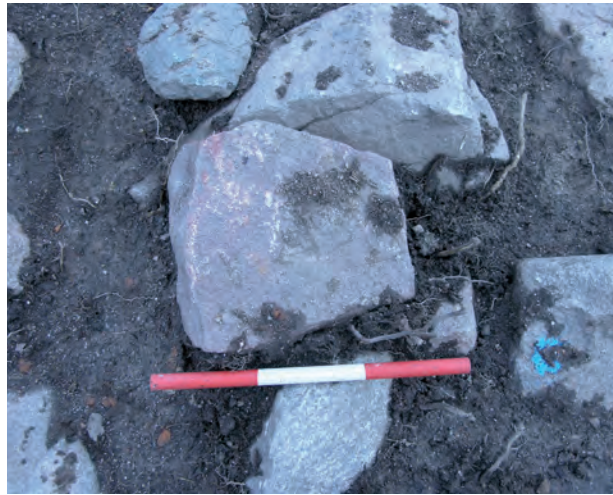
Figur 60. Det norra fundamentet A55881 var uppbyggt av tre relativt stora flata stenar och några mindre stenar. Vidare ses liggande trä (A55854). Fotograferat från söder av Jonas Ros.

Bearbetade sandstenar

Inom husläge A påträffades bearbetade sandstenar, där fanns en gråvit sandsten (figur 61), bruna sandstenar (figur 63), en del till en kvarnsten (figur 64) och en bit röd sandsten (figur 62). Den sistnämnda uppvisar vissa likheter med stenar från Eskilstunakistor, men denna typ av röda sandsten finns också naturligt i bl.a. området kring Taxinge i Södermanland. Den gråvita sandstenen var bearbetad och har ursprungligen ingått i en byggnad. De bearbetade stenarna kan komma från Johanniternas kloster i Eskilstuna som 1527 drogs in till kronan och därefter byggdes om till ett slott. Ett alternativ är att byggnadsdetaljerna kommer från slottet i Eskilstuna som förstördes genom brand 1680 (se Järpe 1982:11f. och där anf. litt.). Då de bearbetade sandstenarna ingår i väggkonstruktioner togs de inte tillvara i samband med förundersökningen. De bearbetade sandstenarna kan insamlas i samband med den särskilda arkeologiska undersökningen.

Figur 61. Gråvit bearbetad kalksten som sekundärt ingått i fundament A55860. Kalkstenen har ursprungligen sannolikt ingått i en stenbyggnad. Foto från öster av Maud Emanuelsson.

Figur 62. En bit röd bearbetad sandsten som ingick i en av syllstensraderna. Foto från väster av Maud Emanuelsson.

Figur 63. En bit brun bearbetad sandsten. Foto från söder av Maud Emanuelsson.

Figur 64. En bit brun bearbetad sandsten (samma som i figur 63) och under den ses delar av en kvarnsten med räfflad yta som ingick i den norra syllstensraden i Hus C. Foto från norr av Maud Emanuelsson.

Husläge B

Söder om husläge A framkom lämningar av fyra hus, belägna på en yta benämnd husläge B, och den har ingått i samma gård och representerar ekonomidelen. Dessa huslämningar är mindre komplexa. Inga hus överlagrar varandra utan har endast en rumslig relation. Det finns en tydlig avsaknad av kulturlager och fynd kopplade till husen. Syllstenarna är generellt större jämfört med syllstenarna i bostadshusen (figur 43).

Hus H

Delar av samtliga fyra väggar fanns bevarade i form av syllstensrader (A51501). Syllstenarna hade en diameter på cirka 0,6 meter. Huset har haft en rektangulär form med en längd av 14,4 meter och en bredd av 6 meter (tabell 9).

Hus I

Delar av fyra väggar fanns bevarade i form av syllstensrader (A51415 och A57031). Huset har haft en rektangulär form med en längd av 10 meter och en bredd på 6 meter. Den södra syllstenraden var överlagrad av stenar och där fanns troligtvis två syllstensrader, den södra hörde sannolikt till hus J (tabell 9).

Hus J

Huset identifierades genom en syllstensrad (A57586) som hade en längd på cirka 4,6 meter och med en stenstorlek av cirka 0,8 meter. Denna syllstensrad representerar husets västra vägg. Det är troligt att vad som mättes in som södra delen av Hus I representerar läget för Hus J:s norra vägg (tabell 9).

Hus K

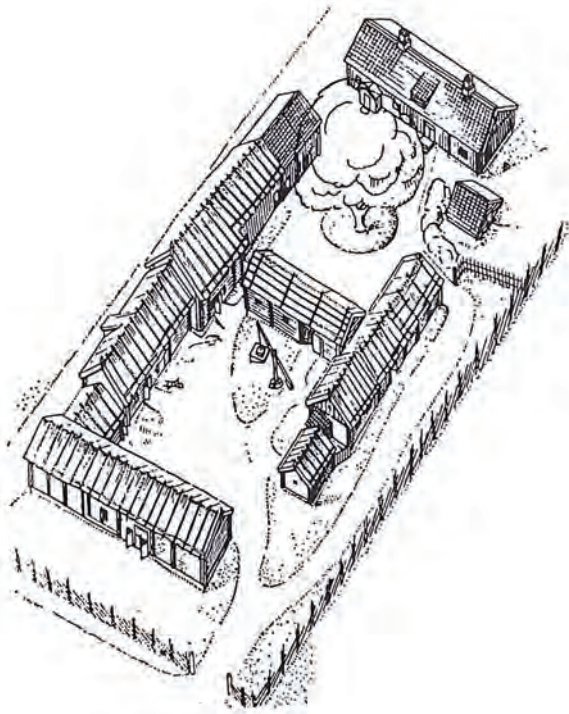
En välvgränsad stenpackning (A57586) av mindre natursten (stenstorlek 0,25 m i diam, ej huggna). Inga syllstensrader kunde urskiljas utan hela ytan är täckta av sten (tabell 9). Keramik daterad till 1500-tal, F21, påträffades nära syllstenarna. Norr om huset har lera påförts (lager A7864).

Hus	Norra väggen	Västra väggen	Östra väggen	Södra väggen	Övrigt
Hus H	A51501	A51501	A51501	A51501	-
Hus I	A57031	A51415	A51415	A51415	-
Hus J	Ev del av A57031	-	A57586	-	-
Hus K	-	-	-	-	Består av stenpackning A54995

Tabell 9. Ingående kontexter i husväggarna.

Kommentarer till huslämningarna

Husen i husläge A var uppförda på en höjd och avsikten därmed var sannolikt att huset skulle exponeras i närområdet. Husen har uppskattningsvis varit 10–12 meter långa och haft mellanväggar. Byggnaderna har sannolikt varit parstugor och haft funktion som mangårdsbyggnader på gården. Från mangårdsbyggnaden har gården sträckt sig vidare söderut och gårdstypen har sannolikt varit en centralsvensk gård (figur 65). En sådan gård var uppdelad i en mangård och en fägård som ibland kunde åtskiljas av en byggnad, till exempel en bodlänga eller ett stall (se t.ex. Bringéus 1979:312f.). Husläge A har alltså varit en del av mangårdsdelen. Gården har sträckt sig vidare söderut och där har sannolikt fägården legat, denna del benämns i rapporten husläge B och där fanns rester av fyra hus.

Figur 65. Här ses en plan som visar bebyggelsestrukturen på en centralsvensk gård. Gården var indelad i två delar och upp till ses mangården och ned till fägården. Ibland kunde gårdsdelarna åtskiljas av en byggnad (efter Bringéus 1979). Husläge A representerar mangårdsbygganden och söder därom i husläge B har gårdens övriga hus funnits.

Det uppfattas finnas lämningar av fem hus, Hus A–E, på varandra i Husläge A. Det är anmärkningsvärt att där var så pass många huslämningar på varandra. Vid undersökningar på landsbygden brukar i allmänhet endast påträffas ett eller ett par hus på varandra och ofta påträffas kulturlager som skiljer husen åt (Ljung 2006, Bäck m. fl. 2008 och Beronius & Hamilton 2010). På vissa platser kan det vara så att om det skulle uppföras en ny huvudbyggnad så uppfördes den intill en tidigare huvudbyggnad. Om det var bebyggelsekontinuitet på en gård så var det praktiskt att uppföra ett nytt hus intill det tidigare och sedan flytta in i nya huset. Man kan fråga sig varför det i Gårdskäl fanns behov av att anlägga flera olika syllstensrader på varandra. Husen uppfördes på en höjd, delvis på berget, och det har inte varit en kulturlagertillväxt som motiverat att anlägga nya syllstensrader till följd av att äldre syllstenar täckts av kulturlager. Då ett nytt hus skulle uppföras borde det ha varit möjligt att återanvända äldre syllstensrader och vid behov förbättra sådana grundläggningar. Den rikliga tillgången på stenar i intilliggande gravfältet medförde att det var enkelt att insamla stenar då nya hus skulle uppföras. En möjlig förklaring till att det anlades flera olika syllstensrader intill och på varandra skulle kunna vara att de äldre stenraderna fick funktion som terrasser och gav stabilitet till de nya husen som uppfördes på höjden. Förekomsten av de bearbetade stenarna antyder symboliska handlingar i samband med byggandet.

De södra syllstensraderna i Hus C och Hus D var eldpåverkade vilket kan indikera att de byggnaderna har brunnit, vilket också bekräftas i brandlager A52647 och A57914. För övrigt var det antagligen så att man återanvände delar av väggar och tak från äldre hus då nya hus skulle uppföras på platsen. I sydvästra hörnet av Hus C fanns ett stolphål och huset har sannolikt varit uppfört i skiftesverk och det är möjligt att även de andra husen i husläge A har varit uppförda i skiftesverk.

Övriga lämningar

Nedan redovisas övriga anläggningar inom delområde 2 som tolkas tillhöra fas 6 (figur 43 och 66). Sex stolphål (A55736, A55618, A56750, A54585, A54572, A54485) formar tillsammans en vinkel. Tegel och yngre rödgods påträffades i fyllningen till ett av stolphålen. Tegel noterades även på ytan i fyra av de andra stolphålen. Då tegel och rödgods noterades både på ytan och i fyllningen av ett av stolphålen kan det röra sig om rester av en byggnad relaterad till syllstenshusen.

Många av groparna har en oklar funktion men fem gropar med tegel i fyllningen kan antas tillhöra fas 6, syllstenshusen eller fas 7, 1900-talslämningarna.

En avlång större grop, A57756, är grävd igenom en rektangulär grop, A56777. På ytan av den yngre gropen A57756 påträffades vid rensning bränd lera och en sländtrissa i ben, F58. I den äldre gropen A56777 hittades bladet av en järnkniv, F119, men även tegel och bränd lera. Detta tyder på att groparna inte är av någon hög ålder.

Detta gäller även för den fragmentariska stenraden A60507, påträffad nordväst om syllstenshusen. Det skulle kunna vara rester av en stenläggning kring husgrunderna. Stensamlingarna A53604 och A59138 är troligtvis utrasade stenar från husgrunderna. I den senare påträffades rödgods och tegel.

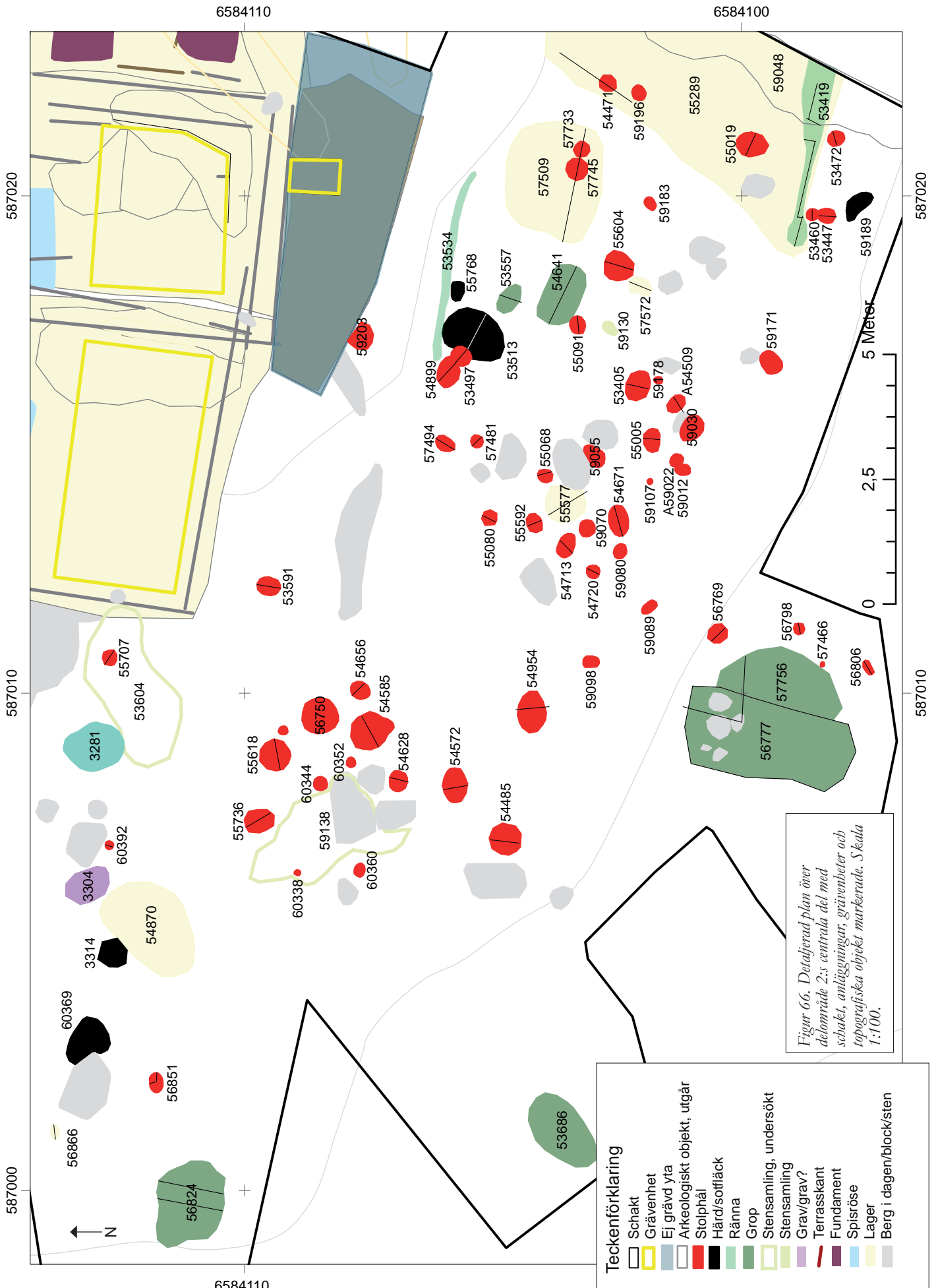
Stratigrafin i området är begränsad vilket också avspeglas i antalet dokumenterade lager. Lagren har tolkats som avfallslager, brandlager, golvlager, konstruktionslager, raseringslager och utjämningslager i syllstenshusen. De flesta lager, samt spismurar och fundament, redovisas därför i beskrivningen av syllstenshusen ovan. Söder om syllstenshusen fanns två utjämningslager som överlagrade varandra, A59048, innehållandes tegel och yngre rödgods (F87) daterade till 1800-tal, samt det underliggande A55289. Detta lager överlagrade ränna A53419 som innehöll bränd lera och tegel. Fyllningen i rännan är identiskt med det överliggande lagret A55289. A54870 är ett mindre avfallslager innehållandes brända djurben och en större mängd yngre rödgods, bland annat tre skärvor från ett silkär, F20, som har daterats till 1500-tal. I söderslätten framkom påförda lermassor, A7864. På grund av dess karaktär tolkades leran inledningsvis som opåverkad undergrund, men då tegel och yngre rödgods påträffats djupschaktades området och man kunde konstatera att lera påförts i slätten för att jämna ut marken. Under den påförda leran framkom opåverkad undergrund (lera).

Fas 2 – Boplatslämningar

Inom delområde 2 framkom omkring 80 boplatsanläggningar samt tre gravar (figur 66). De tre gravarna beskrivs kortfattat här men diskuteras mer utförligt i gravkapitlet.

Boplatslämningarna består till största del av stolphål, cirka 70 stycken. Av dessa har 40 undersökts (varav sex stycken tillförts fas 6, se ovan). Vidare dokumenterades tre härdar och en ränna. En anläggningar har tolkats som grop/ugn. Fyllning och nedgrävning förefaller i stort vara samtida, eller åtminstone tillhöra samma kronologiska fas.

Stolphålen grupperar sig med en antydning till nordväst-sydöstlig riktning men inga bockpar har identifierats. En möjlig väggränna, A53534, har en delvis annan sträckning. Flera stolphål har stenskonung och en diameter på över 0,50 meter samt ett djup på cirka 0,30 meter. Sannantaget är det sannolikt att stolphus kan påträffas här vid en särskild undersökning.

Figur 66. Detaljerad plan över delområdet 2:s centrala del med schakt, anläggningar, grävnenheter och topografiska objekt markerade. Skala 1:100.

Härd A53513 är ¹⁴C-daterad till folkvandringstid (340–540 e.Kr., kal 2 sigma). I härden påträffades även förhistorisk keramik (F52). Anläggningen skars delvis av stolphål A53497. Härd A55768 (ej undersökt) är mindre (0,28×0,45 m) med mycket sot och kol i ytan. Det går inte att utesluta att det rör sig om ett stolphål med sotfyllning.

Grop A54641 innehöll en avsevärd mängd bränd lera och lerklining (F76). Gropen var grund och centralt i den fanns en mindre stenpackning kring vilken den brända leran påträffades. Den brända leran tolkas härröra från en överbyggnad, möjligen en ugnskonstruktion.

Tre gravar framkom i krönläge inom område 2 varav en är undersökt (A3304). Störst och placerad på högsta krönläget är stensättning A3321. Graven är mycket skadad av sentida bebyggelse och uppskattas vara omkring nio meter i diameter. Ett sökschakt har grävts i graven där en sentida källare sedan tidigare grävts ner. Ett sotlager, A54377, framkom under stenpackningen och tolkas vara bevarade rester efter brandlager.

Grav A3304 var 0,65×1,00 meter i diameter och markerad ovan mark med en 0,80 meter hög sten. I brandlagret fanns fragmentariska rester efter en gravurna med brända ben från människa, häst och hund.

Stenpackning A3281 är 1,25×1,00 meter stor och består av knappt tio tätt lagda stenar.

Därtill finns två anläggningar, båda sotlager, som skulle kunna vara associerade till gravarna. Det är osäkert vad de representerar. Sotlagret A60369 är 0,90×0,80 meter stort med sot och kol i ytan. Placeringen intill ett stenblock gör att denna anläggning eventuellt också är en brandgrav. Inga ben framkom vid rensning men närheten till grav A3304, som också var markerad med ett stenblock, gör att man inte kan utesluta möjligheten att sotlagret är ett möjligt brandlager. Intelligande sotlager A3314 innehöll mycket små fragment av brända ben. Fragmenten var så små att de inte gick att samlas in. Det är möjligt men inte säkerställt att A3314 utgör ytterligare en grav.

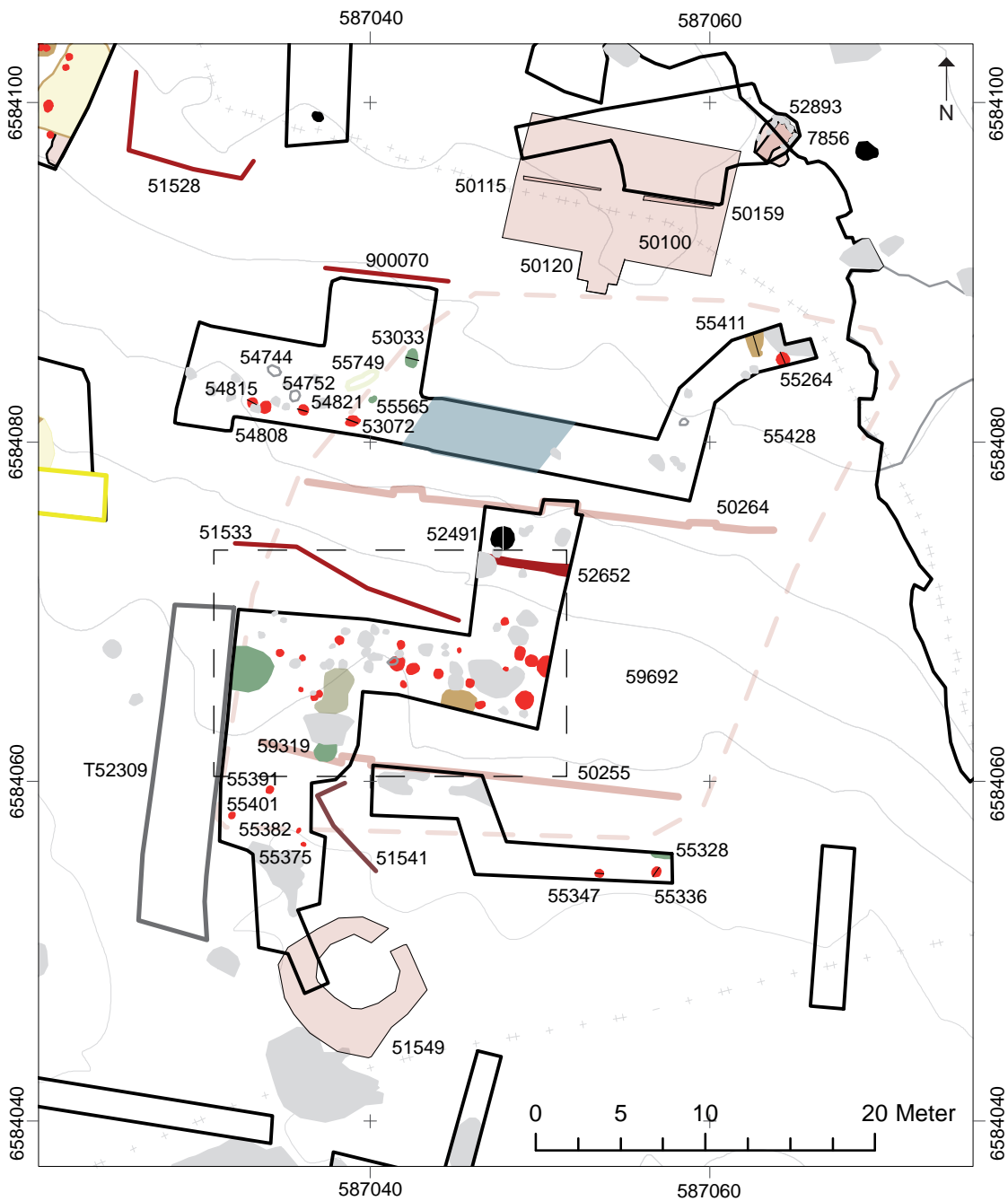
Delområde 3 med angränsande ytor

Fas 7 – Sentida lämningar

Norr om delområde 3 finns en modern husgrund (A50100) med mellanväggar och trappa av cement (A50115, A50159 och A50120). Söder om husgrunden finns två stensatta terrasser (A50255 och A50264), nergrävda i utjämningslager A59692. Utjämningslagret består av homogen matjord med inslag av stenblock och uppgår som mest till cirka 0,50 meter (Figur 67). Den lägre terrassen (A50255) har en höjd på 1,20 meter och vilar på berggrunden. Söder om denna terrass har man grävt ur, sannolikt för att förstärka intrycket av terrasseringen. Huset och terrasserna sammanfaller både med Ekonomiska kartan från 1957 och Hellmans kartering över gravfältet från 1930-talet.

Ytterligare tre stensatta terrasser karterades, samtliga synliga ovan mark (A51528, A51533 och A900070). En finns i område 2 men redovisas här tillsammans med övriga tre terrasser. De liknar varandra och består av större block 0,50×0,40 meter stora. Sannolikt är de sentida och hör till samma fas, det vill säga fas 7.

Söder om bruksvägen finns rester efter en ladugårdsgrund, A57895, markerad på Häradsökonomiska kartan (c.1900) och Hellmans gravkartering från 1930. På Ekonomiska kartan (1957) syns fortfarande ladugården som en kortare byggnad samt ytterligare en ekonomibygnad vilken sammanfaller med en karterad cementmur A59859 (figur 7, sid 15).

Teckenförklaring

- Schakt
- Ej grävd yta
- Sentida konstruktion
- Sentida konstruktion
- Arkeologiskt objekt, utgår
- Stolphål
- Härd
- Grop
- Stensamling, undersökt
- Terrasskant
- Terrasskant
- Stenrad
- Vägbank
- Störning
- Berg i dagen/block/sten

Figur 67. Plan över delområde 3 med schakt, anläggningar och topografiska objekt markerade. Den streckade figuren visar den förmodade utbredningen av ett påfört jordlager, A59692. Anläggningar inom det svarta streckade området redovisas i figur 69. Skala 1:400.

Tre vägbankar är synliga ovan mark och två av dem är markerade på Ekonomiska kartan från 1957. Båda utgår från bruksvägen och leder ner till platserna för ovan beskrivna ekonomibyggnad/cementmur A59859 och ladugården (figur 7, sid 15). Den förstnämnda har tydligt uppbyggda kanter av huggen sten. Den tredje vägbanken, T52309 (figur 67), leder upp till det sentida huset med cementtrappan. Även denna vägbank var uppbyggd av huggna stenblock. Områdena öster och väster om vägbanken var urschaktade.

A51541 är en stenrad synlig ovan mark som större natursten, strax öster om vägbank T52309.

Fas 3 – Boplatslämningar

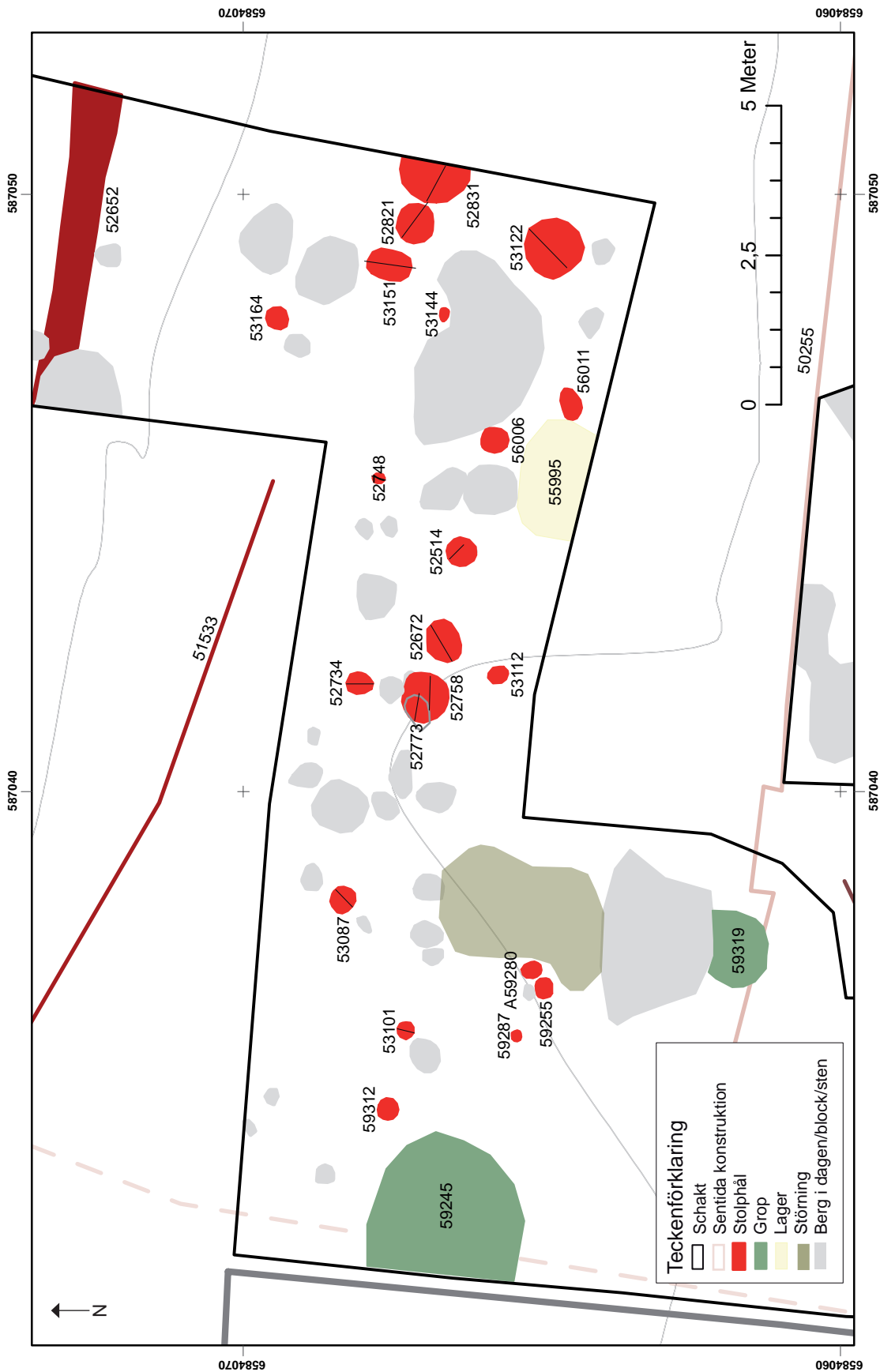
I schakten inom delområde 3 finns cirka 30 stolphål, fyra gropar, en härd och två lager. En stor del av dessa anläggningar ligger under det sentida utjämningslagret A59692. Totalt 11 av boplatsanläggningarna undersöktes. Flera stolphål är större, stenskodda, förhållandevis djupa och ligger i rad till exempel A52821, A52831 och 53122 (figur 68 och 69) och kan utgöra västra delen av ett stolphus. Stolphål A52831 har ¹⁴C-daterats till vendeltid, 540–770 e.Kr. (kal. 2 sigma), alltså fas 3 i den allmänna kronologin för Gårdskäl.

Norr om dessa stolphål finns en härd A53947 samt en terrasskant (A52652, ej synlig ovan mark). Terrasskanten bestod av mindre stenar, 0,10–0,30 meter i diameter, i östvästlig riktning. En planare yta väster om terrasskanten indikerar att terrassen fortsätter cirka 4 meter. Det är möjligt att denna terrasskant har en förhistorisk datering, men det är oklart om den har något samband med det tidigare nämnda sannolikt vendeltida stolphuset.

I det norra schaktet inom område 3 finns ett mindre antal gropar och stolphål. Två av stolphålen var stenskodda, A54815 och A54821. Här undersöktes även enstenssamling, A55749, i en naturlig svacka. Både funktion och datering avstenssamlingen är oklar.

Figur 68. Stolphål A53122. Foto från norr av Shokhan Maroof.

Figur 69. Detaljerad plan över delområde 3:s centrala del. Skala 1:100.

Fynd

Fyndmaterialet från bytomten är begränsat vilket kan bero på att majoriteten av vardagsföremålen sannolikt varit tillverkade i trä. Rödgoods och bränd lera dominerar antalsmässigt. Kritpipor, förhistorisk keramik samt brända och obrända ben återfinns i mindre omfattning. Enstaka brynen, bössflintor, mynt, sländtrissor samt en pilspets påträffades också (tabell 10 och bilaga 8).

De flesta fynden har samlats in från husläge A inom delområde 2. En stor majoritet av fynden kan kopplas till slutna kontexter som lager i syllstenshusen eller fyllningar till anläggningar. Enstaka fynd framkom dock som lösfynd vid schaktning eller rensning. De brända benen från brandlager A3304 ingår formellt i gravfältets fyndlista men presenteras nedan.

Ett stort antal recenta fynd påträffades vid undersökningen, dessa tillvaratogs inte i allmänhet utan noterades istället i textbeskrivningen.

Sakord	Material	Vikt (g)	Antal fragment	Delområde
Avfall	Bränt ben	28	52	1, 2, 3
Avfall	Obrända ben	58	18	2
Avslag/avfall	Kvarts	4	1	1
Avfall	Slagg	30	8	2,3
Bryne	Bergart	417	4	2, 3
Bränd lera, lerklining	Bränd lera,	1485	952	1, 2, 3
Bössflinta	Flinta	12	3	2
Fodring	Bränd lera	13	3	1, 2, 3
Fönsterglas, buteljglas	Glas	77	4	2
Kritpipor. Huvuden och skaft	Keramik	145	30	2
Kärl, kruka, fat, krus	Keramik (fajans, flintgods, stengods, yngre rödgods)	1034	85	1:2, 2:33, 3:3
Kärl	Keramik (förhistorisk)	121	25	1, 2, 3
Löpare	Bergart	1193	1	1
Mynt	Metall		3	2
Pilspets, kniv	Järn	55	2	2
Sländtrissa	Obrända ben	26	2	2

Tabell 10. Registrerade fynd tillvaratagna inom bytomten.

Delområde 1

Förhistorisk keramik

Förhistorisk keramik påträffades i fyra anläggningar. Från härd A7701 tillvaratogs sju små kärlfragment, F4. I lager A50396 och på ytan av intilliggande ränna A51714 tillvaratogs likartad keramik (F2 och F3) som den som påträffades i härd. En skärva (F1) påträffades i stolphål A52375. Stolphålet har utifrån karaktär och fyllning tolkats som "historisk" och fyndet är således i en sekundär kontext.

Rödgoods

Endast en skärva rödgods hittades som är äldre än 1800-tal (F5).

Bränd lera

Tre fynd av bränd lera tillvaratogs från område 1 (F40, F47 och F79). Sannolikt rör det sig om fodring av något slag. Fragmenten är små och inte förhistoriska. Lerklining påträffades på ytan av stolphål A51729.

Löpare och kvartsavslag

På den sentida stenpackningen A51360 fann man vid rensning en löpare (F81) och ett kvartsavslag (F78). Hur dessa fynd har hamnat i denna sentida miljö är oklart men de kan komma från det överliggande gruslagret A50419, som bestod av rullstensgrus.

Delområde 2

Rödgoods

Fyndmaterialet från område 2 (och hela bytomten) domineras av yngre rödgods från avfalls/raseringslager A53570 och A53583 vid husläge A. De flesta skärvor härrör från förvarings- och matberedningskärl (krukor och grytor) men även serveringskärl förekommer (fat, krus och kannor). Keramiken dateras till 1600-talets andra hälft, en mindre del från 1700-talets början och ett fåtal från 1700-talets slut. I dessa lager finns också flintgods och stengods som daterats till 1700-talets slut och 1800-talets början (bilaga 10).

Två skärvor yngre rödgods skiljer sig från de övriga i karaktären, de har en knottrig yta och är grönglaserade på insidan (F21 och F22). Dessa kan dateras till 1500-tal. F22 påträffades i ytan av ett sentida uppbyggd vall (A52846) som sannolikt hör ihop med husgrund F och G, och påträffades således i en sekundär kontext. F21 är ett lösfynd i schakt 57668 nära hus K. Ytterligare tre skärvor från ett silkärl har en datering till 1500-tal (F20). De påträffades i ett avfallslager strax väster om husläge A.

Förhistorisk keramik

I område 2 framkom två skärvor (F52) i härd A53513 (figur 70).

Bränd lera

De flesta fragment med bränd lera är odefinierade bitar, men i fyndpost F76 finns lerklining med tydliga avtryck. Den brända leran och lerkliningen påträffades i grop A54641. I denna grop fanns en avsevärd mängd bränd lera som troligen härrör från en överbyggnad.

Figur 70. Förhistorisk keramik (F52) från härd A53513. Foto av Erica Strenghom.

Figur 71. Kritpipor F42, F43 och F46 från avfalls/raseringslager. Foto av Erica Strengbom.

Kritpipor

Kritpipor (8 fyndposter) påträffades som lösfynd i avfalls- och raseringslagren A53570, A53583 och A53584, samtliga inom husläge A (figur 71). Totalt har fyra huvuden och delar av 23 skaft påträffats. Formen och storleken på piporna ger en generell datering till 1700-tal men det flesta var kraftigt eroderade och det var svårt att urskilja om det funnits dekor eller stämpel för en mer exakt datering. Endast en pipa, F45, från avfallslager A53570 hade ett urskiljbart klackmärke krönt N3 och kan utifrån det dateras till perioden 1739-1759.

Osteologiskt material

Över två kilo obrända djurben samlades in från avfalls/raseringslager 53570 och 53583 vid husläge A i område 2. De har analyserats osteologiskt men i enlighet med undersökningsplanen, inte registrerats. I lager A53583 fanns ben från får/get, gås, höna, gris och nöt (slaktavfall). Där fanns också ben från gnagare. I lager 53570 hittades ett liknade benmaterial men också fiskben från gädda eller torsk. Benen i båda lagren hade gnagspår vilket visar på att området legat öppet (bilaga 9).

276 gram brända ben tillvaratogs i brandlager A3304 (F606-610). Av dessa har 26 gram artbestämts till människa, häst och hund. Maximal storlek på fragmenten är 3,5 cm, medelstorleken är cirka 1,5-2 cm. Materialet var välbränt.

12 gram brända ben tillvaratogs från avfallslager A54870 (F73, höns och får/get).

Sländtrissor

I benmaterialet finns också bearbetat ben i form av två dekorerade sländtrissor F55 och F58. Den ena sländtrissan kom från raseringslager A53583 och den andra sländtrissan påträffades på ytan av en grop A57756.

Slagg

Ett fragment slagg påträffades i brandgrav A3304 (F698).

Bryne

Ett skifferbryne (F57) påträffades i raseringslager A53570, och ett nålbryne (F56) även det av skiffer, tillvaratogs från raseringslager A53583 i område 2.

Glas

Glasmaterialet från bytomten består av fyra fyndposter. Fönsterglas F50 samt buteljglas F48 och F49 kommer från raseringslager A53583. Den fjärde posten, fönsterglas, påträffades som lösfynd kring stensättning A3321.

Bössflinta

Från raseringslager A52583 tillvaratogs tre stycken bössflintor, F54.

Mynt

Inom husläge A hittades tre mynt. Från avfalls/raseringslager A53583 insamlades ett 1 öres mynt från Johan, hertig av Östergötlands tid, präglat år 1617 (F83) och ett 1 öres mynt från Ulrika Eleonora, präglat 1719/20 (F85). Från konstruktionslager A53571 tillvaratogs ett 1/6 öres mynt från Karl XI tid, präglat år 1666 (F84).

Pilspets

I spismur A55777 (i hus A, husläge A) hittades en fyrsidig pilspets av järn (F119). Pilspetsen är drygt sju centimeter lång inklusive tånge.

Kniv

En kniv av järn (F119) påträffades i grop A56777. I samma grop påträffades även tegel och bränd lera.

Bearbetad sten

Fem bearbetade stenar framkom vid rensning av syllstensraderna i husläge A. Stenarna ligger kvar i sina kontexter och saknar därför fyndnummer. De ingår i syllstensrader till hus C (två st), D eller E samt i fundament A55968. För en mer detaljerad beskrivning av stenarna se beskrivningen för husläge A ovan.

Delområde 3

Förhistorisk keramik

I stolphål A52831 framkom förhistorisk keramik i form av en bottendel (F41). Enstaka skärvor rödgods påträffades som lösfynd. Viss förekomst av bränd lera.

Bryne

Ett mindre bryne av sandsten (F68) påträffades på ytan av stolphål A53122.

Slagg

Sju fragment slagg påträffades i stolphål A52821 (F67).

Övriga ytor

Kring rasmassorna från en sentida ladugård söder om bruksvägen påträffades ett bryne, F86.

Analyser

Nedan beskrivs kortfattat resultaten från makrofossil-, vedarts- och ¹⁴C-analyser samt keramik- och osteologisk analys. Kompletta analysrapporter redovisas i bilaga 9-13.

Makrofossilanalys

Tre makrofossila prover har analyserats i syfte att bestämma förekomst av makrofossilt material. Två av proverna samlades in från stolphål A54572 i område 2 och stolphål A53122 i område 3. Båda proverna innehöll förkolnade skalkorn, vilket påvisar odling av detta sädeslag. Stolphålet i område 3 innehöll även frön från kulturmarksväxterna kråkvicker, småsnärjmåra och våtarv. Dessa örter representerar en öppen kulturmark och kan härstamma från det gårdstun som boplotsresterna innebär. De kan dock även härröra från betesmark och, men mindre troligt, från åkrar. Det tredje provet som analyserades samlades in från härd A7701 i område 1. Provet innehöll inga växtrester utöver träkolsfragment (bilaga 11).

Anläggning	Obest. sädeskorn	Skalkorn	Kråkvicker	Våtarv	Område
Härd A7701	-	-	-	-	1
Stolphål A53122	1	4	2	1	3
Stolphål A54572	-	2	-	-	2

Tabell 11. Resultat från makrofossilanalysen.

Vedartsanalys

Åtta vedartsprover har analyserats. Proverna är insamlade från fyra härdar, tre stolphål och ett sotlager och innehöll trädslag från björk, en, ek och tall. Innehållet i stolphålen A52831 och A55336 kan vara förkolnade rester av stolpen men den senare innehöll även kol från en vilket visar att ursprunget till kolet kan vara något annat (bilaga 12).

¹⁴C-analys

Fyra prover analyserades varav tre kolprov och ett bränt ben. Två av kolproverna gav dateringar till folkvandringstid. Det rör sig om härd A7701 i område 1 och härd A53513 i område 2. Det tredje kolprovet, från stolphål A52831 från område 3, daterades till vendeltid. Det brända benet samlades in från botten av spismur A55777 i hus A. Benet fick en vid datering till 1690-1960 e. Kr. (kal 2 sigma). Det är möjligt, men mindre sannolikt, att benet är samtida med det rödgods som påträffades i och vid hus A-E, då knappt 25 % sannolikhet, kalibrerat med 2 sigma, ligger inom spannet 1690–1730 e.Kr. Mer troligt är benet sentida. (bilaga 13).

Anl.nr	Omr	Anl.typ	Art	Lab nr	Datering BP	Kal 1 sigma	Kal 2 sigma
A7701	1	Härd	Ek	Ua-44728	1602±30	410-540 e.Kr. 400-540 e.Kr.	400-540 e.Kr.
A52831	3	Stolphål	Ek	Ua-44727	1327±31	650-770 e.Kr. 640-770 e.Kr.	640-770 e.Kr.
A53513	2	Härd	Björk	Ua-44726	1628±30	380-530 e.Kr. 340-540 e.Kr.	340-540 e.Kr.
A55777	2	Spismur	Däggdjur (obränt)	Ua-44669	58±32	1690-1920 e.Kr.	1690-1960 e.Kr.

Tabell 11. Resultat från makrofossilanalysen.

Osteologisk analys

Den osteologiska analysen genomfördes av osteolog Agneta Ohlsson (bilaga 9). I enlighet med undersökningsplanen analyserades materialet extensivt i fält med ambitionsnivå att fastställa artsammansättning och anatomisk fördelning. Sammantaget analyserades 2278 gram ben insamlat från avfalls/raseringslagren A53583 och A53570 samt avfallslager A54870 (F82). Därtill insamlades 276 gram brända ben från brandlager A3304 (F606-611). Dessa ben utgjordes av människa, häst, hund samt oidentifierade ben och redovisas tillsammans med övriga gravar i gravkapitlet.

Merparten av materialet utgjordes av obrända ben. Endast knappt 15 gram av de drygt två kilo ben som insamlats, utgjordes av brända ben. Av dessa fanns 12 gram i A54870.

Identifierade arter är nötboskap, tamsvin, får/get, höns, gåsfågel, gädda, fisk och gnagare. Artsammansättning för de båda avfalls/raseringslagren var densamma, med undantag för fragment av gädda som endast förekom i A53570 och gnagare som endast fanns i A53583. I A54870 förekom höns och får/get.

Det förekommer en övervikt av matavfall från nöt och svin, även om slaktavfall också är representerat. Bendelar av får/get däremot fördelade sig relativt lika mellan mat- respektive slaktavfall. Benslag av fågel och fisk (höns, gås, gädda) bestod främst av från köttrika bitar det vill säga matavfall. Det finns också flera exempel på att får/get, svin och nötdjur har slaktats unga.

De obrända benen från raserings/avfallslagren A53583 och A53570 kan knytas till husläge A men inte till något specifikt hus och benen har efter analys gallrats ut.

Enstaka obrända och brända ben har påträffats i gropar och stolphål inom delområde 2 och 3 (F69-73, F75).

Keramikanalys

34 fyndposter analyserades i daterande syfte (bilaga 10). Materialet bestod av rödgods, stengods, fajans och flintgods. De flesta skärvorna har påträffats vid husläge A inom område 2 och utgör rödgods. Tidsmässigt ligger den absoluta majoriteten av skärvorna i 1600-talets andra hälft och en bit in i 1700-talet.

Fynden F21, och F22 från område 2 är skärvor som kan vara äldre än den generella dateringsbilden. Skärvorna är små och en är troligen sekundärbränd, men de har en för 1500-talet mer karakteristisk glasyr med en djupgrön knottrig nyans med synliga inklusioner som passar väl samman med keramik från 1500-talets slut. Det finns ytterligare en skärva av äldre karaktär, det är fynd F20 från avfallslager A54870 (delområde 2), som består av tre skärvor från ett silkärl där sammanlagt tre hål kan observeras. Skärvorna har klar glasyr och är i övrigt av liknande karaktär som de ovan beskrivna.

Materialet kan allmänt sägas vara för fragmenterat och delvis eroderat för att en grundlig analys av dekorer ska låta sig göras, det vill säga det går inte att dra några slutsatser om vilka dekorer, och dekorkombinationer, som finns och därmed inte heller gruppera dem kronologiskt för att erhålla en finare datering av de enskilda kontexterna. Det råder dock ingen tvekan om att den absolut största delen är från 1600-talets andra hälft, samt en mindre andel från 1700-talets första hälft och ett fåtal från 1700-talets slut.

Dateringar

Sammanlagt föreligger resultat från fyra ¹⁴C-dateringar, fynddateringar samt viss stratigrafi. Tre huvudfaser kan urskiljas: yngre järnålder, efterreformatorisk tid samt modern tid.

Delomr.	¹⁴ C	Fynd	Stratigrafi
1	Härd A7701: 340-540 e.Kr.	Förhistorisk keramik: järnålder (F1-F4) Rödgoods	Enstaka anl. nedgrävd i äldre anl.
2	Härd A53513: 400-540 e.Kr.	Förhistorisk keramik: järnålder (F52), Rödgoods 1500-1800-tal, Mynt 1617-1719/20 (F83-85), Kritpipor 1700-tal	Syllstenshus A-E överlagrar varandra. Enstaka anl. nedgrävd i äldre anl.
3	Stolphål A52831: 640-770 e.Kr.	Förhistorisk keramik: järnålder (F41)	-

Tabell 13. Dateringar från bytomten.

Fas 2 och 3 – Folkvandringstid och vendeltid

De äldsta dateringarna inom bytomten går tillbaka till folkvandringstid. Kol från härd A7701 i område 1 och härd A53513 i område 2 har analyserats till 340–540 e.Kr kal. 2 sigma respektive 400-540 e.Kr kal. 2 sigma. Ett tredje kolprov, insamlat från stolphål A52831 från område 3, har daterats till vendeltid. Förekomst av förhistorisk keramik med allmän järnålderskaraktär styrker ¹⁴C-dateringarna.

Fas 6 – Efterreformatorisk tid

Det finns i dagsläget inga fynd eller konstruktioner som tyder på att platsen bebotts under medeltiden utan det är troligen ett brott i platskontinuiteten. Enstaka skärvor rödgoods, F20-F22 från område 2, är skärvor som har en för 1500-talet mer karakteristisk glasyr med en djupgrön knottig nyans som passar väl samman med keramik från 1500-talets slut. F20 härrör från ett silkärl. Fynden påträffades inte inom utbredningen av syllstenshusen, men antagligen indikerar fynden att det fanns bebyggelse inom husläge A under 1500-talet. Inga belägg finns för att husen var äldre än 1500-talet.

Tidsmässigt ligger annars den absoluta majoriteten av rödgodset i 1600-talets andra hälft, en mindre andel härrör från 1700-talets första hälft och ett fåtal skärvor från 1700-talets slut. De flesta skärvorna daterar husläge A inom område 2. De enskilda husen i husläge A är inte daterade, men där var rester av fem på varandra överlagrade hus. De daterande fynden, kritpipor, porslinet, fajansen och det yngre rödgodset med kärlformerna skålar och fat med piperedekor visar på en datering till 1600–1800-talen. Inom utbredningen av husen påträffades tre mynt. Två stycken samlades in från avfalls/raseringslager A53583 och är präglade 1617 samt 1719/20. Det tredje myntet kom från konstruktionslager F53571 vid Hus A och är präglat år 1666. Kritpiporna ger utifrån form och storlek en generell datering till 1700-tal. En kritpipa kan utifrån en klackstämpel närmare dateras till perioden 1739–1759.

Fas 7 – Sen tid

Byggnadskonstruktioner i cement förekommer inom stora delar av område 1 samt norr om område 3. Inom område 3 finns även stensatta terrasser samt ett påfört utjämningslager i vilket recent fönsterglas påträffades. Det grävdes i kulturlagret innanför syllstensraden i Hus F (omr 2) och där påträffades fynd från 1900-talet. Den södra syllstensraden i Hus F bestod av stenar som var huggna vilket även indikerar en datering till 1900-talet. Hus G är yngre än Hus F och dateras till 1900-talet genom förekomst av betong och en borrad sten i fundamentet.

Övriga recenta fynd som exempelvis porslin, takpannor, skrinna och stänkskärm visar på platskontinuitet till 1900-talet.

Stratigrafi

Gårdskäl har utnyttjats under lång tid och aktiviteter från olika tider har lämnat många arkeologiska spår. I ett sådant sammanhang kan man förvänta sig en komplicerad stratigrafi. Bebyggelsen från 1800- och 1900-talet, fas 7, har dock påverkat och skadat stora delar av de äldre lämningarna. I samband med uppförandet av de sentida husen har man grävt ur, fyllt igen och jämnat ut stora delar av bytomten, vilket var tydligt både i område 1 och 3. Det gör att den vertikala stratigrafien var begränsad och mindre komplicerad än förväntat.

Den horisontella stratigrafien över bytomten är dock mer komplicerad. Vid delområde 2 framkom lämningar från olika faser, fas 7 (1900-tal), fas 6 (1600-1800-tal) respektive fas 2 (folkvandringstid) på samma nivå och inom delområde 1 fanns lämningar från fas 7 och fas 2 bredvid varandra.

Delområde 1

I delområde 1 har de sentida aktiviteterna helt förstört stora delar av området, framför allt söder och väster om stenpackning/husgrund A51360. Det är mycket troligt att eventuella äldre kulturlager och anläggningar har blivit bortgrävda. Den kraftiga stenpackningen A51360 var grävd ner till ett djup av 0,90 meter och utfyllnadslagret A50419 söder om stenpackningen, som består av grus och block, är över 1 meter tjockt.

Det är framför allt i den norra och östra delen som förhistoriska boplatlämningar finns kvar. Men även här är området stört av sentida aktiviteter. Omrörda rasmassor blandat med matjord låg direkt på opåverkad mark i vilken de förhistoriska boplatlämningarna är nedgrävda. Gropar och stolphål med tegel i fyllningen framkom också på den här nivån. Sannolikt finns fler boplatlämningar under det sentida lagret A57829.

Delområde 2

Inom område 2 finns också partier som är omrörda av sentida aktiviteter, men det finns ändå tydliga spår kvar av att området kring krönet utnyttjats intensivt under flera tidsperioder. Koncentrationen av syllstensrader härrörande till fas 6 (husläge A med hus A-E), som överlagras varandra, visar på fem husfaser. Trots att golvlager endast var fragmentariskt bevarade i huslägets västra halva bekräftar lagerföljden flera bebyggelsefaser.

Det största sentida ingreppet är Hus F och G som anlagts över och i stensättning, A3321. Stensättningen är helt sonika återanvänd som husgrund. En sektion grävd i husgrundens källare visar på en tydlig stratigrafi där gravens stenpackning har plockats om och återanvänts som grund till de två sentida husen. Husgrunderna och stensättning är endast delundersökta, merparten av anläggningarna finns kvar och kan överlagras boplatlämningar.

Söder om syllstenshusen påträffades yngre lämningar nära och i vissa fall nedgrävda i förhistoriska boplatlämningar, vilket ytterligare pekar på att området utnyttjats intensivt.

Delområde 3

Område 3 omfattades av två sentida stensatta trädgårdsterrasser i det påförda utfyllnadslagret A59692. Lagret består av upp till 0,5 meter tjock homogen matjord utan urskiljbara lagerskillnader över de förhistoriska boplatlämningar som framkom direkt under. Sannolikt har den ursprungliga markytan grävts bort. Att urgrävning skett i delområdet är tydligt både i schaktvägg och markyta söder om den nedersta terrasskanten.

Utvärdering – Återkoppling till undersökningsplanen

Enligt kravspecifikationen från Länsstyrelsen var målsättningen att utreda fornlämningarnas omfattning, karaktär, stratigrafiska förhållande samt komplexitet beträffande kronologiska, rumsliga och kulturella sammanhang. För bytomten var Länsstyrelsens preciserade målsättning att förundersökningen skulle:

- Klargöra fornlämningens potential i ljuset av problemställningar som behandlats vid de senaste årens bytomtsundersökningar i östra Mellansverige
- Dokumentera markskador och lämningar efter sentida verksamheter samt värdera dessa skador/lämnings påverkan på äldre konstruktioner och lager.
- Undersöka, tolka och beskriva fornlämningens inre stratigrafiska struktur.
- Bedöma fornlämningens potential avseende naturvetenskapliga analyser genom analys av ett antal insamlade referensprover.
- Ge en tydlig och ingående värdering av fornlämningens kunskapsinnehåll.

I KM:s undersökningsplan angavs följande preciserade frågeställningar:

- Var inom den karterade bytomten har bebyggelsen legat under olika tider? Har omfattningen av bebyggelsen varierat med tiden?
- Det skriftliga källmaterialet antyder att det finns medeltida bebyggelse på platsen.
- Ligger denna bebyggelse inom exploateringsområdet och finns den på samma plats som 1600-talsbebyggelsen? Eller är det som senare analyser ofta visat mer i lägen nära den gamla åker- och betesmarken.
- Hur förhåller sig den eventuella medeltida bebyggelsen till gravfältet, har man tagit tagit hänsyn till gravarna eller har gravfältet bebyggts?
- Vilka byggnadsskick förekommer och kan man se en kronologisk utveckling?
- Har hantverk eller annan produktion bedrivits på platsen?
- Kan bytomtsimpedimentet ha tagits i anspråk redan under yngre järnålder?
- En social indelning kopplad till topografin har tidigare föreslagits: på tomtens krönläge låg huvudgården, i mellanzonen fähusdelen och längst ned trälbostäder. Kan en liknande social topografi ses i Gårdskäl?

Bytomtens omfattning, karaktär, stratigrafiska förhållande samt komplexitet beträffande kronologiska och rumsliga sammanhang, har fastställts och presenteras utförligt i rapporten ovan och kortfattat nedan. Många av de arkeologiska objekten saknar datering och den stratigrafiska analysen kan därför inte göra anspråk på att vara fullständig. Eftersom ärendet rör en förundersökning har vissa av framställningarna koncentrerats till delområden och objekt kategorier då stratigrafin inte varit känd i detalj.

Inom bytomten finns en förhistorisk boplats från folkvandringstid-vendeltid. Boplatsen är delvis samtida med gravfältet och ska ses i det sammanhanget. Dateringarna till folkvandringstid kan avspegla när höjderna tas i anspråk för bebyggelse men dateringar från undersökningen av gravfältet visar på att aktiviteter förekommit betydligt tidigare på platsen, så tidigt som yngre bronsålder – förromersk järnålder. Inga vikingatida dateringar har framkommit inom bytomtens område. Det kan dock inte uteslutas att några av de förhistoriska anläggningarna skulle tillhöra denna epok. Med tanke på det stora gravfältet kan ju en anknytande vikingatida bebyggelse förutsättas finnas i närheten.

Bebyggelse lämningar av en centralsvensk gård från efterreformatorisk tid har påträffats inom delområde 2. Inom delområde 1 har liknande bebyggelse dokumenterad på en geometrisk avmätning från 1646 inte återfunnits. Sannolikt har de grävts bort i samband med etableringen av den sentida bebyggelsen.

Bebyggelsens lokalisering i landskapet till de två höjderna verkar ha varit tämligen konstant över tid, från etablering under yngre järnålder till upphörandet på 1960-talet,

med undantag för medeltiden som inte finns representerat i materialet. En gradvis förskjutning österut av den historiska bebyggelsen har konstaterats inom delområde 2. Utbredningen av bebyggelsens bevarade lämningar har fastställts. Bevaringsförhållandena är tillfredsställande om än till ytan litet i delområde 1. Makrofossilanalysen har visat att bevarandegraden för makrofossilt material är god.

Bytomtens rumsliga och stratigrafiska relation gentemot gravfältet visar att den sentida bebyggelsen på bergryggen definitivt har inkräktat på gravfältets högsta krönläge, vilket omplockandet av stensättning A3321:s överbyggnad till husgrund är det tydligaste exemplet. Om detta förfarande är giltigt även för de intilliggande efterreformatiska bostadshusen får en eventuell särskild undersökning klargöra. Huruvida de två gravar som påträffades väster om syllstenshusen har varit kända eller ej när husen etablerades kring sekelskiftet 1500-1600 går i dagsläget inte att klargöra.

Frågan om social indelning kopplad till topografi har delvis kunnat besvaras. Huvudbyggnaden är lokaliserad till krönläge och fähusdelen till ett lägre topografiskt läge. Fyndmaterialet tyder på ett hushåll med ”normalekonomi”. Det finns inget som tyder på högreståndsmiljö. Huvudbyggnaden kan ha varit uppförd i skiftesverk. Spår efter hantverk och produktion är mycket få. Det rör sig om en grop, A54641, som troligen haft en överbyggnad av bränd lera samt två förekomster av slagg påträffade i brandgrav A3304 och stolphål A52821.

Så till sist några ord om varför inga spår av medeltida bebyggelse har påträffats. Det undersökta området uppvisar en avsaknad av medeltida lämningar, strukturer såväl som fynd. Det har gjorts ett relativt stort antal arkeologiska undersökningar i och utanför bytomter och det är relativt ovanligt att det påträffas medeltida bebyggelseämningar vid arkeologiska undersökningar inom bytomter. Däremot framkommer där ofta bebyggelse från 1600-talet och senare tid. Undersökningarna visar ofta att den medeltida bebyggelsen ligger nära bebyggelsen som markerats på de äldre kartmaterialen (se t.ex. Ersgård & Hällans 1996; Beronius Jörpeland 2010 s. 34, se även Fallgren 2006 s. 172 ff.). Ofta ligger den medeltida bebyggelsen ett stycke från bytomterna som är markerade på de äldre kartorna och förklaringen till det är de flesta byar saknade bytomter till följd av att de inte var reglerade. I Mälardalen reglerades vissa byar under hög- och senmedeltid, men ett stort antal reglerades först under 1600- och 1700-talen (Göransson 1980; Sporrang 1985). I kartmaterialet ser man dock att gårdar som ligger ensamma har vad som kan kallas en ”hustomt”, det vill säga en markerad yta där gården ligger.

Svårigheterna med att lokalisera medeltida bebyggelse inom de historiska bytomterna var således kända inför förundersökningen vilket delvis speglas i förundersökningens upplägg (Länsstyrelsens förfrågningsunderlag och KM:s undersökningsplan). Därför betonades vikten av omfattande sökschaktsgrävning i omkringliggande områden samt att undersöka stora delar av de lämningar som framkom. Resultatet visar att trots omfattande sökschaktsgrävning och omfattande undersökning av framkomna lämningar så framkom varken bebyggelse rester, fynd eller dateringar som kan knytas till perioden 1100-1400.

Den undersökta gården inom Skiftinges nuvarande ägor benämndes Gårdskäl och omnämns i diplomatariet i ett brev daterat den 28 maj 1383 (SDHK 12421). Brevet har följande innehåll:

”Kettil (Nilsson) i Bråhovde, underhäradshövding i Österrekarne, intygar på Ulf Jonssons vägnar att Jordan i ”Aaby” och Peter i ”Erstom” sålt jord i Valby i Eskilstuna socken i ”Estom” och i ”Goraskel” till priorn Jöns och Eskilstuna kloster”.

Där står alltså att Jordan i ”Aaby”, dvs. Årby och Peter i ”Erstom”, dvs. Esta sålt jord i ”Goraskel”, dvs. Gårdskäl till priorn Jöns och Eskilstuna kloster, dvs. Johannitklostret.

Av detta kan vi utläsa att de som sålde Gårdskäl inte bodde i Gårdskäl. Det omtalas endast att jord såldes i Gårdskäl. Gårdskäl ligger relativt nära Eskilstuna stad där Johanniterna hade sitt kloster. Vi vet inte hur Johanniterna brukade jorden i Gårdskäl, bara att de hade stora domäner (Gallén & Dahlerup 1962 sp. 600ff.; Mossberg 2012).

Utvärdering av förundersökningen

Den arkeologiska förundersökningen vid Gårdskäl har varit ett till volymen mycket stort projekt jämfört med vad som är vanligt för arkeologiska uppdrag i detta skede. Fältdelen av förundersökningen var också tämligen komprimerad i tid varför en stor personalstyrka krävdes, 14 arkeologer, en grovarbetare och därtill tre grävmaskinister. Även tiden för rapportering har varit förhållandevis kort, varför rapporten är av tämligen deskriptiv art. Den korta rapporttiden medförde även att metallfynd inte hunnit konserveras innan rapporttidens slut.

Storskaligheten i uppdraget gäller framför allt gravfältet, vilket helt avtorvades inom ramen för förundersökningen, istället för att som är mer brukligt delar av fornlämningen förundersöks med söschakt. Med facit i hand kan beslutet att avtorva hela gravfältet ses som fördelaktigt. På stora delar av ytan var förekomsten av gravar tät och vissa ytor var så tätt fyllda av gravar att det varit svårt att tydligt se deras begränsningar mot varandra. Med en mer traditionell förundersökningsmetodik där man använder söschakt hade det varit mycket svårt att göra bra uppskattningar av hur många gravar som gravfältet rymmer. I nuläget kan beräkningar av det totala antalet gravar göras tämligen exakt, med reservation för eventuella äldre gravar som överlagras av yngre anläggningar.

Antalet helt undersökta gravar är också stort för att vara en förundersökning, även om något färre gravar undersöktes än vad som ursprungligen varit planerat. Sett till den stora mängden gravar som framkom är dock inte den procentuella delen undersökta gravar påtagligt stor, drygt 16%.

Med tanke på hur det närbelägna undersökta gravfältet Eskilstuna 517:1 visade sig se ut, med gravar från yngre järnålder, främst vikingatid, som till viss del överlagrade äldre gravar prioriterades stratigrafiska frågor då gravarna grävdes. Det kunde också förväntas att andra typer av anläggningar skulle framkomma på gravfältet. Att se hur dessa stratigrafiskt förhöll sig till gravarna var också en prioriterad fråga. En kontextuell undersökningsmetodik var med tanke på dessa förhållanden lämplig att arbeta med. Vid förundersökningen valdes bl.a. med anledning av detta att undersöka en stor del av gravarna på en yta med en tätt anlagd gravgrupp. Gravgruppen visade sig ligga på ett kulturlager där åtminstone i ett fall en äldre grav framkom. Även enstaka förhistoriskt daterade anläggningar fanns här.

Förundersökningen av bytomten Eskilstuna 432:1 innefattade inte som för gravfältet någon total avtorvning av fornlämningen. Men området kom att täckas av en stor mängd söschakt och några större sammanhängande schakt kring de från det äldre kartmaterialet kända gårdslägena. Syftet med den stora mängden söschakt inom och strax utanför fornlämningen var att lokalisera eventuell medeltida- och förhistorisk bebyggelse. Inga spår av medeltida aktiviteter kunde trots detta påträffas inom området. Förhistoriska boplatzlämningar framkom dock på flera platser.

Vid delundersökningen av de efterreformatoriska husen och flera av de mer komplexa anläggningarna av äldre typ användes en kontextuell metod för att klart kunna dokumentera de stratigrafiska förhållandena. På grund av att platsen utnyttjats så länge, ända fram till 1960-talet, fanns dock olika former av störningar och omrörda lager på stora delar av förundersökningsområdet, vilket innebar att stratigrafien ofta var störd av senare aktiviteter. Vid det delundersökta husläget fanns dock vissa stratigrafier bevarade. Stratigrafiska observationer kunde också göras på krönläget där ett hus anlagts på en förhistorisk stensättning och där ett möjligt brandlager från denna grav syntes i samband med undersökningen av det till huset hörande källaren. Keramikanalyser av framför allt fynden kring den efterreformatoriska bebyggelsen bidrog starkt till att kunna tidsfästa

lämningarna. I synnerhet genom att identifiera de enstaka skärorna av den äldsta typen av rödgods, vilket visar att bebyggelsen troligen etablerats på platsen på 1500-talet.

De framrensade ytor där undergrunden frilagts och inga arkeologiska objekt framkommit kan redan i detta skede anses som färdigundersökta. Inom stora delar av förundersökningsområdet som omfattades av sökschakt framkom inget av arkeologiskt intresse, detta gäller till exempel området i sydväst, söder om bruksvägen och ytan norr om gravfältet.

Ett försök att tolka spåren efter Gårdskäls historia

Fas 1. Om spåren av tidigare mänskliga aktiviteter inom förundersökningsområdet skall beskrivas kronologiskt från det tidigaste utnyttjandet till det senaste finns de äldsta lämningarna från tiden *yngre bronsålder – förromersk järnålder*. I områdets östra del finns härdar som har daterats till denna period. Lager nära höjdens krön med innehåll av kol och skärvsten kan också antas härröra från detta tidiga skede. Det är också troligt att delar av fyndmaterialet av bränd lera kan tillhöra denna period. Här finns inga otvetydiga spår efter bebyggelse, då tydliga stolphål saknas, så vilka typer av aktiviteter som anläggningarna är spår av är i detta läge svårt att säga. Att vissa av lämningarna härrör från rituella aktiviteter kan inte uteslutas. Även inslag från äldre romersk järnålder finns i form av en härd upp mot höjdens krön. Boplatslämningar, men också gravar från yngre bronsålder-äldre järnålder har grävts ut strax norr om Gårdskäl, vilket gör att dessa tidiga inslag måste sägas varit väntade resultat.

Fas 2. *Folkvandringstiden* visar sig på ett tydligt sätt endast som bebyggelselämningar i den västra delen av förundersökningsområdet. Det är dock inte omöjligt att enstaka gravar på gravfältet också skulle kunna höra till denna period.

Fas 3. *Vendeltiden* finns representerad i såväl bebyggelse som gravar. Ett tydligt, stenskött stolphål i västra delen av området visar att hus funnits på platsen under denna tid. Fyndmässigt har det varit svårt att tydligt peka på att några av gravarna från yngre järnålder tillhör vendeltid. En datering på ett bränt ben av en äldre man från en i övrigt fyndtom stensättning visade sig dock tillhöra denna epok.

Fas 4. *Vikingatiden* syns mycket tydligt i delar av gravmaterialet. Huvuddelen av de undersökta gravarna ligger tidsmässigt här, det gäller framförallt den tätt lagda gravgrupp där en stor del av de undersökta gravarna var belägna. Gravarna är tämligen fyndrika med glaspärlor kammar, olika typer av järnföremål, varav en hästutrustning tillhör det mest spektakulära. Även smycken, som ett hänge tillverkat av ett tyskt silvermynt och ett likartat spänne av brons ingår bland fynden från denna period. I nuläget finns inga entydiga bevis för att bosättning funnits inom förundersökningsområdet vid denna tidpunkt. Men med tanke på det stora gravfältet bör en gård funnits i närheten. Det kan inte heller uteslutas att vikingatida daterade boplatslämningar kommer att påträffas vid en eventuell framtida särskild undersökning. Det är också möjligt att vissa anläggningar och lager som kan ha skapats i samband med gravritualer, exempelvis bälplatser, finns på gravfältet i nära anslutning till gravarna.

Fas 5. Inför förundersökningen fanns hopp om att i synnerhet inom bytomtens fornlämningsgräns finna spår efter *medeltida* utnyttjande. Inga sådana spår har dock framkommit trots att ett stort antal schakt dragits i området i bl.a. i syfte att finna ett eventuellt medeltida inslag. Det kan vara så att den medeltida bebyggelsen finns utanför förundersökningsområdet, men det är också möjligt att platsen inte hyst någon medeltida bebyggelse. Det medeltida belägg som finns över "Goraskel" bekräftar endast att mark inköpts av Eskilstunas johanniterkloster, inte att någon bott på platsen. När det gäller bosättning kan det alltså vara så att området saknat bebyggelse från vikingatid till medeltidens slut, under en period på kanske 700 år.

Fas 6. Ett fåtal keramikskärvor tyder istället på verksamheter på platsen först runt 1500-talet. I samband med reformationen övergår ägnade av marken i Gårdskäl till kronan och det är som kronohemman som bebyggelsen syns på den första kartan från 1646. Här finns två gårdslägen på var sin höjd i området. Denna fas, som sträcker sig från *1600-tal*

till 1800-tal manifesteras i en parstuga i fem generationer och områden med bland annat ekonomibygnader och fähus. Det är endast på den nordöstra höjden som lämningarna funnits kvar, det andra bebyggelseläget förefaller ha schaktats bort vid byggandet av det nu nedlagda köpcentret ”Rondellen”. Fyndmaterialet från perioden är inom det utgrävda husläget tämligen stort och består av keramik, matrester i form av obrända djurben, järnföremål och enstaka kopparmynt varav några från mitten av 1600-talet.

Fas 7. De båda höjderna har varit bebyggda långt in på *1900-talet*, det sista huset revs 1969. I området finns också ett flertal terrasser för trädgårdar till dessa sentida hus.

Potential

Gravfältet Eskilstuna 245:1 är stort och varierat och kan sägas rymma en mycket god vetenskaplig potential. Gravfältet får sägas vara väl bevarat och resultaten från de undersökta gravarna gör att vidare studier om bl.a. gravskick, genus, ålderssammansättning och variationer i status under olika perioder har goda förutsättningar att göras för gravfältet i sin helhet.

De äldre lämningarna, från yngre bronsålder – äldre järnålder, det vill säga härdar och andra anläggningar, är rester efter en boplats- eller aktivitetsyta på gravfältet och i åkermarken i öster. Eftersom inga tydliga spår efter bosättning finns är potentialen i nuläget svår att bedöma. Möjligen kan man se lämningarna i samband med den tidigare undersökta boplatsen norr om området. Lämningarna kan också vara resultatet av rituella aktiviteter.

Det bör finnas goda möjligheter att få en bild av den vendeltida – folkvandringstida bebyggelse som finns i områdets västra del. Åtminstone för den vendeltida fasen kan man förutsätta att det finns ett samband med gravfältet.

Den vetenskapliga potentialen för bytomten Eskilstuna 342:1 bedöms som god. Mycket få bytomter har undersökts arkeologiskt i Eskilstuna eller i Södermanland i stort. I de flesta fall har exploaterade gårdsgravfält dokumenterats medan angränsande bytomt bebyggs utan föregående undersökning. Det har resulterat i en fornlämningsmiljö med riklig förekomst av gravfält, många bytomter, dock bortgrävda, samt få kända förhistoriska boplatser.

Gårdskäl gamla bytomt, tillsammans med det intilliggande gravfältet, har förutsättningar för att studera bebyggelsestruktur, platskontinuitet respektive diskontinuitet samt socioekonomiska frågor under både förhistorisk tid som stormaktstid.

Referenser

Otryckt

Damell, D. 1965. Rapport över arkeologisk undersökning av fornlämning nr 512 a-b, invid Årby gård, Eskilstuna stad, Södermanland. ATA inv. 28378.

Damell, D. 1968. Rapport över arkeologisk undersökning av nyupptäckt fornlämning vid Årby trafikplats. Eskilstuna stad. Södermanland 1968. ATA inv 29467.

Internet

Mossberg, N. 2012. Johanniterna i Eskilstuna. , se <http://www.eskilstuna.se/sv/Uppleva-och-gora/Eskilskallan---lokalhistoriskt-kallmaterial-2/Historiska-artiklar/Klostervasen/Johanniterna-i-Eskilstuna/>

SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev, se: <http://www.nad.riksarkivet.se/sdhk>

Muntligt

Eva Wiséhn, Kungliga Myntkabinetten (KMK). 121218.

Litteratur

Ambrosiani, K. 1989. Kemme. Birka xx: Systematische Analysen der Gräberfunde. Ed: Arwidsson, G. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.

Arbman, H, 1940. Untersuchungen und Studien: tafeln. I Birka Untersuchungen und Studien herausg. Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Stockholm

Arbman, H, 1943. Untersuchungen und Studien: die Gräber. I Birka Untersuchungen und Studien herausg. Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Stockholm

Bennet, A. 1987. Graven. Religiös och social symbol. Strukturer i folkvandringstidens gravskick i Mälardalen. Theses and Papers in North-European Archaeology 18. Stockholms universitet. Tierp.

Bergold, Helmut & Bäck, Mathias. 2009. Fajanser i öst och väst – om social och regional variation. I: Suomen Keskiajan Arkeologian Seura, SKAS 1:2009. Helsingfors.

Beronius Jörpeland, L. 2010. Medeltida landsbygdsbebyggelse i Stockholms län. UV Mitt Rapport 2010:8. Stockholm.

Beronius Jörpeland, L. & Hamilton, J. 2010. Kumla gård i Botkyrka. Gårdsbebyggelse från vikingatid och medeltid samt gravar från yngre järnålder. Södermanland; Botkyrka socken; Eriksberg 2:1; RAÄ 92 och RAÄ 94. Riksantikvarieämbetet, UV Mitt. Rapport 2010:25.

Bringéus, N.-A. 1979. Byggnadsskick. Arbete och redskap. Materiell folkkultur på svensk landsbygd före industrialismen. Lund.

- Bäck, M, Hällans Stenholm, A-M. & Ljung, Å. 2008. Lilla Ullevi – historien om det fridlysta rummet. Vendeltida helgedom, medeltida by och 1600-talsgård. Uppland, Bro socken, Klöv och Lilla Ullevi 1:5, Jursta 3:3, RAÄ 145. Riksantikvarieämbetet. UV Mitt rapport 208:39.
- Callmer, J. Vikingatidens likarmade spännen. I: Fynden i centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra (s201-220). Hårdh, B. (red) Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 30. Stockholm
- Ersgård, L. och Hällans, A-M. C. 1996. Medeltida landsbygd. En arkeologisk utvärdering – Forskningsöversikt, problemområden, katalog. RAÄ Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 15. Stockholm.
- Fallgren, J.-H. 2006. Kontinuitet och förändring. Bebyggelse och samhälle på Öland 200–1300 e Kr. Aun 35. Uppsala.
- Gallén, J. & Dahlerup, T. 1962. Johannitorden, Kulturhistoriskt lexikon för Nordisk medeltid, band 7 spalt 600–606.
- Göransson, S. 1980. Den reglerade byn. Människan, kulturlandskapet och framtiden. KVHAA. Konferenser 4. Stockholm.
- Hamilton, J, Östlund, S. 2012. Gravar och odling i Grönsta. Södermanland; Eskilstuna socken; Grönsta 1:7 och 2:18; RAÄ 517:1, RAÄ 363:1 och RAÄ 624:1. Med bidrag av Per Gustafsson, Jens Heimdahl och Agneta Ohlsson. UV Rapport 2012:25.
- Hemmenдорff, O. 1980. Fornlämning 59, rest av gravfält, vendeltid-vikingatid, del av bytomt, Mesta, Fors församling, Eskilstuna, Södermanland. Rapport. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Undersökningsverksamheten, 1980:26.
- Hävernich, W. 1935, Die Münzen von Köln, Köln
- Järpe, A. 1982. Eskilstuna- Torshälla. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Medeltidsstaden, Rapport 16. Stockholm.
- Kyhlberg, O, 1980. Vikt och värde arkeologiska studier i värdemätning, betalningsmedel och metrologi under yngre järnålder. Stockholm.
- Larson, S. 2003. Handledning till stratigrafisk dokumentation och tolkning. Riksantikvarieämbetet för arkeologiska undersökningar. Lund.
- Ljung, J-Å. 2006. Strandnära verksamheter i Ärja by under medeltid. Svealandsbanan. Södermanland, Åkers socken, Biholm 3:9, Åker-Järsta 10:2, RAÄ 136, RAÄ 269 och RAÄ 270. Riksantikvarieämbetet, UV Mitt, Rapport 2006:12.
- Neander, K. Boplatslämningar och gravar i kvarteret Diligensen. Södermanland. Kloster socken, Eskilstuna, Kvarteret Diligensen. RAÄ 345 och 346. Arkeologisk undersökning UV Mitt Rapport 1998:109.
- Snædal, T, Stoklund, M, Åhlén, M. 1993. Runfynd 1991 och 1992. I: Fornvännen 88 (s 223-237).
- Sporrong, U. 1985. Mälabygd. Agrar bebyggelse och odling ur ett historisk- geografiskt perspektiv. Kulturgeografiska institutionen, meddelande serie B 61. Stockholms universitet.
- Ulfhielm, A. 1989. Schlüssel. Birka II:3: Systematische Analysen der Gräbderfunde. Ed: Arwidsson, G. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projektnr:</i>	KM12025
<i>Lst dnr, beslutsdatum:</i>	431-5592-2011, beslutsdatum 12-05-31
<i>Undersökningsperiod:</i>	23 augusti–5 oktober 2012
<i>Exploateringsyta:</i>	58 000 m ²
<i>Personal:</i>	Henrik Runeson (projektledare), Maud Emanuelsson och Ann Vinberg, (bitr. projektledare), Terese Ekholm, Helene Elmerud, Cecilia Falkendal, Andreas Forsgren, Lotten Haglund, Lisa Hartzell, Johan Lindberg, Shokhan Maroof, Caroline Pettersson, Jonas Ros, Anders Rosendal, Jonny Rönngren, Michael Schneider, Erica Strengbom (arkeologer), Björn Carlsson, Ove Sundin (grovarbetare).
<i>Underkonsulter:</i>	<i>Ostelogisk analys:</i> AO Arkeosteologi, Agneta Ohlsson. <i>Vedartsanalys:</i> Vedlab, Erik Danielsson. <i>Makrofossilanalys:</i> Institutionen för naturgeografi och kvartärgeologi, Stockholms universitet, Mats Regnell. <i>¹⁴C-analys:</i> Ångströmlaboratoriet. <i>Keramikanalys:</i> Arkeologgruppen, Helmut Berghold. <i>Konservering:</i> Acta KonserveringsCentrum AB. <i>Grävmaskiner:</i> FORIA. <i>Etablering:</i> Ramirent. <i>GPS:</i> Trimtec AB. <i>Grovarbetskraft:</i> Nyckelby kulturbygg.
<i>Belägenhet:</i>	Skiftinge 1:1, Eskilstuna socken och kommun, Södermanlands län och landskap
<i>Ekonomisk karta:</i>	10G 7i SV
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99TM
<i>Koordinater:</i>	x6584008, y586950. SV-hörnet av området.
<i>Höjdsystem:</i>	RH2000
<i>Inmättningsmetod:</i>	GPS GNSS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Förvaras hos ATA.
<i>Fynd:</i>	Fynden F1–705 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning med undantag för mynten som förvaras på KMK. Fynd F89, 92-118, 120-278, 280-700 och 704 tillhör gravfältet Eskilstuna 245:1 och fynd F1-88, 90-91, 119, 279, 701-703 och 705 tillhör bytomten Eskilstuna 432:1. 273 fyndposter utgörs av ben och 6 fyndposter av mynt.

